

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BERTRAND RUSSELL'DA ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK
PROBLEMİ**

Elvan AKAR

Danışman
Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU

2007

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Bertrand Russell’da Ölüm ve Ölümsüzlük Problemi**“ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Elvan AKAR

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :Elvan AKAR
Anabilim Dalı :Felsefe Ve Din Bilimleri
Programı :Yüksek Lisans
Tez Konusu :Bertrand RUSSELL'da Ölüm Ve Ölümsüzlük Problemi
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

ÖZET
TEZLİ YÜKSEK LİSANS
BERTRAND RUSSELL'DA ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK PROBLEMİ
ELVAN AKAR
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

“Ölüm dünyaya ait bir olgu değildir” diyen Wittgestein’a rağmen ölüm hepimizin yaşamının sonu olarak bilinmeyen bir yerde ve zamanda bizi bulmak üzere beklemektedir. Ölüm var oluşumuza anlam ve değer katan yegâne gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ontolojik felsefenin ve Din felsefesinin vazgeçilmez konularından birisi olarak düşünce tarihinde muazzam bir yere sahip olduğu kadar hangi döneme ait olursa olsun, neredeyse tüm dini inançlar içerisinde de önemli bir yere sahiptir.

Bertrand Russell, ölümün insan için korkunçluğunu kabul etmekle birlikte, ölüm sonrası yaşamı kabul eden felsefe ve dini inançlara karşı çıkmakta, ölüme karşı Stoacı cesareti tavsiye etmektedir. Russell’a göre insanlık, “Korku, Kaybettiği yakınlarıyla birlikte olma arzusu, Bu dünyadaki mutsuzluklar ve adaletsizlikler ve Kendisine olan düşkünlüğü ” gibi duygusal nedenlerle, ölümsüzlük inancını benimsemeye yönelmiştir. Ancak bu inanç insanın ölüm karşısındaki korkularını yenmesinde etkili olamamıştır. Bunda inancın doğruluğuna dair kuşku, inancın bireyin bilinçaltının tamamına etki etmemiş olması ve inancında saltık olanların, zayıf inançlı bireylerin yanında bu konudan fazla söz ederek onların korkularını artırmaları etkili olmaktadır.

Russell ölümsüzlük inancının doğruluğuna ilişkin delillerin geçerliliğini kabul etmemekte ve mevcut bilim yoluyla bu inancın doğruluğunun ispatlanmasının da mümkün olmadığını söylemektedir. Russell, yaşamın sonsuz olmayışı nedeniyle değerinden bir şey kaybetmeyeceğini ve bilimin ve eğitimin yardımıyla, din insan yaşamından çıkarılırsa daha mutlu bir yaşam sürüleceğinin düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1- Ölüm 2- Ölümsüzlük 3-İnanç 4- B. Russell

ABSTRACT
Master Of Arts with Thesis
THE PROBLEM OF DEATH AND IMMORTALITY ACORDING TO
BERTRAND RUSSELL
Elvan AKAR

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Philosophy And Religion Sciences

Despite the thought of Wittgeinstein “ Death is not an earthly concept “, death is waiting to find us in an unknown place and time as the end of the lives of all. Death faces with us as the unique truth giving meaning and value to our existence. It has an important place in almost all religious beliefs whichever period it belongs as well as having an immense place in the history of thought as one of the indispensable subjects of ontolojical and religious philosophy.

Though Bertrand Russell admits the scariness of death for man, he suggests Stoic Courage against death opposing philosophical and religious beliefs that accept another life after death. According to Russell, humanity, due to emotional reasons such as “fear, the desire to be with his lost relatives, unhappiness and injustices in this world, and keening on himself ” has turned towards adopting the belief in death. However, this belief couldn’t be effective in man’s supressing his fears against death.

Russell doesn’t accept the validity of proofs related to the truth of the belief in immortality and states that the truth of this belief is not likely to be proved through science. He thinks that life, if not eternal, would not lose anything of its value, and a happier life will be possible if only religion is removed from human life with the help of education

Key World: 1- Death   2- Immortality   3- Belief   4- B. Russell

ÖNSÖZ

Yeryüzünde yaşamın nasıl başladığı bilinmezliğini korurken, ölümle son bulduğu açıktır. İlerleyen bilim ve teknolojinin verdiği güçle, dünyaya hatta evrene egemen olmaya çalışan insanoğlu, kendi yaşamını sonlandıran ölüme söz geçirememektedir. Ölüm karşısındaki acizliği ve yaşama düşkünlüğü insanlığı düşünmeye yöneltmiş, çeşitli ölümsüzlük teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak her zaman ki bilindik tablo değişmemiş, bilim tarafından çözüme ulaştırılamayan alanlar felsefe ve din tarafından sunulan çözümlerle doldurulmuştur. Ne var ki gerçekliğinin ispatı ancak ölümle mümkün olan bu çözümler, yaşayan ve bilinmezliği nedeniyle ölüm karşısında kendisini tedirgin hisseden insanoğlunun yaralarına ne derece merhem olabilmektedir?

Biz bu çalışmamızda, insanlığın sorunlarına analitik yaklaşımı ve sunduğu gerçekçi çözümleriyle bilinen, yirminci yüzyılın büyük filozoflarından Bertrand Russell'in ölüme ve ölümsüzlük doktrinine ilişkin düşüncelerini ele alıp inceleyeceğiz. Çalışmamız, giriş haricinde üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca ölüm ve ölümsüzlük' ün tanımlarını yapıp, ölümsüzlük düşüncesinin temellerini daha iyi kavrayabilmek için ruh-beden ilişkisinden bahsedeceğiz. Ardından, felsefe tarihinde ileri sürülen belli başlı ölümsüzlük düşünceleri ile teoloji tarafından ileri sürülen diriliş inancına yer vereceğiz. Birinci bölümde Russell'in ruh kavramına bakışını ele alırken, ikinci bölümde Russell'in insanların ölüm karşısındaki tutumlarına ilişkin tespitleri ve insanı ölümsüzlük inancına yönelten sebeplerin neler olduğuna dair düşüncelerine değinip, ona göre inanan insanda ölümsüzlük düşüncesinin yeterince etkili olamayışının nedenlerini sunacağız. Ardından Russell'in ölüm karşısındaki tutum ve tavsiyelerinin neler olduğu yer alacak.. Üçüncü bölümde ise Russell'in ölümsüzlük düşüncesini doğrulamak için ortaya konulan gerek felsefi gerekse teolojik delillere yönelttiği eleştirileri ele alıp incelemeye çalışacağız. Sonuç kısmında, Russell'in ölüm ve ölümsüzlük hakkındaki düşüncelerine dair genel bir değerlendirme yapacağız.

Russell'in ölümle yaşamın son bulduğunu kabul edip, ölüm karşısında mutlu bir bilge gibi hareket ederek yaşama dört elle sarılmamız gerektiğini savunduğu görülmektedir. O ölümsüzlük inancını, ampirik açıdan doğrulanamadığı için kabul etmemekte, ancak bilim bir gün bunu ispatlayabilirse ölümsüzlüğü kabule hazır olduğunu belirtmektedir.

Biliyoruz ki gerek Russell gerekse ölüm üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak yaptığımız bu çalışma, mevcut kayıtlara göre Russell' da ölüm ve ölümsüzlük düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde ele alan ilk çalışmadır. Elimizden geldiğince filozofun düşüncelerini yanlış anlaşılmalara neden olmayacak lde sunmaya çalıştık. Umarız ki gerek filozofa gerekse konuya gereken önemi ve hassasiyeti vermişizdir.

Çalışmamı gerçekleştirmemde rehberliğini, her türlü destek ve yardımın esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU' na, gerek kaynak temininde gerekse tezimin yazımında kendisine sıkça başvurduğum, Ar. Gör. Dr. Aydın IŞIK'a ve Ar. Gör. Dr. Abdüllatif TÜZER ile tüm emeği geçenlere teşekkür ederim

Elvan AKAR

İzmir 2007

İÇİNDEKİLER

BERTRAND RUSSELL'DA ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK

PROBLEMİ

YEMİN METNİ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X

GİRİŞ

ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSSELL' IN RUH KAVRAMINA BAKIŞI

1. 1. RUSSELL'A GÖRE PLATON'UN DÜŞÜNCELERİNİN ÖLÜMSÜZLÜK İNANCINA ETKİLERİ	9
1. 2. RUSSELL'IN PLATON SONRASI DÖNEMDE HÂKİM OLAN RUH ANLAYIŞINA DAİR DÜŞÜNCELERİ	15
1. 3. RUSSELL'IN CEVHER'E İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ	19
1. 4. RUH - BEDEN İLİŞKİSİ VE NEDEN PROBLEMİ	20
1. 5. RUSSELL DÜŞÜNCESİNDE RUH VE MADDE	22
1. 6. RUH-BEDEN DÜALİZMİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERDEKİ DEĞİŞİKLİKLERİN ÖLÜMSÜZLÜK İNANCINA ETKİLERİ	28

İKİNCİ BÖLÜM

RUSSELL FELSEFESİNDE ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK İNANCI

2. 1. RUSSELL'A GÖRE İNSANLARIN ÖLÜM KARŞISINDAKİ TUTUMLARI	30
2. 2. RUSSELL'A GÖRE ÖLÜM KORKUSU İLE MÜCADELE YOLLARINDAKİ BAŞLICA EKSİKLİKLER	31
2. 3. RUSSELL'A GÖRE ÖLÜMSÜZLÜK İNANCININ ETKİLİ OLAMAYIŞININ NEDENLERİ	33
2. 4. RUSSELL'A GÖRE İNSANLARI ÖLÜMSÜZLÜK İNANCINA YÖNELTEN SEBEPLER	36
2. 4. I. Korku	36
2. 4. 2. Bu Dünyadaki Mutsuzluklar Ve Adaletsizlik	41
2. 4. 3. İnsanın Kendisine Olan Düşkünlüğü	50
2. 4. 4. İnsanın Kaybettiği Yakınlarıyla Birlikte Olma İsteği	54

2. 5. RUSSELL'İN ÖLÜM KAŞISINDAKİ TUTUMU VE TAVSİYELERİ	55
2. 5. 1. Ölüm isteğinin yenilmesi	56
2. 5. 2. İlgilerin artırılması	56
2. 5. 3. Kendi küçüklüğünün farkına varılarak ruhi yüceliğe erişilmesi	57
2. 5. 4. Günlük mutsuzluğa neden olan hatalardan uzak durma	60
2. 6. RUSSELL'A GÖRE ÖLÜMLE İLGİLİ OLARAK EĞİTİMDE DİKKAT EDİLMESİ VE YAPILMASI GEREKENLER	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSSELL'İN ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİNE İLİŞKİN

DELİLLERİ ELEŞTİRİSİ

3. 1. BEDENLİ DİRİLİŞ DÜŞÜNCESİ VE RUSSELL	64
3. 1.1. Diriliş ve insanın yapısının mahiyeti sorunu:	64
3. 1. 2. Diriliş ve Tanrı:	66
3. 1. 3. Russell'ın Dirilişin Gerçekleşmesiyle İlgili Düşüncelere Eleştirisi	67
3. 1. 4. Diriliş inancında cevher anlayışının yeri ve önemi	68
3. 1. 5. Diriliş ve Kişilik Problemi	69
3. 2. RUSSELL'İN ÖLÜMSÜZLÜK İNANCININ DOĞRULUĞUNA İLİŞKİN BİLİMSEL SONUÇLARI ELEŞTİRİSİ	70
3. 3. ZAMANDIŞI OLUŞU NEDENİYLE ÖLÜMSÜZLÜĞE KARŞI ÇIKIŞ	73
3. 4. İNANÇ İLE OLGU ARASINDAKİ KARŞILIKLILIK PRENSİBİNE DAYANARAK ÖLÜMSÜZLÜĞÜN REDDİ	74

SONUÇ	78
--------------	-----------

KAYNAKLAR	82
------------------	-----------

KISALTMALAR

a. g. e.	Adı geçen eser
a. g. m.	Adı geçen makale
İ.İ.F.Y.	İzmir İlahiyat kùltesi Yayınları
Bkz.	Bakınız.
C.	Cilt
ev.	Çeviren
Ed.	Editör
S.	Sayfa
Yay.	Yayınevi

GİRİŞ

ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Yaşamın son bulması olarak tanımladığımız ölüm, tüm kudretiyle en güçlü cengâverlerin ve en kudretli yöneticilerin bile hazin sonu olarak karşımıza çıkan bir realitedir. Ölüm insanı konu edinen her türlü zihinsel faaliyette de görkemli ama bir o kadar da ürpertici yerini almıştır. Bu ölüm fenomeni, din, bilim ve sanata konu olduğu gibi felsefe için de insan yaşamını anlamlandırmada vazgeçilmez bir unsur, gizemini ancak yaşanıldığında kaybeden en büyük sırlardan birisi ola gelmiştir. Ölüm, kimi zaman insanın canlılığının bir sonu, çürümenin ve kokuşmuşluğun bir başlangıcı kabul edilirken, kimi zaman da ebedi bir yaşamın başlangıcı olarak düşünülüp sonsuzluğa açılan bir kapı addedilmiştir.

Ne var ki ölümle ilgili çalışmalara bakıldığında onun tam bir tarifini bulmanın güçlüğü ile karşılaşmaktadır. Ölen beyin midir? Beden mi? Yoksa ruh mu? Ölüm şayet yokluğa karışmaksa, insan bedeni ölümle yok olmayıp parçalara ayrılmakta ve çeşitli şekillerde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Ölüm, bireyin zihinsel faaliyetlerinin son bulması ise beyin ölümü gerçekleştiği halde makinelere bağlı olarak yaşayan bedenleri birer ceset mi? kabul etmemiz gerekir. Ölüm, insanın hem bedenen hem de kişilik bakımından durmasıdır dediğimiz takdirde var oluşçu bir tanım yapmış ve yaşamın bir oluş ve gelişme olduğunu ileri sürmüş oluruz. Ancak bu sefer de hafıza kaybına uğrayan kişileri ya da çeşitli biyolojik rahatsızlıklar nedeniyle gelişmesi duran bireyleri de kısmen ölü saymamız gerekmektedir. Görüldüğü üzere ölümün tarifi bile bizim için oldukça büyük zorluklar içermektedir. Sanırsız ölüm için yaşamın son bulmasıdır demek bizleri en az sıkıntıya sokacak şekilde sorunu çözmek olacaktır.

Tarifi ne olursa olsun ölüm, bizleri sevdiklerimizden ayıran, hayata dair tüm yapıp etmelerimize dur diyen ve tüm gücümüzü elimizden alıp bizi çürümeye sürükleyen bir sondur. Atlas libaslarla saklayıp koruduğumuz bedenimizin toprağın içerisinde çürümeye mahkûmiyeti, bizleri psikolojik açıdan gerçekten yıpratmaktadır. Hepimiz ne zaman bir sevdiğimizi kaybetsek, bir gün bizim de öleceğimiz düşüncesi zihnimizde beliriverir. Evimizi inşa ettirirken, trafikte araba kullanırken tek endişemiz vardır, bir kaza sonucu ölmek. İşte

yaşamın her anında hissettiğimiz bu tedirginlik *ölüm kaygısı* olarak adlandırılmaktadır.¹ Ölüncü yok olacağımız ya da ölüncü acı çekeceğimizden dolayı hissettiğimiz duygular da ölüm kaygısı kapsamına girmektedir. Ölmüş olan birisini gördüğümüz veya ölüm tehlikesiyle yüz yüze geldiğimiz anlarda yaşadığımız şey ise *ölüm korkusudur*.² Ancak Russell'ın eserlerine bakıldığında insanın ölüncü yok olacağı ya da ölüncü acı çekeceği düşüncesiyle endişe hissettiği durumlar için “kaygı” anlamına gelen “anxiety” ya da “worry” kelimelerini değil “korku” anlamına gelen “fear” kelimesini kullandığını görmekteyiz. Bu nedenle ölüm *kaygısından* bahsedildiği durumlarda filozofun kullanımına sadık kalarak *ölüm korkusu* ifadesi kullanmayı tercih etmiş bulunmaktayız.

İnsanın yaşamın her anında şiddetli kaygı ve korku içerisinde olması onda çeşitli psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum insanoğlunu ölüm karşısında çeşitli çözümler üretmeye yöneltmiştir. Ölümsüzlük inancı da bu çözüm arayışının sonuçlarından birisidir. Ne var ki ister din isterse felsefe tarafından ileri sürülmüş olsun ölümsüzlük düşüncesi pek çok sorunu ve tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Felsefe tarihine bakıldığında felsefi bir disiplin içerisinde ölümsüzlükten ilk bahseden filozofun Platon olduğunu görmekteyiz. *Phaidon* adlı eserinde Platon ruh ve ruhun ölümsüzlüğü konularını ele almıştır. Ölümsüzlük düşüncesinin felsefi süreç içerisindeki gelişiminde, düşünürlerin insan anlayışlarında monist ya da düalist bir tutuma sahip oluşları etkili bir rol oynamıştır. Bu durum bizleri ruh kavramı ve ruh-beden ilişkisine dair ne gibi yaklaşımların ortaya konulduğunu incelemeye sevk etmektedir. Ruh ile beden arasındaki uyumun nasıllığı, insan için esas olanın ruh mu? Yoksa beden mi? Ya da her ikisi mi sorularının karşılığı olan düşünceler, ölümsüzlük düşüncesine şekil veren temel sorunlardır.

Ölümsüzlük düşüncesi üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunların ilki Platon tarafından sistemleştirilen “ruhun ölümsüzlüğü” düşüncesidir.³ İkinci görüş ise yeniden yaratılmayı içine olan “diriliş doktrini”dir.⁴ Üçüncüsü ise Aquinalı Thomas tarafından

---

¹ Murat Yıldız, “Ölüm Kaygısıyla Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Yorum,” *Düşünen Siyaset*, Sayı: 4, s. 107.

² Yıldız, “Ölüm Kaygısıyla Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Yorum,” *Düşünen Siyaset*, s. 107.

³ W. R. Alger, “Acritical History of the Doktrine of Future Life,” *The Encyclopedia of Philosophy*, London 1972, C. IV, s. 39.

⁴ Alger, “Acritical History of the Doktrine of Future Life,” *The Encyclopedia of Philosoph*, s. 140.

Aristoteles'in formlarından ve ölümsüzlüğe ilişkin ilk iki düşünceden hareketle ortaya konulan “gölge adam” doktrinidir.⁵

Düşünce tarihinde, ruh kavramı ilk defa Anaximenes tarafından “pyskhe” vücuda canlılık ve hareket veren, onu bir arada tutan güç anlamında kullanılmış⁶ olup, ölüm ise vücuda canlılık veren bu havanın bedeni terk etmesiyle vücudun bozulması şeklinde yorumlanmıştır. Pythagoras'a göre ruh ölümle yok olmamakta, bilimsel bilgi, ruhsal arınma ve erdemli bir yaşamla ölümsüzlüğe ulaşıncaya kadar bir tenden diğerine sürüklenmektedir.⁷ Felsefe tarihine, düalist insan görüşü ve ruhun beden hapisanesinde tutuklu olup, beden arzularıyla kirlendiği düşüncesi anlaşıldığı kadarıyla Pythagoras'ın hediyesidir. Bu düalist yaklaşım, Platon'un diyaloglarında üç şekilde temellendirilmiştir. Bunların ilki tenasüh inancına dayanmakta olup dünyada zıtların birbirini kovaladığı ve yaşamın ölümden çıktığı, aksi takdirde bu düzenin kaybolacağı, bu nedenle ruhlarımızın nasıl ki biz doğmadan önce var idiyeler biz öldükten sonra da varlıklarını devam ettireceklerini iddia eden düşüncedir.⁸ İkinci kanıt ise öğrenmenin bizim için anımsama olduğunu kabul edip, ruhlarımızın bedenimizle birleşmeden önce yaşamış oldukları sonucuna ulaşan ve ruhlarımızın nasıl ki bedenle birleşmeden önce var idiyeler beden ölümünden sonra da varlıklarını devam ettireceklerini ileri süren iddiadır.⁹ Son olarak ise Platon ruhun basit, bölünmez ve değişmez bir özelliğe sahip olduğunu, bu özellikleriyle de insanın tanrısal olan yönünü temsil ettiğini ve ölümsüz olduğunu söyleyerek, ruhun ölümsüzlüğüne ilişkin üçüncü delilini ortaya koymaktadır.¹⁰ Platon, ölümün tarifini ise ruh ile beden birbirinden ayrılarak bedenin yalnız kalması ve ruhun yoluna tek başına devam etmesi olarak yapmaktadır.¹¹

Platon'un ölümsüzlüğün gerçekliğine ilişkin bu delillerine rağmen öğrencisi Aristoteles, ruh ve bedeni birbirinden bağımsız iki unsur olarak kabul etmemekte¹² ve ruhun ölümsüzlüğü düşüncesini benimsememektedir. Aristoteles ruhu beden formlarından birisi olarak görmekte ruhsuz beden, bedensiz bir ruhun olamayacağını düşünmekte olup göz için görme nasıl bir anlam taşıyorsa beden için de ruhun aynı anlamı taşıdığını belirtmektedir.¹³

⁵ Alger, “Acritical History of the Doktrine of Future Life,” *The Encyclopedia of Philosophy*, s. 140.

⁶ Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa 2001, s. 20.

⁷ Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, s. 23.

⁸ Platon, *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin, Hamdi R. Atademir, İstanbul 1997, s. 28 (70 c, d).

⁹ Platon, *Phaidon*, s. 34 (73 a, b).

¹⁰ Platon, *Phaidon*, s. 48-55 (78 d - 81 e).

¹¹ Platon, *Phaidon*, s. 15 (64 c).

¹² Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Zeki Özcan, İstanbul 2001, s. 63. (412 a)

¹³ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, s. 68 (403 a).

Aristoteles'e göre ruha ait duygular olarak kabul edilen korku, öfke ve sevincin beden olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir.¹⁴ Ayrıca ruha özgü bir yeti olarak görülen düşünme imgelemenin bir türü olarak kabul edildiği takdirde beden olmadan gerçekleşemez. Tüm bunlar ise Aristoteles için ruhun kendine özgü bir duygulanımı ya da fonksiyonu olmadığı ve bedensiz bir ruhun olamayacağı sonucunu ortaya koymaktadır.¹⁵

Aristoteles'in etkisiyle rafa kaldırılan ruh-beden düalizmi on altıncı yüzyılda Descartes ile birlikte ruh ile beden arasında nasıl bir ilişki olduğu sorunu ile tekrar ortaya çıkmıştır. Descartes'e göre her cevherin kalıcı bir özelliği vardır ve maddeninki uzam, ruhunki ise düşüncedir.¹⁶ Ruh bedenin tümünü kaplamış olup ayrılmaz biçimde onunla birleşmiştir. Bu birleşmede ruh, bedenin parçalarına değil tümüne yayılmıştır. Yani bedenin bir kısmı ondan ayrıldığında bedenle birlikte ruh da küçülmemektedir.¹⁷ Descartes bedensel davranışlarımızla ruhumuzun vermiş olduğu kararlar arasındaki uyumu, ruh ve bedenin kozalakası bez ve hayvani arzular aracılığıyla birbirlerine etki yaptıklarını söyleyerek, açıklamaya çalışmıştır.¹⁸ Ancak yine de ruh ile beden arasındaki uyum tam olarak açıklığa kavuşmaktan uzaktır. Kartezyen filozoflar, –Arnold Geulincx, Nicolas Malebranche- ruh ile beden arasındaki etkileşimi açıklamak için Ocasjonalizm(Vesilecilik'e) başvurarak, beden ile ruh arasındaki etkileşimi Tanrı aracılığı ile sağlamaya çalışırlar.¹⁹ Ancak ne Descartes ne de diğer paralelist filozoflar ruh gibi manevi bir unsur ile beden gibi maddi bir unsurun niçin ve nasıl bir araya geldiklerini açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Beden ile ruh arasındaki uyumu açıklamak için birbiriyle uyumlu çalışan iki saat teorisi geliştirilmişse de aradaki uyumun, ne zaman, nasıl, kim tarafından sağlandığı ve sebebi hep bilinmezliğini korumuştur.

Descartes ve diğer Kartezyenler tarafından ortaya konulan, beden ve ruhun birbirlerini etkilemeksizin uyum içinde oldukları düşüncesi *paralelizm* adı altında sistemleştirilmiştir. Paralelistler beden ile ruh arasındaki uyum için bir sebep aramamışlardır. Bedenin ve ruhun kendi içlerindeki hareketleri arasında sebeplilik açısından etkileşimi kabul ederken, beden ile ruh arasında sebeplilik açısından etkileşimi kabul etmemişlerdir.²⁰

¹⁴ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, s. 8 (403 a).

¹⁵ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, s. 9 (403 a).

¹⁶ Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1997, s. 60.

¹⁷ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, çev. Mehmet Karasan, s. 28.

¹⁸ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, s. 31, 32.

¹⁹ Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul 1998, s. 224.

²⁰ Jerome A. Shaffer, *Bilinç, Ruh ve Ötesi*, çev. Turan Koç, İstanbul 1991, s.105.

Paralelizmin karşısında ruh ile beden ve beden ile ruh arasında etkileşimin varlığını ileri süren *interactionism* (etkileşimcilik)²¹ ve sadece bedenden ruha doğru bir etkileşimi kabul eden *epifenomenalizm*(ruh-beyin özdeşliği) yer almaktadır.²² Etkileşimci yaklaşımı benimseyen filozoflar, fiziksel sebeplerin ruhu etkilediğini deney yoluyla ispatlayabilirken ruhun beden üzerindeki etkisini ampirik açıdan ispatlayamamışlardır. Örneğin, çalan bir zil sonrasında bedendeki etkileşimler gözlemlenebilirken, zihindeki her hangi bir değişikliğin bedene yansıyan etkisi ortaya konulamamaktadır. Zihnimizden elektriği açmayı geçirmekte ve elimizi hareket ettirerek bunu gerçekleştirmekteyiz. Ancak bu hareketin ruhumuzun tesiriyle mi olduğunu ya da paralelizmde olduğu gibi, beden ile ruh arasındaki uyumdan kaynaklanarak mı gerçekleştiğini ispatlayamamaktayız. Bunun nedeni zihnin etkileşimlerini ortaya koyabilecek bilimsel güce sahip olamayışımızdır.²³ Bilimsel açıdan bakıldığında epifenomenalizm daha saydam ve daha tutarlı görünmektedir. Hatırlanırsa epifenomenalizmde bedenin ruh üzerindeki etkisi kabul edilirken ruhun beden üzerindeki etkisi kabul edilmemekteydi. Epifenomenalistlere göre ruh, beynin fonksiyonlarından birisi olup beden öldüğünde o da bedenle birlikte çürüyüp gitmektedir. Bertrand Russell bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir: “Ölünce çürüyeceğiz ve artık bizim için yaşamak diye bir şey olmayacak... Öyleyse Ölümsüzlük, bizim bu konudaki arzumuzun ortaya çıkardığı bir ham hayalden başka bir şey değildir.”²⁴

İnsanoğlu varlığını deneylerle kanıtlayamadığı ama içinde hissettiği ruhunun, bedenle olan ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyamamış, böyle olunca ruhun bedenle olan ilişkisi ya da ölümden sonraki durumu konularında ya bilimin sözüne kulak vererek agnostik ya da dinin söylemine kulak vererek kabul edici bir yaklaşım sergilemiştir.

Ruh ile beden arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik ikinci doktrin genellikle teoloji özellikle monoteist Tanrı anlayışını sahip olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet dinleri tarafından benimsenmiş olan ve yaratıcı bir Tanrı'nın kudretiyle gerçekleşecek olan “diriliş” inancıdır. Dinler, Tanrı ilk defa nasıl bedenle ruhu yaratmışsa daha sonra da onları bozulup yok olan parçalarından tekrar yaratmaya kadirdir, görüşünü benimseyerek aklın

---

²¹ Shaffer, *Bilinç, Ruh ve Ötesi*, s. 104.

²² Shaffer, *Bilinç, Ruh ve Ötesi*, s. 104.

²³ Shaffer, *Bilinç, Ruh ve Ötesi*, s. 118.

²⁴ Bertrand Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, çev. Emre Özkan, İstanbul, s. 48 - 49.

açıklayamadığı bu gizemi başka bir gizemle Tanrı'nın varlığı ile temellendirmektedirler.²⁵ Teistik dinler de bireyde ruhun varlığını kabul etmekte ve dirilişin sadece ruhen mi yoksa hem ruhen hem de bedenen mi olacağı, hem ruhen hem bedenen olacaksa bu bedenin dünyadaki ile aynı beden mi yoksa benzer ama daha üstün bir bedenle mi olacağı konusunda ihtilafa düşmektedirler.

Ölümsüzlüğün gerçekleşebilmesi için kişiliği oluşturan anı ve alışkanlıkların devamı gereklidir. Hatıra ve alışkanlıklar ise beyin ile ilişkilidir. Ölümsüzlüğün gerçekleşebilmesi için insanın hem bedenen hem de ruhen hiçbir değişikliğe uğramadan öbür dünyaya aktarılıvermesi gerekir.²⁶ Ancak, sonlu olan zaman ve mekâna uyumlu bedenimiz nasıl olacak ta aşkın her türlü kural ve yasadan uzak bir âlemde sonsuza dek yaşayacaktır? Ayrıca çürüyerek doğaya karışan ve zamanla diğer canlıların da vücudunun bir parçası haline gelen insan uzuvları, diriliş esnasında kime ait olacaktır. Bilim adamları, beş ya da altı yılda bir tüm vücut hücrelerimizin yenilendiğini söylediklerine göre tekrar diriltilecek olan, bu vücut elbiselerinde hangisidir? Öldüğü andaki diye bir cevap zihnimizden geçse de hemen aklımıza ölürken vücudunda bazı uzuvları eksik olan ya da bunamış olan bireylerin, yetmiş-seksen yaşlarındaki o acuze halleriyle mi dirilecekleri sorusu gelmektedir.²⁷ Kişilerin öldükleri andan daha genç daha gülbüz oldukları bir çağda diriltileceklerini düşünersek, örneğin 35 yaşında diriltilen bir kişinin bu yaştan ölümüne kadar sahip olduğu tüm anı ve alışkanlıklardan, yılların birikimi olan olgunluğundan mahrum kalması gerekmektedir. Bu ise ölümsüzlüğün tam anlamıyla gerçekleşmesi değildir.²⁸

Bu itirazları kısmen telafi eden diğer bir diriliş inancı ise *asli bedene bağlı diriliştir*. Bu yaklaşımda bir kişiye ait iken daha sonra diğer bireylerin parçası olan unsular ilk birey için asli unsur, diğeri içinse ikinci dereceden unsurlardır. Bu inançta ne yazık ki, bir kişinin yaşamı boyunca eskittiği bedenlerdeki parçalardan hangisinin asli unsur kabul edileceği gibi, yeniden yapılanmayı içeren diriliş anlayışındaki zayıflıklara sahiptir.²⁹ Ortaya konulan diğer bir diriliş teorisi de bu dünyadaki sonlu ve sınırlı bedenin sonsuz ve sınırsız olan ahiret yaşamına uyum sağlayamayacağı itirazı nedeniyle ileri sürülen, bu dünyadakine benzer ancak aşkın özellikler

---

²⁶ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 66.

²⁷ Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İstanbul 2005, s. 142, 143.

²⁸ Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, s. 143.

²⁹ Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, s. 148.

taşıyan *semavi bir bedenle diriliş* düşüncesidir.³⁰ Bu iddia da aklımıza yine kişiliğin ve kimliğin devamı için bu dünyadaki bedenimizin varlığının gerekliliği gerçeğini getirmekte ve bizlere istediğimiz açıklığı sunmamaktadır.

İnsanın bu dünyadaki yaşamının ardından başka bir âlemde yaşama devam edeceği inancını temellendirmeye çalışan tüm bu teoriler bizlere hangi şekilde olursa olsun insanoğlunun varlığını sürdürmek istediğini ve hiçliğe karışmaktan korktuğunu göstermektedir. Ölümsüzlük isteği denilince maddenin sürekliliği anlamına gelen objektif ölümsüzlük ya da zamanı aşan bir yaşam anlamına gelen ütopyik ölümsüzlük değil kişilik ve bedenimizle yani alışkanlık ve hatıralarımızla tüm benliğimizin devamını düşünmemiz gerekmektedir. Ölümsüzlüğün gerçekleşebilmesi için bu dünyadaki bedenimiz ve kişiliğimizle herhangi bir duraksama ya da atlama olmadan öbür dünyaya geçivererek, yaşamımızı sürdürmemiz gerekir.³¹ Ancak ne felsefi düşünceler ne de dini inançlar böylesi bir isteğin gerçekliğe kavuşup kavuşamayacağını kesin bir şekilde ortaya koyamamaktadır. Ölümsüzlüğün imkân ya da imkânsızlığını mevcut şartlarda kesin bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Nasıl ki Tanrı'nın varlığına dair kesin deliller ortaya konulamamışsa bu konuda da hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte delillerin olmadığı görülmektedir.

---

³⁰ Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, s. 150.

³¹ Muhsin Akbaş, " Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat ," *Felsefe Dünyası*, Ankara 2002, Sayı: 35, s. 60, 64.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSSELL' IN RUH KAVRAMINA BAKIŞI

“İnanmışım ve ilgilendiğim bireyin mutluluğu değildir. Beni ilgilendiren tüm insanlığın mutluluğudur.”³² diyen Bertrand Russell (1872-1970)'ın tüm insanlık için bir karabasan halini alan ölüm gerçeği ve ölümsüzlük inancı karşısında nasıl bir tutum takındığının anlaşılabilmesi için öncelikle insanın yapısına ilişkin ne gibi düşüncelere sahip olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Russell'a göre insan, ruh ve beden olarak adlandırılan iki cevherin bir araya gelmesi ile mi oluşmuştur? Şayet böyle ise insanın doğasında bu iki unsur arasında bir denklik mi ya da birisinin diğerine üstünlüğü mü söz konusudur? Yoksa insanın yapısı hakkındaki bu düalist yaklaşımın ötesinde insanın kendisi başlı başına bir cevher midir? Bu soruların cevaplarına ulaşmak için önce filozofumuzun ruh ve madde hakkında ne gibi düşüncelere sahip olduğunu incelememiz gereklidir.

Russell, genel itibariyle bir konuyu işlerken konunun sadece görünen ya da bilinen kısımları ile yetinmeyip konuyu ilişkili bulunduğu diğer pek çok alan ile bağlantılı olarak inceleyip mantıksal bir bütünlük içerisinde sunmuştur. Bu durumda, konuya vakıf olabilmemiz için bizleri çok yönlü araştırmalara sevk etmekte ve bu konuda objektifliği yakalamamıza yardımcı olmaktadır.

Russell, ruh denilince genellikle zihinlerde insan yaşamının her anında hatta ölümsüzlüğe inananlar için ölümden sonra bile varlığını devam ettiren maddi olmayan bir şeyin anlaşıldığını ifade etmektedir.³³ Batıdaki felsefi düşüncenin gelişimini konu edindiği çalışmasında ise bedenden ayrı bir ruh kavramını ve ruhun bedenden üstün tutulmasını Orpheoscü geleneğe yani dini bir kökene dayandırmakla birlikte,³⁴ insanları böyle bir kavramı ilk defa kullanmaya yönelten nedenlerin neler olabileceği konusunda herhangi bir fikir beyan etmemektedir. Russell, Phythagorasçı öğretisi ile yaygınlaşan ruh anlayışının Platon'u,

---

³² Bertrand Russell, *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, çev. Devrim Doğan Yüzer, İzmir 2004, s. 106.

³³ Bretrsd Ruussell, “What is an Agnostik,” *The Basic Writings Of Bertrand Russell*, Ed. Robert E. Egner - Lester E. Denon, New York 1961, s. 580.

³⁴ Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, çev. Muammer Sencer, İstanbul 1997, C. I, s. 247.

Platon'un ise Hıristiyan din adamlarını etkilediğini düşünmekte,³⁵ ancak İsa tarafından getirilen öğretilerde³⁶ ya da Yahudi gelenekte ruhun varlığından bahsedilmediğini belirtmektedir.³⁷

1. 1. RUSSELL'A GÖRE PLATON'UN DÜŞÜNCELERİNİN ÖLÜMSÜZLÜK İNANCINA ETKİLERİ

Russell, *Batı Felsefesi Tarihi* adlı eserinde Platon'un ölümsüzlük kuramından bahsederken Sokrates'e atıflarda bulunarak, Sokrates için ölümün ruh ile beden ayrılması anlamına geldiğini belirtmekte ve Sokrates'in ölünce kendisinin yok olmayıp ruhunun beden esaretinden kurtularak, asıl varlığın gölgelerinden ibaret olan şu âlemden gerçekler âlemine yükseleceğine inandığını aktarmaktadır. Russell'ın açıklamalarında da yer aldığı gibi görünen-gerçek, idea-duyulur âlem ikiliğine giden Platon, ruhu bedene, gerçek âlemi görünür âleme, ideaları da duyulur olana üstün tutmaktadır.³⁸

Russell, Hıristiyan inancında ruh-beden ayırımına gidilerek, bedensel isteklerin küçümsenip, zihinsel yetilerin yüceltilmesini, din adamlarının Platon felsefesindeki ruh-beden ayırımından etkilenmelerine bağlamaktadır. Bu etki nedeniyle de Hıristiyan din adamlarının öncülüğünde, beden her türlü işkenceye maruz kaldığını, zihnin kötü beğenilerinin iyi beğenileri kadar takdir gördüğünü, dinin insana işkenceyi yüceltip, zihinsel olan tüm istek ve arzuları kutsallaştırdığını belirtmektedir.³⁹ Russell, ayrıca bir keşişin kendisini kadın, şarap ve et gibi bedensel isteklerden uzak tutarken, bedensel hazlarını küçümsediği, bunun neticesi olarak da önce kendisine işkence ettiğini ve daha sonra da başkalarına zulmetme hakkını kendisinde bulup, bunu haklı çıkaran her türlü dogmatik sistemi kabule yöneldiğini düşünmektedir.⁴⁰ Anlaşıyor ki Ortaçağa damgasını vuran çileciliğin ve zalimliğin ortaya çıkışının altında yatan gizil neden olarak Russell, Platon felsefesindeki ruh-beden ayırımını ve ruhun bedene üstün tutuluşunu görmektedir.

---

³⁵ Bertrand Russell, *Religion and Science*, Signet Science Book Library, 4. Printing, New York, 1962, s. 111; *Din ile Bilim*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul 1997, s. 70.

³⁶ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 31.

³⁷ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 42.

³⁸ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 247.

³⁹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 248.

⁴⁰ Bertrand Russell, *Dünyamızın Sorunları*, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol, İstanbul 1963, s. 74.

Russell, Platon felsefesinin Hıristiyan gelenekteki etkisine dikkat çektiği kadar teistik inancın etkisiyle Platonik felsefenin nasıl bir hal aldığına da altını çizmektedir. Platon'un, zihni bedene üstün tutmasına karşın tensel olana karşı zalimliği savunmadığını, bedensel hazları yermesine rağmen hiçbir zaman bu hazların insan yaşamından çıkarılmasını telkin etmediğini, sadece filozofa bedensel hazların kölesi değil efendisi olmayı öğütlediğini belirtmektedir.⁴¹ Russell, Platon felsefesinin iki konuda Hıristiyanlık üzerinde etkili olmadığını belirtir:

Bunlardan ilki, Platon felsefesinde evrenin gerçek ve görünür âlem olarak iki kısımda ele alınmasıdır. Russell'ın değerlendirmelerine baktığımızda, Platon'un bu görüşü esas alındığı takdirde, dünyanın yaratılmasının geleneksel Hıristiyanlıkta kötü bir şey olarak görülmesi ve dolayısıyla da Tanrı'nın kötü olması gerekirdi.⁴² Anlaşılan o ki Russell, burada Hıristiyan inancına göre dünyanın kötü değil iyi olarak benimsendiğine dikkat çekmekte, Hıristiyan teolojisi açısından bakıldığında mükemmel bir âlemi yaratan Tanrının bu âlemden daha az mükemmelini hatta içerisinde eksiklik ve kötülük bulunan bir âlemi yaratmasının, sonsuz iyi olan Tanrı ilkesi ile çelişeceğini düşünmektedir. Belki de Russell'ın bu yorumuna Hıristiyan inancındaki cennetin gerçek âlem, dünyanın da görünür âlem olarak kabul edebileceği söylenerek itiraz edilebilir. Ancak hemen, geleneksel Hıristiyan inancına göre bu âlemden mükemmel bir düzen ve uyum olduğunu, bu dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olarak kabul edildiğini, bu nedenle de karşı çıkışımızın haksız olacağını hatırlatalım.

Russell'a göre Hıristiyan felsefesinde Platon'un etkisinden söz edemeyeceğimiz diğer bir husus ise Platon'un evliliği yasaklayıcı hiçbir söz sarf etmemiş olmasıdır.⁴³ Platon, ruhun bedeni hazlarla kirlendiğini düşünmüşse de hiçbir zaman bedeni ihtiyaçlardan kaçmayı amaç haline getirmemiş, sadece filozofun bedeni isteklerin kölesi haline gelmemesi gerektiğini düşünmüştür. Ayrıca bekârlığı üstün tutmuş ancak hiçbir söyleminde evlilik karşıtı bir ifade kullanmamıştır. Hıristiyan öğretiye bakıldığı takdirde evlilik dâhil tüm cinsel isteklerin ve bedeni olan her arzunun kınandığını, çileci bir yaşam biçiminin örneklendiğini görmekteyiz.⁴⁴

---

⁴¹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 247.

⁴² Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 247.

⁴³ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 247.

⁴⁴ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 247.

Görülen o ki Russell, Hıristiyanlığın, Platon'un düşüncelerine insanları köleleştirmeye sonra da onları kendilerine ve diğer tüm insanlara düşman etmeye yardımcı olduğu nispette değer verdiğine inanmaktadır.

Platon, ruhun bedene üstünlüğünü savunurken gerçek bilgiye de beden vasıtasıyla değil ruhun açılımıyla ulaşabileceğimizi söylemiş, göz ve kulaklarımızı doğruyu söylemeyen tanıklar olarak görmüştür. Russell Platon'a ait bu yaklaşımı, duyular vasıtasıyla elde edilen ampirik bilginin yadsınması olarak yorumlamakta ve bu durumun ise; Tarih, Coğrafya gibi bizlere Sokrates diye bir kişinin geçmişte yaşadığını haber veren ilimler ile deney ve gözleme dayanarak bize çeşitli konularda en somut verileri sunmaya çalışan Fizik ve Kimya gibi ilimleri bir hayal ve aldatmaca olarak kabule sürüklediğine işaret etmektedir.⁴⁵ Platon, zihnin görme ve işitme gibi dünyevi algılara kendisini kapayarak bedenle tüm ilişkisini kestiğinde gerçek varlığı özlemesi ile beliren düşüncenin en iyi düşünce olduğunu söylemekte, bilgiyi tamamıyla zihinsel bir temele dayandırmakta, bedeni ve tecrübesel bilgiyi dışlamaktadır.

Platon'un bedende iki tür kötülük bulunduğunu düşündüğünü kaydeden Russell, bunu şu şekilde maddeleştirmektedir:

1- "Dünyayı bir cam arkasından bakar gibi karanlık görmemize yol açan yanıltıcı bir ortam olarak;

2- Bizi bilgi uğraşısından, doğruluk görü'sünden uzaklaştıran arzuların kaynağı olarak."⁴⁶

Gerçek bilgi, ruh bedene bulaşmış bir durumda iken elde edilememektedir. Gerçek bilgiye ulaşmak için ruhun şeyleri içten sarması, yani ölümle bedeninin esiri olmaktan kurtulması gerekmektedir.⁴⁷

Russell, Platon tarafından felsefi düşünceye kazandırılan ruh ve beden ayrımının insanın bireysel ve toplumsal olmak üzere iki yönü olduğunun düşünülmesine ve bedeninin insanın toplumsal yanını, ruhun ise bireysel olan yanını oluşturduğuna inanılmasına neden olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Russell, ruhun bedenden üstün tutulmasının insanın

⁴⁵ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 248.

⁴⁶ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 249.

⁴⁷ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 250.

bireyselleşmesine, bu bireyselleşmenin ise insanı kendi beninin içerisine kapanarak, toplumdaki uzaklaşmasına ve doğasında hiç olmadığı kadar bencilleşmesine neden olduğuna inanmaktadır. Bu düşüncesini desteklemek için de insanı toplumla bütünleştiren cinsellik, aile bağları ve yurtseverlik duygularına dikkat çekmekte ve onların Hıristiyanlık tarafından nasıl reddedildiğini anlatmaktadır. Cinsellik, Kilise tarafından aşağılanırken İsa'nın annesine gereken saygı din adamlarınca gösterilse de İsa'nın kendisi "Kadın ne ilgim var benimle?" (Yuhanna, 2. 4) diyerek onu aşağılamış, kendisinin oğlu babaya, üvey kızı üvey anaya düşman etmek için geldiğini, anne-babasını ondan çok sevenin kendisinden olmadığını söylemiş (Matta 10 35-7), böylelikle aile bağlarını hiçe indirgemıştır. Russell, bizlere Hıristiyanlığın ortaya çıktığı zamanki Roma da ise vatanseverlikten söz etmenin mümkün olamayacağını hatırlatmakta⁴⁸ ve din etkisiyle ortaya çıkan bireyciliğin son aşamasının ise bireysel kurtuluş yani bireyin ruhunun ölümsüzlüğü inancı olduğuna dikkatleri çekmektedir.⁴⁹ Ayrıca tüm bunları din adına benimsenen ve din aracılığıyla tüm dünyaya yayılan hoşgörüsüzlüğün kaynağı olarak görmektedir.

Russell, ruhun bedenden üstün tutulmasının sonucunda sadece beden değil onunla birlikte bedenin bir parçası olduğu bu dünyanın da kötü sayıldığının ve bedene işkenceyi esas alan dogmaların idoleştirildiğinin altını çizmektedir.⁵⁰ Zihinsel olan arzuların yüceltilmesiyle sevgi kadar kin, nefret ve zalimliğin de artması gibi olumsuzlukların ortaya çıktığını, bu durumun sonucu olarak ise insanların gözlerini ve ümitlerini gerçek bir dünyadan hayal ürünü bir dünyaya yönettiklerini,⁵¹ bilinmeyene ulaşmak için bilineni harcadıklarını ifade etmektedir.

Russell, Platon'un açıklamalarına bakıldığı takdirde onun zamanında ruhun ölümsüzlüğüne inananların filozoflardan ziyade halk olduğunu,⁵² bu nedenle Platon'un, ruhun ölümsüzlüğünü ortaya koymak için üç kanıt serdettiğini belirtmektedir. Russell, bu kanıtlardan ikisini ele almakta ve onları oldukça güçsüz bulmaktadır. Kanıtlar ise kısaca şöyledir:

1- İlk kanıt şeylerin zıtlarından türediği şeklindedir.

⁴⁸ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 23.

⁴⁹ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 24.

⁵⁰ Bedene işkenceyi haklı gösteren dogmalar olarak Russell günah ve cehennem inançlarını görmekte olup O'nun bu konulardaki görüşleri ileride ele alınacaktır.

⁵¹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 15.

⁵² Russell, *Religion and Science*, s. 112; *Din ile Bilim*, s. 71.

Russell'a bu kanıt Anaximandros'un evrensel adaletini anımsatmaktadır.

2- Bilgi bir anımsamadan ibarettir ve ruh doğumdan önce de vardır.⁵³

Platon bilginin anımsama olduğu düşüncesini temellendirmek için mutlak eşitlik kavramından yola çıkmaktadır. Hepimizin zihninde mutlak eşitlik kavramına benzer mutlak kavramların varlığına dikkat çekmekte, mutlak kavramlara bu dünyada yaşarken ulaşamayacağımıza göre böyle bir düşünceyi önceki varlığımızdan getirmiş olduğumuz sonucuna varmaktadır. Platon'a göre ruh bedene bulaşmadan önce mutlak olan şeylerin bilgisine sahip iken bedenle birleşerek bu bilgileri unutmuştur. Platon bu düşünceye dayanarak, bu dünyada bilgi dediğimiz şeyin aslında önceki yaşamda öğrendiklerimizi anımsamaktan ibaret olduğunu söyler. Platon'un eserlerinden *Menon* diyaloguna bakıldığı takdirde, Sokrates'in köle bir çocuğa geometriksel hesaplamalar yaptırmakta olduğu ve çocuğun daha önce bu tür bilgilere sahip olduğunun farkında olmadığı görülür. Russell, burada Sokrates'in hep mantıksal ve matematiksel bilgilerin anımsanmasına dair örnekler verip, Truva savaşı ya da Piramitlerin inşası gibi tarihsel gerçeklerin anımsanmasına dair örnekler vermemiş olmasına dikkat çekmektedir. Russell'a göre matematik ve mantık bilimlerindeki apriori bilginin herkeste, deneyden bağımsız olarak var olduğu ileri sürülebilir. Ancak apriori bilgiler için geçerli bu durumu tüm bilgilerimizi içine alacak şekilde genişletmek ya da hepimizde deneyden bağımsız bu tür apriori bilgilerin varlığını başka bir âlemin varlığına delil olarak göstermek doğru değildir.⁵⁴

Russell için Platon'un ruhun ölümsüzlüğüne dair inancını temellendirirken kullandığı kanıtlara ilişkin dikkat çekici diğer bir nokta ise Platon'un insanların mutlak eşitlik düşüncesine sahip olduğu iddiasıdır. Russell'a göre bizler deneylerimizle ancak yaklaşık eşitlik kavramına sahip olabiliriz. Bundan yola çıkarak mutlak eşitlik kavramına sahip olduğumuz ise söylenemez. Mutlak eşitlik kavramına sahip olduğumuz kabul edilse bile hiçbir çocuğun belirli bir yaşa kadar ona sahip olmadığı, onu elde etmesinde de deneyin doğrudan ya da katılımlı bir etkiye sahip olduğu açıktır.⁵⁵

---

⁵³ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 251.

⁵⁴ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 252.

⁵⁵ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 253.

Russell, bu kanıtları deneyden yoksun ve fazla rasyonel bulmakla birlikte, Platon'un diyaloglarında geçen Sokrates'i kendi düşüncelerinin doğruluğunu ispatlamak için yansız bilgi araştırmasını kullanmayıp sofistike bir tutum sergilemekle suçlamayıp, onu bir filozoftan ziyade din adamına benzettirir. Ayrıca şayet ölümden sonra Tanrılar katında rahmete ereceğine inanmadan ölüm karşısında aynı soğukkanlılığı gösterseydi onu daha da büyük saymamız gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁶

Russell, Platon tarafından felsefeye kazandırılan ideal dünya anlayışının Yahudilik ve Hıristiyanlık tarafından somutlaştırılarak cennet ve cehennem haline getirildiği görüşündedir.⁵⁷

Russell, cennet ve cehennem inancının ortaya çıkmasını Yahudi ve Hıristiyanların bu dünyada erdem sahibi kişilerin zulme uğrayarak mutsuz olduklarını görünce; Tanrı'nın iyileri bu dünyada ödüllendireceğinden ümitlerini kesip, yapılan iyiliklerin karşılığını almayı ya da dünya da iken yaptıklarının karşılığını görmeyen kötülerin cezalandırılmasını başka bir dünyaya ertelemelerine bağlamakta⁵⁸ ve Platon'un ideal dünyasının bu konuda onlara ilham kaynağı olduğunu düşünmektedir. Daha sonra da değineceğimiz gibi Russell, cehennem inancının intikamcı bir psikolojinin hem bir neticesi hem de bir sembolü olarak görmekte ve bu intikamcı psikolojinin din kanalıyla güç kazanıp yaygınlaştığı iddiasında da bulunmaktadır.⁵⁹

Russell, Orpheosculuk'tan Platon'a geçen ruhun ölümsüzlüğü inancının Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından tenasüh'ten arındırılıp benimsenerek, cennet ve cehennem düşünceleriyle de desteklendiğini iddia etmektedir.⁶⁰ Ancak bazı Yahudi peygamberlerin bedeninin ölümden sonra dirileceğini söylediklerini de kabul etmekte yine de ruhun yeniden dirileceği görüşünün Yahudilere Greklerden geçtiği görüşünü ısrarla benimseyerek⁶¹ buna delil olarak kendilerinde ahiret inancının yer almadığı Saducce'ler gibi Yahudi kavimlerinin varlığını göstermektedir.⁶²

---

⁵⁶ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 255.

⁵⁷ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 19.

⁵⁸ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 37.

⁵⁹ Russell, *What is an Agnostic*, s. 580.

⁶⁰ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 19.

⁶¹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 42.

⁶² Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 25.

Bilindiği üzere Batı Avrupa da üçüncü yüzyılda düşen genel refah düzeyi nedeniyle tam bir felaket havası esmekteydi. Dördüncü yüzyılda da yaşanan duraklamanın ardından beşinci yüzyılda Batı Roma'nın yıkılmış toprakları doğudan gelen barbarlar tarafından istila edilmiş, zenginler malikânelerine çekilirken halk bu istilacılarla yaşamak durumunda kalmıştır. M.S.1000 yılına kadar Avrupa da ki huzursuzluk savaşlar nedeniyle devam etmiştir. Russell, bu felaketlerin dinsel duygunun yoğunluğunu artırdığını ve düşünen insanların dünya yaşamını katlanılabilir kılmak için daha iyi bir yaşantının kendilerini beklediği ahiret inancına yöneldiklerini ifade eder.⁶³ Bu durumun Rönesans'tan sonraki dönemde dünya mutluluğunun geri dönmesine değin devam ettiğini, insanların hayalini Altın Kudüs'ün süslediğini de ekler. Dünya mutluluğu geri dönüp insanlar tekrar huzura kavuştuklarında ise insanların aynı sözcükleri daha az içtenlikle kullanmaya başladıklarını söyleyerek ahiret inancına yönelişin bu dünyadaki huzursuzluğa bağlı olduğunu, gerçek mutluluğu bu dünyada yakalayan insanların bu inancın etkisinden uzaklaştıklarına ilişkin düşüncesini temellendirmede kullanmaktadır.⁶⁴

1. 2. RUSSELL'IN PLATON SONRASI DÖNEMDE HÂKİM OLAN RUH ANLAYIŞINA DAİR DÜŞÜNCELERİ

Platon'daki ruh ve madde düalizmi Aristo tarafından benimsenmemiş, ruh beden formu olarak kabul edilmiştir. Aristoteles felsefesinde ruh bedenden ayrı olarak, beden de ruhtan ayrı olarak var olamaz.⁶⁵ Monist insan anlayışı ile Aristocu gelenek on birinci yüzyıldan Descartes'e kadar Hıristiyan felsefesinde etkisini sürdürmüştür. Ortaçağ'a damgasını vuran Thomas Aquinas ise Plâtoncu felsefe ile Aristocu geleneği birleştirmeye çalışmışsa da madde ve ruh konusundaki sıkıntıları aşmakta yeterince başarı gösterememiştir. Descartes, Platon'un düalist yaklaşımını on altıncı yüzyılda tekrar canlandırmış, metodik şüpheyi kullanarak maddenin gerçekliğini zihnin (mind) varlığıyla temellendirmeye ve ruh ile maddenin birer cevher olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

On altıncı yüzyıl felsefesinde sadece Descartes de değil Spinoza ve Leibniz felsefelerinde de cevher anlayışının önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Spinoza, ruh ve maddeyi Tanrı'da birleştirerek panteist bir yaklaşım sergilerken, Leibniz, monatların ruhi olduklarını söyleyerek tamamıyla soyut bir dünya sunmuştur.

⁶³ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 15.

⁶⁴ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 16.

⁶⁵ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, s. 9 (403 a).

Descartes felsefesinde gerçek olarak varlığını bilebileceğimiz yegâne şey öncelikle kendimizdir. Sadece maddeyi değil diğer zihinlerin varlığını da ancak zihin yoluyla bilebiliriz. Burada ruh ve madde düalizminde üstünlük tıpkı Platon'da olduğu gibi ruha verilmiş ve insanlığa tümüyle zihinsel olan idealist bir dünya sunulmuştur.⁶⁶ Descartes, maddeyi ve ruhu birer cevher olarak kabul etmiş, cevherin tanımını ise var olmak ve varlığını sürdürebilmek için kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duymayan bir şey olarak yapmıştır.⁶⁷ Descartes, madde ve ruhu birer cevher olarak kabul edince beden ve zihin arasındaki uyumu açıklamakta bazı zorluklarla karşılaşmış olup, bu sıkıntılar Geulinx tarafından çifte saat kuramı ile bir nebze olsun çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır. Kartezyen felsefe zihin ile beden arasında etkileşimden ziyade uyumun varlığını esas almış, maddenin hareketlerinin fiziksel yasalarla belirlenmesi sonucunda, zihinsel hareketlerin de bazı yasalarla belirlenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.⁶⁸ Bu durum ise özgür iradenin terk edilmesi anlamına gelmektedir. Descartes açıkça böyle söylememişse de ardıllarından Spinoza madde ve ruhu tanrısal sıfatların bir görünümü olarak kabul etmiş, “Zihinsel dünya da özgür irade, madde dünyasında ise şans diye bir şey yoktur.” diyerek mutlak bir determinizme gitmiştir.⁶⁹

Russell, özgür iradenin terk edilmesinin Hıristiyan inancındaki günah kavramının da terk edilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir.⁷⁰ Günah kavramının yokluğu ise günahkâr insanların cezalandırılacağı cehennem de yokluğunu içermektedir. Ayrıca kişi özgür iradesi ile hareket etmiyorsa yaptığı iyiliklerin karşılığının kendisine cennette kat kat fazlasıyla verilmesinin de bir anlamı yoktur. Nihayetinde kendisi öyle istediği için değil bir zorunluluğa tabi olduğu için o şekilde hareket etmiştir. Cennet ya da cehennem yoksa sonsuza kadar süren bir yaşam nerede gerçekleşecektir? Ruhun ölümsüzlüğü ne anlama gelmektedir? Russell'a göre tüm bu sorular ilk anlar fark edilmemişse de etkileri daha sonra kendisini göstermiştir.

Bilindiği gibi Descartes felsefesinde “ Tanrı, Ruh ve Madde ” olmak üzere üç tane cevher söz konusudur. Ruh ve madde Tanrı'nın yaratması ile ortaya çıkmış sonlu cevherlerdir. Tanrı'nın herhangi bir müdahalesi olmadığı takdirde bu sonlu cevherler sonsuza kadar varlıklarını sürdürebileceklerdir. Spinoza ise madde ve ruhu cevher olarak kabul etmemiş, onları Tanrısal cevherin sonsuz sıfatlarından birisi olarak görmüştür. Madde ve ruh Tanrı'nın

---

⁶⁶ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 18.

⁶⁷ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 319.

⁶⁸ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 316.

⁶⁹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 329.

⁷⁰ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 316.

sıfatları olarak kabul edilince tüm canlılar ve var olan her şey Tanrı'nın bir görünümü sayılmış ve Spinoza felsefesinde Pantestit bir dünya görüşü ortaya çıkmıştır.⁷¹ Spinoza'nın panteizmi Leibniz'e kadar Hıristiyan dünyanın Tanrısının yerini almıştır; Leibniz Geulinx'in çifte saat kuramını geliştirmiş Tanrı tarafından ayarlanan sonsuz saatler kuramını yani *Monadoloji*'yi geliştirmiştir. Monatlar, birbirine kapalı olan birbirlerine etki etmekten ve birbirlerinden etkilenmekten uzak olan yapılardır. Burada Russell'ın Platon'un madde-ruh ayrımının Hıristiyanlığın etkisi ile insanı toplumdan koparıp bireyselleştirdiğine ilişkin yorumunu doğrular şekilde olan Leibniz'in monatlarının dışa kapalı bireysel oluşları dikkatimizi çekmektedir.

Leibniz, monadlar arasındaki uyumu Tanrı'nın kurmuş olduğu düzen ve ahenkte bulmaktadır. Ayrıca Leibniz, monatların soyut karakterde olduğunu düşünmekte, maddeyi reddedip tamamıyla ruhi bir dünyanın gerçekliğini kabul etmektedir. Denilebilir ki Platon idealizmi Leibniz sayesinde yine ön plana çıkmış insanları görünenin yanıltıcılığını ve dünyanın aldaticılığını düşünmeye sürüklemiştir. Russell, Leibniz'in bu iddiasına karşılık her zaman ki bilimsel tutumunu sergileyerek, maddenin gerçekte bir ruh birliği oluşunun bilimsel açıdan doğrulanması ya da reddedilmesi için elimizde yeterince kanıt olmadığını söylemekte ve bunlardan birisinin doğruluğu konusunda Mars'taki bitkiler ve hayvanlardan daha çok bilgiye sahip olmadığımızı da eklemektedir.⁷²

Russell, Leibniz, Spinoza ve Descartes felsefesindeki cevher kavramının mantıksal olan özne-yüklem ilişkisinden türediğini, "Gökyüzü mavidir." "Mavi bir renktir." örneklerinde olduğu gibi bazı sözcüklerin hem özne hem yüklem olabileceği ama bazı sözcüklerin ise özel adlar gibi sadece özne olabilecekleri, asla yüklem olamayacakları sonucuna varıldığını düşünmektedir. Böylelikle bazı sözcüklerin cevherleri gösterdiği kanaati oluşmuştur.

Russell'a göre, cevhere ilişkin diğer bir kuramda tümel ve tikel önermeler arasındaki farktan yola çıkılarak bulunmuştur. "Bütün insanlar ölümlüdür." gibi genel önermelerde bir yüklem diğerini içermektedir. Ancak "Sokrates ölümlüdür." gibi tikel bir önermede yüklem öznedeki bulunmaktadır ve yüklem öznenin işaret ettiği cevherin bir parçasıdır. Ölümlü oluş,

---

⁷¹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 327.

⁷² Bertrand Russell, *Rölativitenin ABC'si*, çev. Vahap Erdoğan, İstanbul 1955, s. 167.

Platon'a hocalık etmek, Atinalı oluş, bunlar Sokrates'ten başkası için geçerli doğrular değildir.⁷³

Russell, cevherin varlığını ispatta kullanılan diğer bir ilişkinin ise süje ve obje ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Cevher, obje olarak isimlendirilen ve süje tarafından algılanan dış dünyaya ait bir gerçekliği oluşturmaktadır. Şayet cevherin olmadığını iddia edersek objenin de yokluğunu ve obje diye bir şeyin varlığını algılayan süjenin de yokluğunu iddia etmiş oluruz. Böylelikle hem öznenin hem de nesnenin varlığını koruyabilmek için cevherin gerçekliğinin kabulünün zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Russell'ın eserlerine baktığımızda ilk önceleri cevherin varlığına karşı çıkmayıp, fiziğin işleyişini bu süreğen cevher anlayışına bağladığını ve Ocham'ın usturası prensibine dayanarak cevher kavramından bahsetmenin gereksizliğini savunduğunu görmekteyiz. Ayrıca Russell, fiziksel nesne ile maddeyi birbirinden ayırmakta ve nitelikleriyle süjede uyandırdığı duyu verileri sayesinde bilinen şeye fiziksel nesne, yaklaştıkça daha iyi bilinen ancak ampirik yoldan yine de tam olarak bilinemeyen şeye madde demektedir. Russell'ın açıklamalarına bakıldığında maddenin bilinemeyişinin altında yatan nedenlerin, bizlerin bilgisinin duyu verilerine dayanması ve duyu organlarımızın maddeye yaklaştıkça onu daha iyi tanınması ancak tekniğin de yardımıyla maddeye yaklaştıkça onun bölümlere ayrılması ve böylelikle maddenin sayısının artması sonuç olarak da bizlerin sonsuz küçüklerle karşılaşmasıdır.⁷⁴

Russell düşüncesinde nesne ise görünümünün toplamından ibarettir. Ancak bu tanım nesnenin kesin bir tanımı olmayıp pek çok sorunun varlığını gizlemeye yönelik cevaplardandır. O bizlerin nesnelere ve diğer zihinler üzerine bilgisinin duyu verilerinin bizde uyandırdığı etkilerin bir araya gelmesi ile oluşan betimleme ile bilgiye dayandığını, bizlerin ancak kendimizi, çoğu tümelleri ve duyu verilerini doğrudan tanıyabileceğimizi düşünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Russell epistemolojisinde kendimiz, bazı tümeller ve duyu verileri haricindeki bilgilerimizin geçerlilik bakımından daha az kesinlik taşıdığı görülmektedir. Ayrıca O bulunduğumuz ortama, ışığa, gözlerimizin kısık olup olmamasına ve zamana göre nesnenin farklı görünümlere sahip olduğunu bu nedenle bir masanın aynı odada bulunan kişilere farklı şekillerde görüneceğini belirtmektedir. İki tür uzaydan bahsetmekte,

⁷³ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 351. Yüklemin yüceliği konusunda ya da terimlerin dağıtılmışlığı meselesinde bilgi için bkz. Emiroğlu İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara 2004, s. 125, 126.

⁷⁴ Bertrand Russell, *Mistizm ve Mantık*, çev. Ayseli Usluata, İstanbul 1962, s. 178, 179.

bunlardan ilkinin nesnenin diğer nesnelere birlikte içinde yer aldığı bilimsel uzay iken diğerinin nesnenin süjenin bulunduğu nokta itibariyle sahip olduğu perspektif uzay olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak her birey kendi öznel uzayına sahiptir ve masanın her bireyin öznel uzayındaki görünümü farklı olmaktadır. Russell'a göre bizler nesneye yaklaştıkça sadece kendi perspektif uzayımızdan yaklaşmakta, diğer perspektifleri yakalayamamaktayız. Bu kargaşadan kurtulmanın tek çıkar yolu nesneyi görünümünün bir bütünü olarak kabul etmekte yatmaktadır ve maddenin gizil yapısını tanımanın ancak inceden işlenmiş dinamik çıkarımlarla mümkündür.⁷⁵

1. 3. RUSSELL'IN CEVHER'E İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

Russell için cevher, ilkel kabilelerin doğa-ötesi düşünceleriyle ortaya çıkmış olan bir söz diziminden ibarettir.⁷⁶ Ona göre, doğa-ötesi düşüncede cevher kavramının ortaya çıkışına neden olan şey ise sağduyunun dile getirdiği şeylere kesinlik kazandırma arzusudur. Ayrıca cevher, yaygın olan tanıma göre bir nesneden ya da kişiden bilinen tüm nitelikleri soyutlandığı takdirde geride kalan şeyi ifade etmektedir. “Sokrates bilgiliydi.” “Sokrates Yunanlıydı.” “Sokrates Platon'a öğretmenlik etmişti.” gibi örnekler verip bütün bu anlatımlarda bizlerin Sokrates'e farklı farklı özellikler yüklediğimizi; hâlbuki kişi Sokrates'in tüm bu niteliklerin dışında birisi olduğunu söylemektedir. Ayrıca bizlerin bir şeyi sahip olduğu nitelikler vasıtasıyla tanıdığımızı; şayet Sokrates'in kendisiyle aynı özelliklere sahip bir ikiz kardeşi olsaydı, ikisini birbirinden ayırt edemeyeceğimizi hatırlatmakta ve geleneksel cevher kavramını bu açıdan eleştirmektedir.⁷⁷

Russell, cevher düşüncesinin tarihi gelişimine baktığımızda Locke ve ardıllarının da Sokrates diye birisinin yaşadığını onun özellikleri sayesinde bildiğimizi, Sokrates'in özelliklerini taşımayan ve asla bilinemeyen bir özün hiçbir işe yaramadığını, bu nedenle de cevherin varlığını iddia etmenin gereksizliğini savunarak, bu kavramın gerçekliğini ya da varlığını savunmayı terk ettiklerini ifade etmektedir.⁷⁸

⁷⁵ Russell, *Mistisizm ve Mantık*, s. 174 - 179.

⁷⁶ Russell, *Religion and Science*, s. 113; *Din ile Bilim*, s. 72.

⁷⁷ Russell, *Religion and Science*, s. 115, 116; *Din ile Bilim*, s. 73.

⁷⁸ Russell, *Religion and Science*, s. 117, *Din ile Bilim*, s. 73.

Russell'a göre din süreklilik arz eden iki temel prensibe sahiptir ve bunlar "Tanrı ile ölümsüzlük" inancıdır.⁷⁹ Din bu iki öğretinin varlığını ampirik yöntemle ispatlayamayacağı için felsefeyi kullanarak deliller geliştirmek ve temel akidelerinin varlığını temellendirmek, böylelikle her çağda inananların güvenini tazelemek zorunda kalmıştır. Felsefenin dinin etkisiyle ruh ve beden birer cevher olduğunu ispata yönelik bu çalışmaları, cevher kavramının varlığına dair inancın ortadan kalkmasına değin sürmüştür.

Cevher, her türlü niteliği kendisinde taşıyabilen ancak ne bu niteliklerden sadece birisi ne de hepsi olabilen, tüm bu niteliklerden apayrı bir şeydir. Russell'a göre cevher için yapılan bu tür bir tanım, Eucharist öğretide ekmeğin kendi özelliklerinde hiçbir şey kaybetmeden cevher bakımından İsa'nın bedenine dönüşmesi inancında olduğu gibi kilisenin çok işine yaramıştır.⁸⁰ Cevherin varlığının bilinmemesinin nedeni bilgilerimizin temelini deneye, deneyin ise duyu verilerine dayanmasıdır. Locke, renk şekil ve koku gibi ikincil neden olarak tanımladığımız maddenin ikincil özelliklerinin varlığını kabul etmemiş, sadece yer kaplama ve zaman içerisinde yer alma gibi birincil özelliklerinin varlığını kabul etmişti. Berkeley ise " var olmak algılamak ve algılanmaktır." diyerek birincil özellik dediğimiz maddeye ait hususiyetlerin gerçekliğini de süjenin varlığına bağlamıştır.

1. 4. RUH - BEDEN İLİŞKİSİ VE NEDEN PROBLEMİ

Ruh ile beden arasındaki ilişkiyi açıklamakta güçlükler çıkaran ve ruh anlayışının terk edilmesinde etkili olan problemlerden birisi de *neden* problemidir. Neden kavramı davranışlarımızın altında yatan sebepleri açıklamamızda yardımcı olmaktadır. Hıristiyan gelenekte yaygın olan düşünceye göre, kişi kendi kararlarını kendisi veren özgür bir ruh ve hareketlerinde ruha tabi olan bir bedenden meydana gelmektedir. Bireyin özgür bir iradeye sahip olması nedeniyledir ki kişi gerçekleştirdiği fiillerden sorumlu tutulmakta, ölümden sonra var olduğuna inanılan yaşamda, Tanrısal ceza ya da mükâfatla karşılaşmaktaydı. Tanrısal adaletin gerçekleşmesinin haklılığı ise kişinin hareketlerini belirlemede özgür iradesine tabi olduğu inancına dayandırılmıştır.

Russell'ın açıklamalarına bakıldığında kişinin özgür bir iradeye sahip olduğu inancı, on yedinci yüzyılda mekanik yasaların bulunması ile ilk darbesini almıştır. Doğrulukları deney

⁷⁹ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. I, s. 150.

⁸⁰ Russell, *Religion and Science*, s. 116; *Din ile Bilim*, s. 73.

ve gözlem ile ispatlanan mekanik yasaların her türlü maddesel hareketi kapsadığı ortaya konulmuştur. Taşı oluşturan atomlar bir kanuna tabi olunca maddesel olan hayvan ve insan bedenlerinin de bu kanunlara tabi olduğu ortaya çıkmıştır. Descartes ve diğer Kartezyen filozoflar ruhun bedene etki ettiği görüşünden vaz geçtikleri gibi bedeninin de ruha etki etmediğini iddia etmişler ve paralelizm dediğimiz kuramın oluşmasına öncülük etmişlerdir. Ancak Russell'ın değerlendirmelerine bakıldığında bu düşüncenin iradenin özgürlüğünü koruma bakımından yeterince güçlü olmadığı, bu nedenle de yerini on sekizinci yüzyıl Fransa'sında etkili olan insanın tamamıyla fizik yasalarınca yönetildiğini kabul eden salt maddeciliğe bıraktığı görülmektedir.⁸¹ Russell, bu felsefenin etkisiyle özgür irade inancının ortadan kalktığını; ruhun varlığına ve ölümsüzlüğüne olan inancın yerini, insanın bedenini oluşturan atomların ölümsüzlüğüne ilişkin inanca terk ettiğini aktarmaktadır.⁸²

Russell, davranışlarımızın altında yatan sebep olarak istemin varlığı konusundaki ısrarın teolojik sebeplere dayandığını düşünmektedir. Ayrıca bu inancı savunanların, akıl ve vicdan sayesinde en kuvvetli tutkuları bile dizginleyebileceklerini kabul ettiklerini; gerçek özgürlüğü de bu tutkuların esiri olmaktan kurtuluşa ve töre yasalarına itaatte bulduklarını, Hegel ile bu töre yasalarının ise devletin yasaları haline geldiğini ve mevcut otoritenin de bu durumdan çok hoşnut olduğunu belirtmektedir.⁸³

İsteklerimizin bir takım nedenlerden doğduğunu kabul eden Russell, günümüzde bu konuda eskiden olduğundan daha çok şey bildiğimizi; kimi zaman iç salgı bezlerimizin kimi zaman da başkalarının beğenisini kazanma duygusunun isteklerimizi etkilediğini belirtse de; bu bilimsel açıklamaların özgür iradenin yokluğunu ispatlamak için yeterli olmadığını, sadece nedensiz isteklerin çok az sayıda ortaya çıktığını gösterdiğini ifade etmektedir.⁸⁴

Erdemin kişiye eğitimle kazandırılabilceği, bu nedenle de din eğitiminin ahlak için çok önemli olduğu düşüncesinin, özgür iradeye inanan kişilerin de zihinlerinin bir bölümüyle fiillerin bazı dışsal nedenlerden doğduğuna inandıklarını gösterdiğini düşünen Russell, iradenin özgürlüğü konusundaki tartışmaları bazı düşünce karışıklıklarına dayandırmaktadır. Ona göre bir kişi kendisinde ya da başka bir kişi de istenilen bir davranışın yerleştirilebileceğine inandığı müddetçe iradenin özgürlüğüne değil ruh bilimsel nedenlere

---

⁸¹ Russell, *Religion and Science*, s. 124; *Din ile Bilim*, s. 77.

⁸² Russell, *Religion and Science*, s. 124; *Din ile Bilim*, s. 78.

⁸³ Russell, *Religion and Science*, s. 126; *Din ile Bilim*, s. 78.

⁸⁴ Russell, *Religion and Science*, s. 164-166; *Din ile Bilim*, s. 100, 101.

inanyor demektir. İsteklerimizin bazı nedenlerden kaynaklandığını düşünürsek, hoşlanmayacağımız şeyleri yapmaya zorlanacağımız endişesi ile özgür irade inancına yöneldiğimizi ve bunun sonucunda da nedensellik düşüncesini kabul etmekten kaçındığımızı belirtmektedir. İsteğin kendisinin de bir nedeni olsa bile isteğin bir eylemin nedeni olduğunu kabul etmemiz gerektiğini, ancak fiillerimizin nedenlerinin belirlenmesinin bizi istemediğimiz fiilleri yapmaya zorlamadığını ve bizi güçsüz bir duruma da düşürmediğini fark etmenin gerekliliğine dikkat çekmektedir.⁸⁵

k

Anlaşılan o ki, özgür irade hakkındaki görüşleri üç grupta toplamak mümkün olup bunlardan ilki isteklerimizin hiçbir nedenden kaynaklanmadığını savunan teist yaklaşım, diğeri isteklerimizin fiziki dünyadaki her şey gibi belirli yasalarca belirlendiğini savunan materyalist yaklaşım, son olarak ise bazı isteklerimizin nedeninin olmadığını savunan diğeri iki iddiayı uzlaştırmaya çalışan ılımlı yaklaşımdır. Russell, bu üç yaklaşımdan hangisine dâhildir diye akla gelebilecek olan bir soruya cevap vermek oldukça güçtür. Russell, *Din ile Bilim* adlı eserinde önce belirlenimciliği esas alan materyalist yaklaşıma sonrada özgür isteme karşı çıkmakta ve kendisinde istem diye adlandırabileceği bir zihinsel olguya rastlamadığını belirtmektedir.⁸⁶ Ayrıca kendisinin böyle davranarak belki de tutarsızlıkla suçlanabileceğini belirtmekte, ancak gerek özgür iradenin gerekse belirlenimciliğin deney alanını aşan doğa ötesi ile ilgili öğretiler olduğunu belirtmektedir.⁸⁷

1. 5. RUSSELL DÜŞÜNÇESİNDE RUH VE MADDE

Russell'ın önce cevherin varlığına sonra da özgür iradenin gerçekliğine karşı çıkışına bakılarak katı bir materyalizmi savunduğunu düşünmek pek doğru değildir. *The Basic Writings of Bertrand Russell* adlı eserinde kendisinin yeterince iyi deliller olmamasına karşın fiziksel dünyanın yanı sıra fizyolojik bir dünyanın da varlığını kabul ettiğini belirtmektedir.⁸⁸ Ancak onun eserlerine genel olarak baktığımızda, ruh ve madde ile ilgili düşüncelerinin zamanla değişim gösterdiği görülmektedir.

1920 yılına kadar bizlerin ruh ya da beden olarak isimlendirilebilecek olan iki unsurdan oluştuğunu kabul etmiş ve ruhun ne olduğunun bilimsel yollarla ispatlanmasının mümkün

---

⁸⁵ Russell, *Religion and Science*, s. 164; *Din ile Bilim*, s. 100.

⁸⁶ Russell, *Religion and Science*, s. 166; *Din ile Bilim*, s. 101.

⁸⁷ Russell, *Religion and Science*, s. 167, 168; *Din ile Bilim*, s. 102.

⁸⁸ Russell, *The Basic Writings Of Bertrand Russell*, s. 47.

olmaması nedeniyle onun varlığını savunmanın gerçekliğini ısrardan Ockham'ın usturası geleneğine bağlı kalınarak vazgeçilmesini savunmuştur.⁸⁹

1912 yılında kaleme aldığı *Felsefe Meseleleri* adlı eserinde ise maddeyi sürekli hareket halinde bulunan elektrik dalgalarının toplamı olarak kabul etmektedir.⁹⁰ 1921 yılında yayınlanan *The Analysis Of Mind* (Zihnin Analizi) adlı eserinde, deneyimlerimizdeki dünyanın madde ve zihinden daha ilkel bir özden oluştuğunu düşündüğünü belirtmektedir.⁹¹ O, Neutral Monizm (Yansız Bircilik) adı verilen bu görüşün, William James tarafından ortaya konulduğunu belirtmektedir.⁹² Bu yaklaşımda görme ve işitme gibi duyularımız eşit derecede fiziğin ve psikolojinin alanlarına girmektedir.⁹³ Bu nedenle de duyularımız her iki alanın kanunlarına tabidir. Ancak varlıklar (entity) sadece fiziksel kanunlara ya da psikolojik kanunlara tabi olup, sırasıyla sırf maddesel ve sırf zihinsel olarak adlandırılırlar.⁹⁴

Russell, 1925'te kaleme aldığı *Rölativitenin ABC'si* adlı eserinde atomların renk koku ve seslerinin olmadığını bunlarla ilgili algılarımızın yine maddeden kaynaklanan etkileşim nedeniyle oluştuğunu ifade etmekte, maddenin katı ve zaman içinde yer alan özelliğini uzay ve zamanla ilgili fiziksel nedenlerle kabul etmeyip, maddeyi dalgalınım halindeki olaylar silsilesine indirgemektedir.⁹⁵ Böylelikle kendisinin bilimsel açıdan maddenin varlığını inkâr etmektense, yeni haliyle onun varlığı ile ilgili bilimsel sıkıntıları çözümlendiğini düşünmektedir.⁹⁶

1927 de okurlara sunulan *An Outline Of Philosophy* (Felsefenin Ana Hatları) adlı eserinde “Anlaşılmazlık maddenin soylu bir özelliği olmuş, bir tür bağımsızlık ilanıdır. Şimdi o totolojik bir sonuçtur.” diyen Russell, dünyanın gerçek maddesi (stuff) olan olayın akıl ermez olmadığını, uzay-zaman da üst üste geldiklerini ve madde kelimesinin ise ilgili olayların nedenini bildirmek için uygun bir stenografiden öteye gitmediğini belirtmektedir.⁹⁷ Bilinç ile ilgili olarak ise Russell'ın W. James'le aynı düşüncüyü paylaşarak insanın zihinsel yaşamının

---

⁸⁹ Russell, *Mistisizm ve Mantık*, s. 162.

⁹⁰ Russell, *Felsefe Meseleleri*, s. 25, 46.

⁹¹ Russell, *The Analysis Of Mind*, George Allen- Unwin ltd 9, Impression, London, 1968. s. 10.

⁹² Russell, *The Analysis Of Mind*, s. 8.

⁹³ Russell, *The Analysis Of Mind*, s. 25.

⁹⁴ Russell, *The Analysis Of Mind*, s. 26.

⁹⁵ Russell, *Rölativitenin ABC'si*, s. 155.

⁹⁶ Russell, *Rölativitenin ABC'si*, s. 160.

⁹⁷ Russell, *An Outline Of Philosophy*, New American Library, A. Neidon Book, s. 291.

merkezinde yer alan bilincin müstakil varlığa sahip olmadığını savunduğu görülmektedir.⁹⁸ Russell'a göre zihin tek başına bir varlık olmayıp belirli bir bedenin belki de belirli bir beynin geçmişinin şekillendirdiği parçalarının oluşturduğu zihinsel olayların tümüdür.⁹⁹ Bu tanımdan zihnin iki karakteristik özelliği ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, zihin belirli bir bedenle ilgili olduğu iken diğeri zihnin deneyimlere dayandığıdır. Bu iki karakteristik açısından bakıldığında ise zihin bir yönüyle fiziğin diğeri ile ise psikolojinin konusu olmaktadır.¹⁰⁰ Fizik ve Psikoloji bilimleri arasındaki ilişki ise Russell'a göre, postacı ile mektup alıcıların arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Postacı mektupların çoğunun hareketini bilirken, alıcılar mektuplardan birkaçının içeriğini bilmektedir. Yani fizik, evrene hâkim olan olayların tümüyle ilgilenip onların hareketlerine dair yasaları tespit ederken, psikoloji bireysel deneyimlere giren olaylarla ve onların içerikleriyle ilgilenmektedir.¹⁰¹ Tüm bunlar madde mi zihinden çıktı yoksa zihin mi maddeden çıktı sorusuna cevap bulmayı zorlaştırmaktadır.

1931 yılında yayınlanan *The Scientific Outlook* (Bilimden Beklediklerimiz) adlı eserindeki ifadelerinde Russell, canlılar üzerine tüm bilimsel çalışmaların onların davranışları ve gözleme girebilen oluşumları ile sınırlı olması gerektiğini belirterek, buradan insanın ruhu olmadığını söylediğinin düşünülmemesini istemekte, bilimsel olunmak isteniyorsa bedensel davranışların ruh denilen gözlemlenemez bir şeyin varlığı olmadan da açıklanabildiğini ifade etmektedir. Kendimizde bulduğumuz irade denilen şeyin de ruhtan kaynaklandığının düşünüldüğünü, kendi irademizden kaynaklandığını düşündüğümüz davranışların ruhumuz dediğimiz şeyin etkisiyle olduğunu açıklamak oldukça zorken, fizik yasalara dayanarak açıklanabildiğini, fiziğin eski maddesinin yerini alan bütünlüklerin bir parçasının da düşünce olmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Ruh-madde ikiliğinin ortadan kalktığını gerçek varlığın fiziğin bilardo topları ile psikolojinin soyut ruhu arasında bir şeyler olduğunu söylemektedir.¹⁰²

“Benim gençliğimde insanın bedenden ve ruhtan meydana geldiğini; bedenin uzay ve zamanda, ama ruhun sadece zamanda bulunduğunu hepimiz bilirdik, ya da bildiğimizi sanırdık. Ölümden sonra ruhun yaşayıp yaşamadığı konusunda fikir ayrılıkları bulunabilirdi, ama ruhun varlığı tartışma götürmez bir gerçek sayılırdı. Bedene gelince, sıradan insanlar

⁹⁸ Russell, *The Analysis Of Mind*, s. 25.

⁹⁹ Russell, *An Outline Of Philosophy*, s. 300.

¹⁰⁰ Russell, *An Outline Of Philosophy*, s. 297.

¹⁰¹ Russell, *An Outline Of Philosophy*, s. 300.

¹⁰² Russell, *The Scientific Outlook*, Norton Library, 1. Published, New York, 1962, s. 126,127.

bedenin varlığını apaçıklığı kendinde bulunan bir gerçek sayarlar, bilim adamları da böyle düşünürdü, ama filozoflar bedenin varlığını şu ya da bu moda göre çözümlmek, onu çoğunlukla bedenin sahibi olan adamın veya o adama dikkat etmiş herhangi birinin zihnindeki fikirler haline indirgemek eğilimindeydiler. Bununla birlikte filozofları pek ciddiye alan olmadığı için, bilim oldukça gelenekçi bilim adamlarının elinde bile, hiç rahatı bozulmadan maddeci kaldı.

Eskiden her şeyi böyle güzel güzel basite indirgeyiveren bugün kalmamıştı: Fizik uzmanları bize kesinlikle, zihin diye bir şey bulunmadığını, fizyologlar ise aynı kesinlikle, zihin diye bir şey bulunmadığını söylüyorlar...”

1935 yılında yayımlanan *Aylaklığa Övgü* adlı eserinde yukarıda geçtiği gibi fizikçilerin madde diye kesin olarak belirlenmiş bir şeyin varlığından vazgeçmesinden, fizyologların da zihin diye kesin olarak belirlenmiş bir şeyin varlığından vazgeçtiğinden bahseden Russell, yeni bir arayışa sürüklenmiştir. Russell, bir kunduracının kundura diye bir şeyin ya da bir terzinin çıkıp da giysi diye bir şeyin olmadığını söylemesi kadar tuhaf bir şeyin olmadığını söylemekte, tüm bu çıkarımlardan herkesin aslında çıplak gezdiği sonucunu çıkarabileceğimizi belirtmektedir. Tüm bu sözlerin ardından, bizleri zihni bedenin bir türümü, bedeni de zihnin bir icadı olmaktan kurtarıp ikisinin de temelinde yer alan bir şeyin varlığını aramaya davet etmektedir.¹⁰³

Russell, hareket halindeki maddenin fiziğin ihtiyaçlarına cevap veremediğini, dünyanın kalıcı nesnelere değil değişebilen olaylardan meydana geldiğini savunmaktadır. Bu olaylar değişebilir özelliklere sahip olup nedensel ilişkilere göre gruplar halinde toplanabilmektedirler. Bu olaylar grubu bir tür nedensel ilişkilerden meydana gelmişlerse buna fiziki nesne demek mümkündür.¹⁰⁴ Ancak bu olay grubu başka tür nedensel ilişkilerden meydana gelmişlerse bunlara zihinsel demek mümkündür. İlk bakışta bizlere sanki Russell burada Descartes'in düalizmini devam ettiriyor gibi görünebilir. Ancak hemen Russell'ın madde ve zihnin olayları örgütleme de birer yol olduğunu belirttiğini ve bir adamın zihninden geçenleri bir türde sınıflandırırızsak maddesel diğer bir türde sınıflandırırızsak zihinsel kabul edebileceğimizi söylediğini belirtelim.¹⁰⁵

¹⁰³ Russell, *Aylaklığa Övgü*, çev. Mete Ergin, İstanbul 1993, s. 196.

¹⁰⁴ Bertrand Russell, *On God and Religion*, Ed. Al Secked, Prometheus Boks, New York, 1986, s. 149.

¹⁰⁵ Russell, *On God And Religion*, s. 149.

Russell, maddeyi konu edinen fizik ve ruhu konu edinen psikoloji bilimlerinden bahsederken bu iki bilimin çıkış noktası olan olguların belirli yönlerden aynı olduklarını hatta her iki bilimin beyinde geçen olaylarla ilgilendiklerini söylemektedir. Beyindeki olayların dış nedenler zincirini fiziğin, iç nedenler zincirini ise psikolojinin konu edindiğini ifade etmekte ve maddeyle ruha dair göstermiş olduğu uzlaşımı fizik ve psikoloji bilimlerinin alanları ile ilgili olarak da göstermektedir.¹⁰⁶

Hemen şunu belirtelim ki Russell'ın psikolojinin konusu olarak kendisinden söz ettiği ruh kavramı bedenden ayrı müstakil bir yapıya sahip olduğuna inanılan metafizik bir kavram olarak ruh (soul) değil kişiliğin diğer bir ifadesi olan “zihin” yani “mind”dır. Russell, metafizik bir kavram olan ruhun varlığının ya da yokluğunun bilimsel olarak ispatlanmasının mümkün olmadığını söylemekte ve Tanrı'nın varlığı konusunda olduğu gibi bu konuda da agnostik bir tavır takınmaktadır.¹⁰⁷

Anlaşılan o ki, Russell madde ve zihni, evrende sürekli değişim halinde olan olayları anlamlandırmada kullandığımız bir tür yöntem olarak kabul etmektedir. Önünüzde istediğiniz gibi birleştirebileceğiniz legolar vardır. Ancak siz bu legoları hangi sıra ile birleştirirseniz birleştirin karşınıza iki şekil çıkmaktadır: Zihin ya da madde. Bu arada bu lego parçacıklarının sabit değişmeyen belirlenmiş özelliklerden uzak olduğunu da belirtelim zihin ve madde bir paranın iki yüzü gibiler. Ancak şunu söylemek gerekmektedir ki bu paranın yüzleri yazı ve turadaki gibi birbirlerinden tamamiyle ayrılmış değildir. Onların ne zaman yazı, ne zaman tura olacağını belirlemek Russell'ın değerlendirmelerine sadık kalacak olursak, havaya atılan paranın yere düşüşüne değil sizin belirlemelerinize bağlıdır. Çünkü bu para sert, katı değişmeyen bir belirlenmişliğe sahip değildir. Görünüşe göre Russell'ın bu yaklaşımı ile hem paranın gerçekliği, hem de paranın yazı ya da tura olabileceğinin kabulü ve bunu belirleyebilen insanın gerçekliği korunmuş gibi görünmektedir. Böylelikle Russell'ın, kunduracıları ayakkabı diye, terzilerin de giysi diye bir şeyin olmadığı ve insanların aslında çıplak olduklarını ileri sürmekten ya da tıpkı ayakkabı ve giysilerin varlığı konusunda ki aldanışları gibi kendi varlıklarının gerçekliği konusunda da aldanmış olabileceklerini düşünmekten koruduğunu görmekteyiz.

---

¹⁰⁶ Russell, *Religion and Science*, s. 132, 133; *Din ile Bilim*, s. 82.

¹⁰⁷ Russell, *Religion and Science*, s. 144; *Din İle Bilim*, s. 89.

Hatırlanırsa ruh Skolâstik Felsefede katı olarak kabul edilen maddenin zıttı olarak latif ve daha üstün yok olmaz bir varlığa sahipti. Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi de idealist filozoflar tarafından ruhun bileşik, değişken ve katı bir yapıya sahip olmayışı nedeniyle bozulmayacağı, varlığını sonsuza kadar hep devam ettireceği gibi düşüncelerle temellendirilmişti. İdealist felsefede ruhun ölümsüz olduğu düşüncesi bir nevi ruhun zıddı olarak kabul edilen maddenin değişken ve yok olduğu düşüncesi ile ilişkili olarak ortaya konulmuştu. Determinist felsefenin fizik bilimdeki gelişmelerden yola çıkarak maddenin bilinemezliğine ulaşması, bilinmeyen şeyin varlığının kabulünün ise gereksizliği düşüncesine yönelmesi ile maddeye olan inanç ortadan kalkmış ve onun zıttı olarak kabul görüp tıpkı madde gibi kalıcı olan bir ruhun varlığına ve ölümsüzlüğüne dair inancında yok olmasına neden olmuştur.

Kısaca özetlemek gerekirse Russell'a göre ruh kavramının ortaya çıkmasında din etkili olmuş ise de felsefi düşüncede sistemli bir şekilde yer almasında Platon'un etkisi söz konusudur. İlk önceleri ruhun vücuda canlılık veren bir özellikte olduğu ölümle yok olduğu düşünülürken daha sonra insanların dünyada aradıkları mutluluğu bulamamaları nedeniyle gerçek mutluluğun yaşanacağı başka bir dünya inancı ile ilişkili olarak ruhun ölümsüz olduğuna inanılmıştır. Ancak zamanla felsefi düşüncedeki ve bilimdeki gelişmelerin etkisiyle ruhun varlığına ve ölümsüz olduğuna dair inanç ortadan kalkmıştır. Ruhun varlığına ve ölümsüzlüğüne dair inancın ortadan kalkmasında etkili olan nedenleri şu şekilde maddeleştirerek kısaca ifade etmek mümkündür:

1- Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesinin ortaya çıkışında etkili olan dünyevi sıkıntıların aşılması ve yükselen refah düzeyinin etkisiyle insanların bu dünyada da huzur ve mutluluğu yakalayabileceklerini görmeleri

2- Bilimin artan gücü ile dinin dogmalarının gerçekliğine olan inancın azalması ve bunun etkisiyle dinin insan yaşamı üzerindeki etkisinin gittikçe gerilemesi

3- Bilimin ilerlemesi ile ruh kavramının kendisi ile temellendirildiği cevher anlayışının ortadan kalkması

4- Ruhbilimdeki gelişmeler neticesinde 17.yy dan itibaren ruh kavramının yerini tutan ve nesneyi algılamak durumunda olan özneyi tasarlamamız için hiçbir neden olmadığının ortaya çıkması

5- Nedensel yasalara dayanarak evrendeki işleyişin önceden kestirmeyi hedefleyen belirlenimciliğin etkisiyle materyalizmin hızla yayılması ve insanların soyut olan, bilimin deney alanına girmeyen şeylerin varlığına dair inançlarının zayıflaması

6- Önceleri ruhun sonsuzluğu düşüncesi maddenin sonsuz bir cevher olduğu düşüncesi ile temellendiriliyordu. Fizikçiler yeter nedenlere dayanarak maddeyi bir olaylar dizisine indirgeyince ruhbilimciler de ruhun nesne olabilecek bir bütün özelliği taşımadığını ve gövde içindeki belli bağlarla bir araya getirilmiş bir olgular dizisi olduğunu ortaya koydular. Bu durumda bedenün ölümsüz olduğuna dair inanç ortadan kalkınca ruhun da ölümsüzlüğe ulaşabilecek bedenden ayrı bir yapıdan uzak oluşu nedeniyle ruhun müstakil varlığına ve ölümsüzlüğüne dair inanç ortadan kalkmıştır.

Russell, ruh ile maddenin ayrı cevherlerden oluştuğunu reddedip aynı olayların farklı sınıflandırılması olarak kabul edince onun için insanın ruh ve beden olmak üzere iki unsurdan oluşması diye bir şeyin söz konusu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Russell, insanın yapısı hakkında monist bir yaklaşım benimsemiş olup onun için ölümle son bulan yaşamın sadece bedensel yaşam olması ya da ölümden sonra ruhun yaşamaya devam ettiğinin düşünülmesi gibi bir şey söz konusu olamaz.

1. 6. RUH-BEDEN DÜALİZMİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERDEKİ DEĞİŞİKLİKLERİN ÖLÜMSÜZLÜK İNANCINA ETKİLERİ

Russell, ruh ve bedene ilişkin düşüncelerin bilimin etkisiyle değişmesinden sonra ölümsüzlük inancına bağlı olarak benimsenen cehennem inancında da değişiklikler olduğunu düşünmektedir. Hıristiyanlıkta yaygın olan inanca göre insanlar öldükten sonra dünya da işlenen günahların cezası olarak cehenneme gideceklerdir ve cehennemdeki bu cezalandırma sonsuza dek sürecektir. Russell, cehennem inancının getirdiği bu sonsuz cezalandırma düşüncesinin ölümsüzlük inancının getirdiği rahatlamayı azalttığını hatta cehennem korkusunun ölümsüzlük inancının inanan bireyde oluşturduğu huzur ve mutluluktan ağır

bastığını iddia eder. O, bu nedenle modern çağdaki özgür düşünceli inananların cehennemın sonsuzluğunu kabul etmediklerini ve 1864'te İngiltere'de Kralın Özel Danışma Kurulunun (*Privy Council*) cehennem yaşantısının sonsuz olmadığına dair kabul edilen görüşlerin yasaya aykırı olmadığına dair bir karar çıkardığını ve o günden bugüne kadar söz konusu görüşün bazı din adamlarınca hala kabul gördüğünü belirtmiştir.¹⁰⁸

Russell, cehennemın sonsuzluğu düşüncesinin eski katılığını yitirmesinin altında yatan sebep olarak Tanrıbilimdeki/teoloji ya da bilimdeki gelişmelerden ziyade dünya yaşamında on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardan itibaren vahşetin azalması, işkenceyi esas alan yasaların kaldırılmasını görmektedir. O, günümüzde cehennemın varlığına inananların ve cehenneme gideceklerin sayısının eskiden olduğu kadar çok büyük miktarlarda olmadığını ifade etmekte ve günümüz insanının dinsel değil politik idealler peşinde koştuğunu belirtmektedir.¹⁰⁹ Russell, bu sözleri ile dinin öbür dünyayı hedef göstererek bu dünyada acı ve işkenceleri meşrulaştırıp inanan insandaki sadistçe duyguları ön plana çıkardığına, halbuki dünya sevgisini ifade eden, politik arzuların insanları birbirleriyle dost olmaya ve böylelikle dünyadaki huzur ve mutluluğun artmasına neden olduğuna dikkat çekmektedir.

Russell'ın dikkat çektiği diğer bir nokta ise dünya yaşamındaki genel refah düzeyi yükseldikçe insanların cehenneme olan inançlarının azalmasının yanı sıra cennete olan inancın da zayıflamasıdır. Zaten daha önce de geçtiği gibi Russell, insanların bu dünyada bulamadıkları huzur ve mutluluğu bir gün elde etme özlemi ile cennet düşüncesine yönelmişlerdi. Bu dünyada aradıkları huzur ve mutluluğu bulmaları neticesinde de bu hayale gereksinim kalmamış insanlar bu dünyaya imtihan için geldiklerini asıl olanın öbür dünya yaşamı olduğuna dair dini söylemleri bir kenara itmişler ve dünya yaşamında cennetin rahatlığını yakalayabilmek için bilimin gücünden faydalanmışlardır.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Russell, *Religion and Science*, s. 135, *Din ile Bilim*, s. 83.

¹⁰⁹ Russell, *Religion and Science*, s. 136, *Din ile Bilim*, s. 84.

¹¹⁰ Russell, *Religion and Science*, s. 136, *Din ile Bilim*, s. 84.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSSELL FELSEFESİNDE ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK İNANCI

Russell, yazılarında ölümün toplum ve birey üzerinde ne gibi etkilere sahip olduğu ve ölüm karşısındaki tutumumuzun nasıl olması gerektiği gibi pek çok konuya değinmiş, ancak ölüme dair herhangi bir tanım yapmamıştır. Ne var ki *İnsanlığın Geleceği* adlı eserinde “Her şeyin bir sistem halini aldığı, her şeyin ‘sistem’ den ibaret bulunduğu bir yerde, fikir ve ruh bakımında ‘ölüm’ hâkimdir.”¹¹¹ diyerek; ölümü her türlü değişimin ve gelişimin durduğu, hayatın statikleştiği, bireysel çabanın ve iktidarın hiçbir fonksiyona sahip olmadığı bir koy vermişlik hali olarak nitelemektedir. Anlaşıyor ki ölüm Russell, için etki eden olmaktan¹¹² çıkıp, dış güçlerin kendisini her açıdan etkilediği ve varlığını çürütüp yok ettiği bir durumu ifade etmektedir.

Russell, “İnsanlık büyük bir ölüm tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu durum geçmişte olduğu gibi bugün de insanlığı Tanrıya yöneltmektedir.”¹¹³ diyerek, insan aklının çocukluk evresine ait bir hastalık olarak gördüğü dinin¹¹⁴ ortaya çıkışını korkuya özellikle de ölüm korkusuna bağlamaktadır.

2. 1. RUSSELL’A GÖRE İNSANLARIN ÖLÜM KARŞISINDAKİ TUTUMLARI

Russell, her insanda egemen olan bazı tutkular olduğunu ve bu arzuların bireyde doyuma ulaşamama korkusunun ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵ İnsanı etkisi altına alan ve onda egemen olan tutkuların başında ise sonsuza kadar yaşama arzusu gelmekte olup bu tutkunun insanda oluşturduğu korku da bu arzusunun gerçekleşmesinin yegâne engeli olan ölüme karşı hissedilen korkudur. İnsanoğlu ölüm korkusunu yenebilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Russell, insanlığın ölüm korkusunu yenmek için başvurduğu yolları *Aylaklığa Övgü* adlı eserinde üç grupta ele almaktadır

---

¹¹¹ Russell, *İlim, Cemiyetler ve İnsanlığın Geleceği*, çev. İlhami Kaya, Boğaziçi Yay., İstanbul 1974, s. 110.

¹¹² Russell, *Seçme Yazılar*, çev. Rabia Nilgün Aydoğan, Ankara 2004, s. 45.

¹¹³ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 162.

¹¹⁴ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 45.

¹¹⁵ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 17.

1. Ölümü bilmezlikten gelme: Wells'in Zaman Makinesindeki insanların takip ettiği yöntem olup, ölümün adını hiç ağza almamayı ve ölüm akla geldiğinde dikkati başka konulara çevirmeyi esas almaktadır.

2. Sürekli olarak ölümü düşünmek: Bu yöntemde tahtından indirilen V. Charles'ın takip ettiği yöntem olup temelinde fazla yakınlığın hor görme duygusunu oluşturacağı umudu yer almaktadır. Sürekli olarak yaşamın kısalığı düşünüldüğü takdirde yaşama olan düşkünlüğümüzü kaybedeceğimiz var sayılmaktadır.¹¹⁶

3. Ölümsüzlük inancı: Ölümün bir yok oluş olarak kabul edilmeyip başka ve daha güzel bir yaşama açılan bir kapı olduğu inancına dayanmaktadır.¹¹⁷

Russell, insanların içlerinde taşıdıkları ölüm korkusunu yenmek için başvurdukları bu üç yöntemin, çoğu insan için onları rahatsız eden ölüm gerçeğine karşı kendilerini huzurlu hissetmelerini sağlamada etkili olduğunu belirtir. Ancak bu üç yöntem karşısında ileri sürülebilecek itirazların varlığını da kabul etmektedir.

2. 2. RUSSELL'A GÖRE ÖLÜM KORKUSU İLE MÜCADELE YOLLARINDAKİ BAŞLICA EKSİKLİKLER

Russell, ölüm korkusunun insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla bireylerin benimsedikleri üç ana yoldan her birisinin kendi içinde bazı eksiklikler taşıdığını düşünmektedir. Bu yöntemlerden ilki olan ölümün bilinmezlikten gelmesinin, cinsiyet konusunda olduğu gibi duygusal bakımdan ilgi çekici konular üzerinde düşünmenin engellenmesinin mümkün olamayacağı nedeniyle başarısız olduğu kanaatindedir. Ayrıca ölüm ve cinsellik gibi konular üzerinde düşünmemeye yönelik bir baskının bireyde ruhsal açıdan bazı rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olacağını belirtmekte ve bu yöntemin ölüm korkusunu yenme konusunda yeterince sağlıklı ve geçerli olmadığını eklemektedir. O'na göre korkumuzu oluşturan konu üzerinde düşünmekten kaçarak görmek istemediğimiz hayaleti daha da korkunç ve güçlü hale getirmekteyiz.¹¹⁸

¹¹⁶ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 181.

¹¹⁷ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 182.

¹¹⁸ Russell, *Mutluluk Yolu*, çev. Nurettin Özyürek, İstanbul 2003, s. 44.

Russell, ölüm üzerine düşünmekten kaçınmanın doğuracağı sakıncalardan birisinin de yaşamın ilk yıllarında ölümle ilgili sivri bilgilerden uzak tutulan bir çocuğun, ilerleyen yıllarda anne ya da babasını kaybettiğinde, ölüm duygusuna hazırlıksız yakalanıp ve büyük olasılıkla ciddi bir denge kaybına uğraması olduğunu düşünmektedir. Ölüm korkusunu yenme ile ilgili olarak ölümü bilmezlikten gelme şeklinde takip edilen yola yönelttiği bu eleştirinin ardından Russell, ölüm korkusu ile baş edebilmek için başka çarelere başvurmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır.¹¹⁹

Ölüm korkusunu yenmek için başvuru olan yollardan ikincisi olan ölüm hakkında derin düşüncelere dalmayı da geçerli bir yol olarak görmeyen Russell, hiçbir sonuç vermediği halde tüm düşüncelerin tek bir konu üzerinde yoğunlaştırılmasını büyük bir hata olarak kabul etmektedir. Tüm ilgi ve dikkatimizi ölüm üzerinde topladığımız takdirde, başka olaylar ve insanlara karşı ilgimizi kaybedeceğimizi ifade etmekte ve zihinsel sağlığımızı korumada insanın kendi dışındaki şeylere duyduğu ilginin etkili olduğunu düşünmektedir. Ölümün varlığını kabul ederek ve ölümü düşünerek kendi ölümümüzü geciktirebilmemiz mümkün görünse bile ölüm üzerinde sürekli düşünmenin yararsız bir düşünce olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁰

Ölüm korkusunu yenmek için başvuru olan en sık yollardan birisi de ölümle yaşamın son bulmadığı başka ve daha güzel bir yaşama kapı açıldığı şeklinde ifade bulan ölümsüzlük inancıdır. Russell, F. M. Myers'in katıldığı bir yemekte yanındaki bayana sorduğu bir soruyu ve bayanın verdiği karşılığı anlatarak, ölümsüzlük inancının inanan bireylerde düşünüldüğü kadar etkili olmadığına bir delil olarak göstermektedir. Olay şöyledir: F. M. Myers, yakın zamanda kızın kaybeden anneye kızının ruhunun ne yapıyor olduğunu düşündüğünü sorar. Kadın, “Şey öyle sanıyorum ki ebedi mutluluk içindedir; ne var ki, bu gibi tatsız konulardan söz açmamamızı tercih ederim.” diyerek cevap verir.¹²¹ Russell, ölümsüzlük inancının, inanan bireylerde ölümsüzlüğe inanmayan kişilere nazaran ölüm karşısında korkusuzluk ya da hastalıklar karşısında daha cesur olmayı sağlaması gerekirken birkaç nadir örnek dışında ölüm korkusunu yenme de etkili olmadığını belirtmektedir.¹²²

---

¹¹⁹ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 182.

¹²⁰ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 183.

¹²¹ Russell, *Unpopular Essays*, George Allen-Unwin Ltd 2, Impression, London, 1951, s. 141.

¹²² Ölümsüzlük inancının bireyde ölüme karşı hissedilen korkunun yok edilmesinde etkili bir yöntem olmadığını düşünen Russell, *İktidar* adlı eserinde ulusal iktidarın sağlanmasını ve modern savaşlarda başarının

2. 3. RUSSELL'A GÖRE ÖLÜMSÜZLÜK İNANCININ ETKİLİ OLAMAYIŞININ NEDENLERİ

Russell, inanan bireyde ölümsüzlük inancının beklenen etkiyi gösterememesinin şu üç nedenden kaynaklandığını düşünmektedir:

1- Bu konudaki dinsel inancın inanan bireyin davranışlarının tamamında değil de sadece bilinçli düşünce alanında etkili olması: Ölüm korkusu ile etkili mücadele edebilmemiz için sadece bilinçli düşüncede değil bilinçaltımızda ve davranışlarımızın tamamında etkili olabilecek bir yöntem takip etmemiz gerektiğini ifade etmektedir.¹²³

2- Kuşku: En katı dindarlarda bile bulunan ve kendisini kuşkuculara öfke şeklinde gösteren kuşku.¹²⁴

3- Ölüm üzerinde ısrarlı duruş: Öbür dünyadaki yaşama inanan bireylerin, inancında saltık olmayanların yanında sık sık ölüm hakkında konuşmaları, inancında zayıf olan bireylerin ölüm karşısındaki korkularını artırmaktadır. Russell, katı dindarların bu tutumunu eleştirmekte aslında onların inancında zayıf olanların ölüme karşı hissettikleri dehşeti hafifletmeye çalışmaları gerektiğini söylemektedir.¹²⁵

“İnsanoğlu ile ilgili olaylar güçlü tutkuların kaynaklanır; bu da onları destekleyen bir takım mitlerin doğmasına yol açar.”¹²⁶ diyen Russell ayrıca şiddetli duygusallığın, görüş sahibinin rasyonel kanıtlardan uzaklığının bir göstergesi olduğunu ve din ve politikaya ilişkin tüm kararlarda bireylerin duyguları ile hareket ettiklerini de belirtmektedir.¹²⁷

---

sağlanmasını ulusun yöneticilerinin halklarını savaşın şehit olmayı göze alacak kadar önemli olduğuna inandırmalarına bağlamaktadır.(s. 135) Yine aynı eserinde Hz Muhammed'in Arap toplumunu kısa sürede en büyük düşmanlarını yenmelerini ve büyük bir imparatorluk oluşturmalarını sağlarken maddi anlamda onların güçlerine hiçbir şey ekmediğini ancak onlara şehit olan kişilere cennetin kapılarının açılacağını söylediğini bu inaçla Arap toplumun güç kazandığını ifade etmektedir.(Russell, a. g. e., s. 150-151)

¹²³ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 183, 184.

¹²⁴ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 184.

¹²⁵ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 184.

¹²⁶ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, çev. Nermin Arık, Ankara 2000, s. 8.

¹²⁷ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 3.

Görüldüğü üzere Russell, insanı ölümsüzlük inancını benimsemeye yönelten sebepler olarak rasyonel muhakemeyi değil arzuları görmekte¹²⁸ ve bu inancın inanan bireyde beklenen etkiyi gösteremeyişini de yine inancın akıl değil duyguyla temellendirilmiş olmasına bağlamaktadır. İnanan bireyde etkili olamayışına karşın insanları ölümsüzlük inancına yönelten sebepler olarak ise Russell, çevrenin bu inancı inanılmaz görünmekten çıkarmak için sergilediği çabayı ve inancın kendisinin insanda yarattığı tatlılığı göstermektedir.¹²⁹ Kendisinin de on beş yaşına kadar ölümsüzlük inancına sahip olduğunu ve kendisine Ortodoksluğun ve erdemli bir yaşamın cennetin kapılarını açacağını öğretildiğine dair ifadelerinden bu tür duygulara yabancı olmadığını anlaşılmaktadır.¹³⁰

Russell, hakkında hiçbir kanıt olmayan şeylere körü körüne bağlanmayı inanç olarak tanımlamakta ve her türlü inancı zararlı bulduğunu açıklamaktadır.¹³¹ İnançlarımızın, istek ve gözlemlerimizin değişik derecede birleşmesinden oluştuğunu, bazı inançlarımızın oluşumunda deneyin, bazılarında ise isteklerin eksikliğinin etkili olduğunu belirtmekte ve bir inancın oluşmasında deneye ait kanıtların ötesine gidilmiş ise bu inancın temelinde isteklerin yer aldığını eklemektedir. Bu ölçütler içerisinde ölümsüzlük düşüncesine bakıldığında, insanın kendisine ilişkin deneyimleri ya da diğer bir canlı üzerindeki gözlemlerine dayanmadığı, temelinde isteklerin yer aldığı bir inanç olduğu görülmektedir.

Russell, inançların kendi lehlerinde ya da aleyhlerinde herhangi bir kanıt olmadığı takdirde yüzyıllarca yaşayabildiğini, boşlukları ortaya koyan, kesin ve sonuçsal kanıtlara rağmen ayakta kalabilen bazı inançların var olduğunu belirtmektedir. Ölümsüzlük inancının leh ve aleyhinde kanıtlar serdedilmesine karşın 2000 yılı aşkın süredir bu inancın varlığını devam ettirdiğine bakılarak, Russell'ın bahsettiği nadir inançlardan birisinin de ölümsüzlük inancı olduğu sonucuna varmak mümkündür.¹³²

Anlaşıyor ki Russell'a göre inançların bireyde yer etmesinde başlangıçta etkili olan iki temel etken söz konudur. Bunlar eğitim ve inancın kendisinin verdiği tatlılıktır. Hepimiz anne-babamızın ya da içinde doğup büyüdüğümüz toplumun etkisinde kalmaktayız. Kimi zaman onların korkularını, kimi zaman da çeşitli konulardaki zevklerini bilinçsizce

---

¹²⁸ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 67.

¹²⁹ Bertrand Russell, *İktidar*, çev. Mete Ergin, İstanbul 1994, s. 144.

¹³⁰ Russell, "My Mental Development," *The Basic Writings of Bertrand Russell*, s. 40

¹³¹ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 29.

¹³² Russell, *İktidar*, s. 259.

sahiplenmekteyiz. Kişiliğimizin şekillenmesinde doğuştan getirdiğimiz özelliklerin yanı sıra çevrenin de büyük etkisi söz konusudur. Değer yargılarımızın ve dini inancımızın şekillenmesinde çevremizden aldığımız eğitim büyük önem arz etmektedir. Toplumun değer yargılarını benimsemek zorundasınız; çünkü o sizi ahlaksız, korkak ya da dinsiz olarak isimlendirerek, hor görüp aşağılayabilir ya da dışlayabilir. Düşünce ufkunuz genişleyinceye, kendi değer yargılarınızı ya da inançlarınızı oluşturuncaya kadar toplumun size dikte ettiklerini kullanır; kendinizi yeterince olgunlaşmış ya da topluma karşı koyacak güçte hissettiğinizde ise kendi ahlaki ve dini değerlerinizle bir ben olarak yaşamınızı sürdürürsünüz.

Russell, çocukluğunda gerçek bir dindar iken ilerleyen yaşlarda inancın temel unsurları olan “Tanrı, Ölümsüzlük, Özgür İrade”yi sorgulamış ve teker teker bu dini dogmalara olan inancını kaybetmiştir. Dini inancında giderek zayıflamasının ya da bir dine inanmayı terk edişinin başlangıçta kendisini çok rahatsız ettiğini, başına gelen bazı kötü olayların ve yaşadığı üzüntülerin, dinden uzaklaşması nedeniyle Tanrısal bir ceza olarak gönderildiğini düşündüğünü ifade etmektedir. Belki de bu nedenle insan kalbinin derinliklerine kök salan ve değişime en zor uğrayan inançların insanın annesinin dizinin dibindeyken yani çocukluğunda edindiği inançlar olduğunu belirtmektedir.¹³³

Russell’a göre bir inancın benimsenmesinde etkin olan diğer bir neden ise inancın verdiği tatlılıktır. Tanrı’nın varlığına inanç insanın başına gelebileceklerden korkusu nedeniyle yanı başında bir ağabeyin olma isteğinin bir neticesidir. İnsan Tanrı’ya ve ölümden sonraki yaşama, özgür isteme inanarak kendisini doğadan ve insanlardan gelecek olan zararlara karşı daha güçlü hissetmekte ve kendisini bu inançlarla şekillendirdiği yaşamda mutlu olacağını düşünmeye yöneltmektedir. İnsan sahip olduğu özelliklerin benzerlerini, ancak sonsuz derecede sahip bir Tanrı tasavvur ederek ve vahiy aracılığı ile kendisini Tanrı’ya muhatap kabul ederek, evrendeki yalnızlığını gidermeye çalışmakta, varlığına ve yaşamına kutsal bir anlam yüklemektedir. Russell, insanlığın zihinsel açıdan geliştikçe, bilimdeki gelişmelerin yardımıyla evrenin sırlarını çözdükçe ve en önemlisi de doğaya hâkim olmayı öğrendikçe, dinden beklentilerinin azalacağını düşünmekte buna örnek olarak Tanrı kavramının inananlar için ortaçağda ifade ettiği anlam ile günümüzde taşıdığı anlamın farklılığını göstermektedir.¹³⁴ Bu nedendir ki Russell, insanı dini inanca yönelten şeyin akıl değil duygu olduğunu

¹³³ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 10, 56, 57.

¹³⁴ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 21.

belirtmekte¹³⁵ ve dini inancı bireyin zayıflıklarından kaynaklanan bir oluşum olarak görmektedir. Aynı şekilde Russell, insanı ölümsüzlük inancını benimsemeye yönelten şeyin de akıl değil duygu etkeni olduğuna inanmaktadır.¹³⁶

2. 4. RUSSELL'A GÖRE İNSANLARI ÖLÜMSÜZLÜK İNANCINA YÖNELTEN SEBEPLER

Russell'ın ölümsüzlük inancına dair açıklamalarına bakıldığında, insanı bu inancı benimsemeye yönelten sebepler olarak dört farklı duyguya dikkat çektiğini görmekteyiz:

1. Korku
2. Bu dünyadaki mutsuzluklar ve adaletsizlikler
3. İnsanın kendisine olan düşkünlüğü
4. Kaybettiği yakınlarıyla birlikte olma isteğidir.

2. 4. I. Korku

İnsan yaşamında her an etkili olan bazı duygular vardır ve bu duyguların başında da ise korku yer alır. Russell'a göre bazı korkularımız bilinçli iken bazıları ise bilinçsizce korkulardır. Hayatta başarısız olma, suç işlerken yakalanma korkuları bilinçli korkulardan iken aniden önümüze çıkan bir kedadiden korkmak ise bilinçsiz korkulara bir örnektir. Bunların dışında yersiz ve içgüdüsel korkular da vardır. Fareden ya da örümcekten korkmayı yersiz korkulara,¹³⁷ gürültüden korkmayı da içgüdüsel korkulara örnek olarak göstermek mümkündür. Russell, bazı korkuların içgüdüsel olduğu düşüncesine karşı çıkmakta, insanlar arasında yaşayan hayvanların türlerine ait korkuları taşımadıklarını belirtmekte, pek çok korkunun ya deneyim ya da bir tür eğitimle bireyde yer ettiğini¹³⁸ ve yine eğitimle önlenebileceğini kabul etmektedir.¹³⁹

İnsan yaşamına egemen olan korkuların başında ölüm korkusu gelmektedir. Ölüm insanlığın yaşamından çıkaramadığı ve her hangi bir şekilde de tedavi edemediği tek hastalıktır denilebilir. Gelişen bilim sayesinde günümüzde insanoğlu geçmişte olduğundan

¹³⁵ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 3

¹³⁶ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 67.

¹³⁷ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vehbi Günyol, İstanbul 1963, s. 150, *Eğitim Üzerine*, s.49.

¹³⁸ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 151, *Eğitim Üzerine*, s.50.

¹³⁹ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 153.

daha uzun ve daha sağlıklı bir yaşam sürebilmektedir. Ancak mevcut bilim insanı da evreni de bekleyen yegâne sonun ölüm olduğunu göstermektedir. Russell, ölümün kaçınılmazlığı ve aşılmazlığının insanı dini inançlara yani ölümsüzlük inancını kabule sürüklediğini ifade etmekte ve korkudan sakınmak amacıyla boş inançlara sığınarak yaşamaya iyi bir yaşam sürmek denilemeyeceğini düşünmektedir.¹⁴⁰

Russell'a göre ölüm karşısında boş inançlara sarılmak yerine diğer korkularda olduğu gibi bu korkumuzun üzerine gitmeyi ve cesur olmayı öğrenmeliyiz. Cesaret de tıpkı korkaklık gibi eğitimle kazandırılabilir. Toplumda askerlerin halktan, efendilerin kölelerden ve erkeklerin kadınlardan daha cesur olmaları gerektiği kabul edilmiş ve bireyler bu gizli kabule göre yetiştirilmiştir.¹⁴¹ Askerlere ya da erkeklere depresyon, yangın, sel, ya da savaş gibi durumlarda korkmamak, soğukkanlı olmak ve akılcı düşünmek eğitimle kazandırılabilir.¹⁴² göre ölüm karşısında cesur olmak da öğretilir. Ancak Russell, efendilerin kölelerinin, erkeklerinde kadınların kendilerinden daha cesur olmalarını istemediği görüşündedir.

Cesaret toplumlarca aristokratik bir erdem olarak kabul görmüş ve yöneticiler cesaretleri arttıkça halka daha çok baskı yapmış, bu durum ise halkın korkularının artmasına neden olmuştur.¹⁴³ Aynı durum Kilise için de söz konusudur. Dinin halk üzerinde en güçlü etkiye sahip olduğu dönemler aynı zamanda en büyük zalimlik ve korku dönemi olmuştur. Bu nedendir ki Russell, dinin insanın korkuları üzerine tesis edilmiş bir kurum olduğu;¹⁴⁴ şayet insanlık korkularını yenmeyi ya da onlar karşısında cesur olmayı öğrenirse; dinin öğretilerine ihtiyaç hissetmeyeceğini¹⁴⁵ ve insanlığın çocukluk evresine ait bir tür hastalık olan dinin¹⁴⁶ ortadan kalkacağını düşünmektedir. Ona göre, din tüm korkuların kaynağıdır ve ölüm korkusu başta olmak üzere bazı korkuları kötü saymış,¹⁴⁷ korkularını kullanarak insanları etkisi altına almıştır.

---

¹⁴⁰ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 37.

¹⁴¹ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 59.

¹⁴² Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 61

¹⁴³ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 59.

¹⁴⁴ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 38, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 38.

¹⁴⁵ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 37.

¹⁴⁶ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 45.

¹⁴⁷ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 38.

Bütün ilgi ve korkularını kendisi üzerinde toplayan bireyin, ölüm karşısında cesur olamayacağını düşünen Russell,¹⁴⁸ bireysel kurtuluş inancı ile dinin bireyi hem bencil hem de korkak yaptığını düşünmektedir. Russell'a göre din insanın zayıflıklarından ve korkulardan güç almaktadır.¹⁴⁹ İnsanların, bir salgın ya da ölüm gibi kendilerini zayıf ve aciz hissettikleri durumlar karşısında gözlerini Tanrı'ya çevirmeleri ve O'ndan yardım istemeleri bu durumu doğrular nitelikte görülmektedir. Zayıflıkları karşısında aciz kalan insan, kendisini rahatlatmak için bir takım mitler uydurmaktadır.¹⁵⁰ Hayatın zorluklarına karşı bu huzur verici mitlerle kendini avutan kişilerde acınası bir zayıflık bulan Russell, aslında bu kişilerin kendilerinin de bu inançlarının rasyonel olmadığını farkında olduklarını, bu nedenle de söz konusu inançları sorgulanmaya başlandığında çılgına döndüklerini belirtmektedir.¹⁵¹

Russell, Hıristiyan din adamlarının inananlara ölüme karşı stoikçe bir cesaretle ölüm korkusunun üstesinden gelmeyi değil öbür dünya inancı ile bu korkuya teslim olmayı öğütlemeleri nedeniyle dinin ölüm karşısındaki tutumunu eleştirmekte¹⁵² ve dinin temellendirdiği bu ödeleğe korkuya karşın bize bu korkunun üstesinden gelmede bilimin yardımcı olabileceğini düşünmektedir.¹⁵³

Russell, korkunun kaynağını insanın başına gelebilecek olaylar karşısında yeterince cesur olamayışına bağlamakta¹⁵⁴ ve insanlığın temelde iki şeye karşı korku hissettiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki insanın insana karşı olan korkusu iken ikincisi insanın doğaya karşı hissettiği korkudur. Russell'a göre birey ya da toplum olarak insandan korkma pek çok şekilde yaşamımızı etkilerken, doğadan korkma insanı dine yöneltmektedir.¹⁵⁵

Bu açıdan bakıldığında dinin, insana doğayla barışık olma ya da doğaya egemen olma prensibini kazandırmayı değil insan ruhunun derinlerine kök salan korkuları daha da güçlendirmeyi ve korkuları içinde kaybolan insana tek kurtuluş yolu olarak inanç yolundan gitmeyi öğütlediği görülmektedir. Din, insanı kendisi ile aynı duygu ve düşünceleri paylaşan insanlardan koparmakta onu kendi ben'inin içerisine hapsedmekte, bunu da insana her iki

---

¹⁴⁸ Russell, *Eğitim Üzerine*, çev. Şebnem Duran, İzmir 2005, s. 52.

¹⁴⁹ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 38.

¹⁵⁰ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 8. (Tanrı ve ölümsüzlük inancının Russell tarafından bu mitlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.)

¹⁵¹ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 32.

¹⁵² Russell, *Seçme Yazılar*, s. 37.

¹⁵³ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 38, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 14.

¹⁵⁴ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 10.

¹⁵⁵ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 37.

dünya mutluluğunun kapılarını açmak adına yapmaktadır. Ancak ortaçağa bakıldığında, insan yaşamına aklın ve bilimin değil de korkuların ve boş inançların egemen olduğu ve insana hiçte mutluluk getirmediği görülmektedir. Dikkat edilirse dinin varlığını devam ettirebilmek adına bireydeki tutku ve korkuları körüklediği ve korkularından kaçan bireye kollarını açıp ona dünyada iken cenneti yaşatmak vaadinde bulunup, dünyayı cehenneme çevirdiği görülecektir.

İlkel kabile inançlarına baktığımızda ay tutulması, deprem, sel gibi doğa olaylarının sebebinin bilinmemesi nedeniyle Kutsal güçlerle ilişkilendirildiği ve Tanrısal bir ceza olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Bu durum sadece ilkel dinlerle sınırlı kalmamış, Hıristiyan teolojide de etkili olmuştur. Örneğin, Sodom ve Gomora halkının yaşadıkları felaket, onların içine düştükleri sapıklık nedeniyle gerçekleşen Tanrısal bir ceza olarak kabul edilmiştir.

Russell'a göre din, doğa olaylarını Tanrısal cezanın dünyevi bir yansıması olarak görmüş insana onunla baş etme yollarını sunmaktansa ona teslim olup kendisini cezalandırma yoluna gitmeyi öğütlemiştir.¹⁵⁶ Hâlbuki gelişen bilim ve teknoloji bizlere doğa olaylarının nedenlerini açıklamakla kalmayıp onları kontrol altına alma imkânı vermektedir. Üstelik insan doğanın düşmanı değil bir parçasıdır. Düşünceleri ve hareketleri ay ve yıldızların tabii olduğu kanuna göre hareket etmektedir.¹⁵⁷ Doğaya ilişkin bilgisi arttıkça insan, kendisini de daha yakından tanıma imkânı bulmuştur. Din, insanı doğaya ve kendisine düşman ederken bilim, insana hem doğayı hem de kendisini tanıma imkânı sunmaktadır. Elbette ki mevcut bilimin çözümleyemediği ya da üstesinden gelemediği ölüm gibi sorunlar da vardır. Ancak insanlık dinin etkisinden kurtulup bilim yolunda ilerledikçe doğadan ya da onun kendisine yapabileceklerinden korkmamayı başarmıştır ve artık ölüm karşısında da boş inançlar olmadan cesur olabilecek seviyeye g"elmiştir.¹⁵⁸

Görüldüğü kadarıyla Russell düşüncesinde din, bilinmeyen, yenilmenin ve ölümün saldığı korku üzerine kurulmuştur ve insanın zayıflığında hayat bulmaktadır. İnsan tabiata, düşmanlarına ve hastalıklara karşı güç kazandıkça, sadece kendisini sevip kişisel çıkarlarını toplumun çıkarlarının üstünde tutmayı terk edip yaşamını insanlığa adadıkça, ölüm insan için eski korkunçluğunu kaybedecek ve dine olan gereksinim ortadan kalkacaktır. Bunun neticesinde ise ruhban sınıfın insanlık üzerindeki iktidarı son bulacaktır. Elbette ki bu durum,

¹⁵⁶ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 14.

¹⁵⁷ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 34.

¹⁵⁸ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, 72-84.

İngiltere Kralına tacını giydirme, istediği an onu aforoz edip tüm varlığını bir anda elinden alma gücünü elinde tutan Kilise'nin işine gelmemektedir. Din varlığını devam ettirmek için insanlığın korkularının sürekliliğine muhtaçtır. Din korku sahibi olmayı bir ödev, korkulara katlanmayı ise bir erdem haline getirmektedir.

Russell korkunun insan benliğinde yer etmesinde etkili olan unsurlardan birisi olarak da günah inancını görmekte, günah işlediğine inanan bireylerin, ortaya çıktığı takdirde bu suçları nedeniyle, toplumun kendisine karşı tepki alacağı korkusunu yaşadıklarını ve sürekli bir endişe ile içsel çatışma halinde olduklarını ifade etmektedir.¹⁵⁹

Russell'ın tespitlerine göre insanda yer etmiş olan korkuların bir kısmı ise bireyin altı yaşına kadarki dönemde anne ya da bacasından etkilenecek, onların korkularını benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Onların korkuları bizim bilinçaltımıza işlemekte ve artık bizim sebebini bilemediğimiz korkular olarak yaşantımızda yer etmektedir.¹⁶⁰ Bilinçaltının büyük bir bölümü geçmişin, çoğu zaman bilinçli düşüncelerin dibe vurması ile oluşmaktadır. Bu nedenle bilinçli bir düşünce, yeterince gayret gösterilirse bilinçaltına yerleştirilebilir.¹⁶¹ Çoğumuzun gizli korkuları vardır ve bu korkularımız, karşılaşmak istemediğimiz bazı tehlikelerle yüz yüze geldiğimiz zaman ortaya çıkar. Kanserden, yüz kızartıcı bir suçumuzun ortaya çıkmasından ya da cehennem ateşinin yakıcılığına dair anlatılanların gerçek olmasından korkmamız gibi. Korkunun her türü insanda yorgunluk yaratır ve insanların çoğu korkularıyla mücadele etmek için yanlış bir yol takip ederler: Mesela akıllarına korkuları geldiğinde ilgi ve dikkatlerini başka şeylere yöneltirler. Hâlbuki her tür korku onunla yüzleşmekten kaçtıkça insanı daha çok sarar ve daha etkili bir hal almaktadır.¹⁶²

Russell'a göre korkularımız karşısında takip etmemiz gereken yol, onlar üzerinde tüm dikkatimizi toplayarak korkunun konusu üzerinde mantıklı ve sakin bir şekilde düşüncelerimizi yoğunlaştırarak düşünmektir. Bunu yaptığımız takdirde öncelikle korkunun korkunçluğu yumuşayacak sonrada konu tümüyle sıkıcı bir hal alacağı için düşüncelerimiz önceden olduğu gibi iradi olarak değil konunun sıkıcılığı nedeniyle kendiliğinden başka

---

¹⁵⁹ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 56

¹⁶⁰ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 56.

¹⁶¹ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 43.

¹⁶² Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 44.

konulara kayacaktır.¹⁶³ Korkularımızdan kaçmak ya da dinin yaptığı gibi korkularımızı çekilebilir kılmak için hayalî dünyalar yaratmaktansa, korkularımızla yüzleşmek ve yaşamımızı onlardan kaçarak ya da onların kölesi olarak değil de korkularının üstesinden gelmiş, özgür ve cesur bir insan olarak yaşamak, Russell felsefesinde daha erdemli yaşam olarak kabul edilmiş görülmektedir.

Bilinmeyen şeylere karşı hissedilen korkuyu, hem bireysel hem de toplumsal açıdan çok önemli bulan Russell, bu korkuları içgüdüsel bulmakta ve batıl inançların temelinde yer alan etken olarak görmektedir. Güneş tutulması, deprem, salgın hastalık karşısında hissedilen korku bu tür bir korkudur ve Russell, gençlik döneminde iken bu tür korkuların kökünün kazınması gerektiği kanaatindedir. Bu korku ile baş etmenin yolu olarak ise bizlere bilimsel açıklamaları salık vermektedir.¹⁶⁴

2. 4. 2. Bu Dünyadaki Mutsuzluklar Ve Adaletsizlik

Anında yerine getirilemeyen her arzunun, bu arzuyu yerine getirebilme isteğini doğurduğunu düşünen Russell, şayet komşunuzu seviyorsanız, onu mutlu kılabilme iktidarına sahip olmak istersiniz demektedir.¹⁶⁵ Russell'a göre insanoğlu bu dünyadaki mutsuzlukları, acı çeken insanları ve katledilen masumları gördükçe, onların uğradığı bu zulmü durdurmak, en azından çekilen ıstırabın karşılığını vermek istemiş; ancak dünyadaki acı ve ıstırabı dindirme konusundaki güçsüzlüğü ile yüzleşince, önce Tanrı inancına sonra da Tanrı'nın kendisiyle benzer özellikler taşıdığını kabule yönelmiştir. İnsanoğlu, kendisi bu acı olaylar karşısında üzüntü ve keder hissettiğine göre Tanrı'nın da aynı şekilde bu olaylardan etkilendiği ve sonsuz gücü sayesinde bu adaletsizliklerin karşılığını, ölümden sonra kendisine sunulacak olan sonsuz bir ceza ya da sonsuz ödül ile vereceği sonucuna varan bir akıl yürütme ile ölümsüzlük inancını benimsemiştir. Öyle ki Tanrı iyi bir dosttur ve her şeyi mutlaka bir gün düzeltir.¹⁶⁶ Bu dünyadaki mutsuzluklar yerini öbür dünyada yaşanacak olan mutlu günlere bırakacak Tanrı dost yüzünün insanlığa sunacaktır.

Russell'a göre insanların ölümsüzlük inancını benimsemelerinde etkili olan duygulardan birisi de bu dünyada çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ve giderilemeyen

---

¹⁶³ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 44.

¹⁶⁴ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 94.

¹⁶⁵ Russell, *İktidar*, s. 270.

¹⁶⁶ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 73.

adaletsizlikler ve bu durum karşısında bireylerin içine düştükleri mutsuzluklardır. İnsanlar, düştükleri bu mutsuzlukları yenemedikçe, dünyada karşılaştıkları sıkıntılar karşısında kendilerini aciz hissettikçe ve bu dünyanın kötülükleri etraflarını sardıkça geleceğe dönük istek ve enerjilerini kaybetmektedirler. Bu hayattan bezmişliğin neticesinde de insanlar, dünyada yakalayamadıkları mutluluğu başka bir dünya da aramakta, “ Oh atom bombası hepimizi toptan yok eder, bizde bir yığın üzücü olaydan kurtuluruz. ” der hale gelmektedirler. Bunal örnek olarak da barbarlar karşısında Roma'nın içine düştüğü ruh halini göstermek mümkündür.¹⁶⁷

İnsanları ölümsüzlük inancına yönelten diğer bir etken ise Russell'a göre bu dünyada iyilerin acı çekmesi, kötülerin iyilerden daha iyi bir yaşam sürmesi insanların bu hal karşısında dünyanın adaletsiz olduğu ve bu adaletsizliklerin giderileceği başka bir dünyanın varlığı inancına yönelmesidir. Russell, bu şekilde bir çıkarımı yanlış bulmakta günlük yaşamda bir kasa portakal alacağımızda şayet üsttekiler iyi değilse alttakiler mutlaka iyidir, diye düşünmeyişimizi örnek vermekte ve ölüm sonrası yaşama dair inancın temellerin düşünüldüğü kadar rasyonel bir temele sahip olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁶⁸

Bu dünyada adaletsizliğin hüküm sürdüğü düşüncesi ile ölümsüzlük inancına yönelik, cehennem ve cennet inançları ile bunlara bağlı olarak sevap ve günah inançlarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Russell'ın ifadelerine baktığımızda *Neden Hıristiyan Değilim* adlı eserinde İsa'yı ahlaksal yönden eleştirirken, sonsuz cezaya inanan bir kişinin yeterince bilge ve tam bir ahlaki olgunluğa sahip olmadığını düşündüğünü belirttiğini görürüz. İsa İncil'deki söylemlerinde, vaazlarına kulak vermeyenlere; “Ey siz yılanlar, engerek yılanları cehennem ateşine nasıl dayanacaksınız?” şeklinde seslenirken, onları cehennem azabı ile tehdit etmekteydi. Russell, İsa'nın söylemlerine inanmayan kişilere karşı bu tür tehditler ileri sürerek, kalbindeki kin ve öfkeyi ortaya koyduğunu, hâlbuki tarihe baktığımızda Sokrates'in, sözlerine inanmamakla kalmayıp onu ölümlü cezalandıranlara bile her zaman ağır başlı ve oldukça uysal bir tutum sergilediğini gördüğümüzü belirterek, Sokrates ve İsa'yı davranışları açısından karşılaştırmaktadır. Sokrates'in davranışını takdir edip bilge bir kişiye yakışan davranışın da bu olduğunu ifade etmekte, İsa'yı en azından İncil'de geçen ifadeleri

---

¹⁶⁷ Russell, *İnsanlığın Geleceği*, s. 140.

¹⁶⁸ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 8, 72.

bakımından eleştirmekte ve yaratılışında yeterince acıma duygusu bulunan bir kişinin bu tür aforizmalarda bulunmayacağını ifade etmektedir.¹⁶⁹

Russell'a göre, İsa cehennem inancı ile zalimliğe meşru bir boyut kazandırmış; çağlar boyunca insanlar yapılacak olan işkencelerin temelini sözde bu dünyadaki adaletsizliğin bir telafisi olan ölümsüzlük inancına bağlamıştır. *İsa öbür dünyaya ilişkin söylemleri ile inanan bireye mutluluk değil üzüntü ve keder kazandırmıştır.* Russell, İsa'nın "*Ruhül Kudüse karşı günah işleyenler, ne bu dünyada ne öbür dünyada asla bağışlanmayacaktır.*" sözleriyle inanan her bireyin, kendisinin Ruhül Kudüs'e karşı günah işlediği düşüncesine kapılmasına; bu durumun neticesi olarak da ne bu dünyada ne de ölümden sonraki yaşamda asla bağışlanmayacağı, arzuladığı mutluluğun kendisinden hep uzak kalacağı düşüncesi ile acı çekmesine neden olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰

İsa, bir din kurucusu olması nedeniyle gerek sözleri gerekse davranışları bakımından oldukça büyük bir önem arz etmektedir. İnanan bireyler yaşamları boyunca hep onu örnek alacaklardır. İsa'nın kişiliğindeki ahlaki eksiklik onu takip eden bireylerde de kendisini gösterecektir. Hatta Kilise insanlara karşı gösterdiği hoş görüsüz tutumunu bir bakıma İsa'ya borçludur. Zaten Ortaçağ Avrupa'sına baktığımızda gördüğümüz Engizisyon Mahkemeleri bu etkinin en güzel örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Russell, Kilise'nin insanlara karşı sahip olduğu hoşgörüsüzlüğü günümüzde de sürdürdüğünü ifade etmekte ve örnek olarak bilmeyerek frengili bir erkekle evlenen bir bayanın ömür boyu bu erkekle evli kalma ve dünyaya acı ve ıstırap içinde kıvrınacak çocuklar getirmeye mahkûm edilmesini, Kilise tarafından boşanmasına ya da doğum önleyici yöntemlere başvurmasına izin verilmemesini göstermekte, dünyada hüküm süren ahlaksızlığın temelini Kiliselerle örgütlenmiş olan Hıristiyan dinine ve onun sahip olduğu öğretilere bağlamaktadır.¹⁷¹

Russell'ın ifadelerine baktığımızda Kilise'nin sahip olduğu hoş görüsüzlüğün altında yatan sebeplerden birisinin de ölümsüzlük inancı olduğunu görmekteyiz. Şayet bu dünyadaki acıların gınahtan kaynaklandığına ya da çekilen haksız ıstırapların karşılığının sonsuz ve mevcut dünyadan daha güzel bir dünyada verileceği inancına sahip olunmasaydı, Kilise bu dünyadaki zulmü onaylamak hakkını kendisinde bulamayacaktı. Tanrı adalet sahibi idi ve

¹⁶⁹ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 10, 11. İsa, Gaderena domuzlarını ve incir ağacını lanetlemektedir

¹⁷⁰ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 11, 57.

¹⁷¹ Russell *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 13, 14

kişiler bu dünyada günahlarından dolayı hak ettikleri için acı çekiyorlardı. Şayet haksızlık söz konusu ise yine de sorun değildi. Çünkü Kadir’i Mutlak olan Tanrı zaten bu zulmün karşılığı olarak zulmeden kişiyi sonsuz cezaya çarptırırken zulme uğrayan kişiyi ise cennetinde sonsuz bir yaşam ile ödüllendirecekti. Ölümsüzlük inancı sayesinde bu dünyadaki acıların ve adaletsizliklerin meşru bir hal alması Russell’a göre acının, zalimliğin Tanrı adaletinin yeryüzündeki simgesi olan Kilise’nin ellerinde bir hak şeklini almasına neden olmuştur. Ortaçağ Avrupa’sında binlerce kişiyi cadılık suçlaması ile yakarak öldürürken Kilise Tanrı adına, O’nun adaletinin temsilcisi olarak hareket etmekteydi. Hem gerçek müminlerin inancında saltık olmayanlardan ayıt edilebilmesi için bu dünyanın sıkıntılar ve kederlerle dolu olması gerekli idi. Bu ise Russell için *sadizmin aklileştirilmesi anlamına gelmektedir*.¹⁷²

İnsanların öbür dünya anlayışlarını temellendirdikleri adalet düşüncesi Russell’a göre bir dini oluşturan üç iç tepiden birisi olup psikolojik açıdan incelendiğinde, istenmeyen tutkulara kök saldığı görülmektedir.¹⁷³ Russell, adalet kavramının “haksızlık” kavramı ile birlikte ele alınıp incelendiği takdirde “haksızlığın” sürü tarafından beğenilmeyen davranışı ifade ettiğini, sürünün istekleri dışına çıkanların cezalandırılmasının ise adalet anlamına geldiğini, böylelikle *adaletin bir nevi linç psikolojisinin ahlaki bir kimliğe büründürülmüş hali olduğunu* görebileceğimizi ifade etmektedir.¹⁷⁴

Dini oluşturan iç tepilerden birisi olan adalet¹⁷⁵ Hıristiyan inancı içerisinde Kilise tarafından temsil edilmektedir ve Russell, Kilisenin uygulamalarına bakıldığında hiç de adil olmadığını gördüğünü belirtir. Kiliseye göre, tropikal bir bölgede sarı-hummayı yenebilmiş ancak evlilik dışı bir ilişki yaşamış bir adamansa hiçbir zaman evlilik dışı bir ilişkiye yönelmemiş ancak ne eşi ne de çocuklarıyla hiç ilgilenmemiş, yaşamını tembellik yaparak geçirmiş bir adam daha erdemlidir.¹⁷⁶ Yaşamınız boyunca iyilik yapmış ancak ayakkabı bağınızı düğümlerken küfrederken bir yıldırım çarpması sonucu ölmüş iseniz cehenneme, bir rahibin bazı dualar okuyup üzerinize su serpmesi neticesinde ölürseniz cennete gidebilirsiniz.¹⁷⁷ Anlaşılan o ki Kilisenin erdem kriterleri insanlığa hizmetten ziyade doktrinlerine körü körüne bağlılık esasına dayanmaktadır. Russell’a göre bunun en güzel

¹⁷² Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 20.

¹⁷³ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 29.

¹⁷⁴ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 30.

¹⁷⁵ Russell’a göre dini oluşturan üç iç tepisi “Korku, adalet ve kendini beğenmişliktir.”

Bkz. *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 41-42.

¹⁷⁶ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 32

¹⁷⁷ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 24.

örneği ise Kilisenin aziz olarak yücelttiği kişilerden hiçbirisinin insanlığa yaptığı hizmetler nedeniyle azizliğe layık görülmeyişidir. Anlaşılan o ki Russell'a göre, Kilise ortaya koyduğu ahlak anlayışı bakımından oldukça ilginç bir yapıya sahip olup erdem ve suç anlayışı konusunda sağduyu ile paralel olduğu söylenemez.

Bu dünyadaki adaletsizliklerin Tanrı tarafından öbür dünyada giderileceği, suçlunun cezalandırılıp zulme uğrayanın ödüllendirileceği düşüncesi Russell'a göre insanlara zalimliklerini ve içlerindeki sadizmi dışa vurma imkânı sağlamıştır. Bunun en güzel örneği de hemen hemen her devletin sahip olduğu ceza hukukudur. Her devlet ve toplumu oluşturan her birey suçlunun cezalandırılmasını istemekte, suçluya uygulanan ceza karşısında büyük bir haz almaktadır. Ortaçağda Lizbon'da halkın gözleri önünde yakılma cezasına çarptırılan sapkınlara bu ceza uygulanırken, halkın sevinç hissetmekle birlikte haz duyması, şayet suçlulardan birisi çok yüce bir fikir değişikliği sonucu yakılmadan önce boğularak öldürüldüğu takdirde halkın öfkeden çılgına dönmesi buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹⁷⁸ Günümüzde bu uygulamanın geçmişteki kadar vahşet içermese de devamı söz konusudur. Suçluların ceza evlerine kapatılarak toplumdan soyutlanmaları ve toplum tarafından hor görülüp aşağılanmaları, insanların suç işleyen kişilerin cezalandırılmasının haklılığına verdikleri önemin birer göstergesidir.

Russell toplumun, kendi huzur ve mutluluğunu bozan bireylerin, yaşamlarına zarar veren davranışları karşısında tepkisiz kalmaması gerektiğini düşünmekte ve bunun için bazı engelleyici önlemlerin alınmasının doğruluğunu kabul etmektedir. Ancak bununla birlikte; bu tedbirlerin suçluya acı çektirerek diğer potansiyel suçlulara gözdağı vermek şeklinde değil, oldukça bilimsel bir tutum içerisinde suçlulara acıma hissi ile şekillenen bir eğitimle verilmesi taraftarıdır. Russell, suç işleyen kişilere karşı tıpkı hasta bir insana yaklaşırcasına bir tutum sergilememiz gerektiğini; amacımızın onlara acı vermek değil onları suç işlemeye yönelten sebepleri bulup teşhis ve tedavi ederek, onların topluma kazandırılmasını sağlamak olması gerektiğini belirtmekte ve böylesi bir yaklaşımın mevcut anlayışa nazaran daha insani olduğunu düşünmektedir. Ona göre, tutuklu evleri, insanlara gönüllü eğitim veren birer kurum haline getirilmeli ve suçluların her açıdan sağlıklı ve topluma faydalı birer birey olarak hayata kazandırılmalarıdır.¹⁷⁹ Bizleri böyle insani bir yaklaşımdan uzak tutan ve zalimliğin, hoş görüsüzlüğün dünyaya hâkim olmasına neden olan temel etken dinin ta kendisidir. Tanrı bu

¹⁷⁸ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 18, *Dünyamızın Sorunları*, s. 71.

¹⁷⁹ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 129, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 52, 53.

dünyadaki suçluları ölümden sonra cehennemde sonsuza dek sürecek olan bir cezalandırma ile tehdit etmeseydi, insanlar da suçlunun cezalandırılmasını bir hak olarak kendilerinde görmeyecek ve insanlık günümüzdeki kadar zorba bir hal almayacaktı.¹⁸⁰

İnsanlığı, zalim ve zorbalığın erdem olarak kabulüne götürenin ve linç psikolojisini olağan bir hale getirenin adalet psikolojisi ile şekillenen ahiret inancı, olduğu görülmektedir. Ahiret inancı, sonsuz ödüllendirilme ile birlikte sonsuz ceza anlayışını da içine almakla kimlerin sonsuz cezayı ya da sonsuz mükâfatı hak edeceği ve başka bir deyişle neyin sevap neyin günah olduğu sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günah genellikle Tanrı iradesine karşı gelmek olarak tanımlansa da Russell bu tanımın mantıksal açıdan bazı sıkıntıları içerdiğini düşünmektedir. Russell'a göre, Tanrı'nın iradesi sonsuz ise gerçekleştirilen her fiilin Tanrı iradesi dâhilinde gerçekleşmiş olması dolayısıyla günahkâr kişi kötü bir eylemde bulunduğu anda bunu bizzat Tanrı'nın istemiş olması gerekir. Şayet yapılan kötülükler Tanrı'nın istemi ile gerçekleşiyorsa Tanrı'nın insanları O'nun isteklerini gerçekleştirdiği için cehennemle cezalandırması hiçte doğru görünmemektedir. Âdemin yasak elmayı yemesi ya da Neron'un annesini öldürmesi Tanrı'nın istemi ile gerçekleşmiş ise bu kişilerin cezalandırılması, haksızlıktan başka bir şey değildir. Modern Tanrı bilimciler farklı yorumları ile bu sorunu çözmeye çalışmışlarsa da Russell, bu tartışmaların ve çabaların boşa sarf edildiğini düşünmektedir.¹⁸¹

Günah, kimi zaman gereksiz acılardan kaçmak anlamına gelmiş olsa da Russell'a göre tam tersine gereksiz acılara kaynak olmuştur. Buna örnek olarak da Russell, ötenazinin Tanrı'nın hoşuna gitmeyeceği gerekçesiyle günah sayılarak, kanser hastalarının acılar içinde kıvrılarak ölümü beklemeye mahkûm edilmesini göstermektedir. Bu anlamda yaşlı kuşlara ölünceye kadar gagalarıyla vuran İngiltere'deki Kızıl Gerdan kuşlarını örnek olarak gösteren Russell, ötenaziye günah olarak kabul eden bir Tanrı'nın şayet varsa tabii, tapılmaya değer bir Tanrı olmadığını düşünmektedir.¹⁸²

Russell, günah kavramının erdemli olanlara sunduğu en büyük ödülün vicdan azabı duymadan insanlara acı verme imkânı olduğunu düşünmektedir.¹⁸³ Günah kavramı, insanın içindeki hoyratlık güdülerinin dışa vurmasını sağlamış, işkenceyi haklı çıkaran bir kılıf haline

¹⁸⁰ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 52.

¹⁸¹ Russell, *Unpopular Essays*, s. 107.

¹⁸² Russell, *Unpopular Essays*, s. 163, 164.

¹⁸³ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 110.

gelmiştir. Acı duymayı önleyici ilaçlar bulunmasına rağmen Tanrı bilimcilerin bunu günah sayarak reddedişleri, inanç sahibi kişilerin vicdan azabı duymadan işkenceyi haklı gösterişlerine güzel bir örnektir.

Russell, bu örneğe netlik kazandırmak için Kutsal Kitapta geçen metinlere dayanarak hareket eden Hıristiyan din adamlarının uygulamalarından bazılarını bizlere sunmaktadır. Din adamları anestezinin erkeğe uygulanmasına Tanrı'nın Âdem'i Havva'yı yaratmak için eğme kemiğini almadan önce derin bir uykuya daldırması nedeniyle karşı çıkmazken Havva ile ilgili böyle bir örneğin Kutsal Kitapta yer almaması nedeniyle kadınların doğum sırasında acı çekmesini önleyici ya da azaltıcı iğne ile uyuşturulmalarına karşı çıkmışlardır.¹⁸⁴ Ayrıca deliliğin şeytanın insanın içine girmesi nedeniyle olduğuna inanılmış ve şeytanın insanın bedenini terk etmesini sağlamak için şeytanın içine girdiği bedene işkence etmek bir tür tedavi olarak görülmüş ve yüzyıllarca uygulanmıştır. Hatta Kral III. George bile bu uygulamadan nasibini almıştır.¹⁸⁵ Russell, günah kavramını göklere karşı alçak gönüllülük ile dünya üzerinde egemenliğin mükemmel bir şekilde kaynaştırmakta olduğu sonucuna varmaktadır.¹⁸⁶

Russell'a göre, günah anlayışının insanlığa zararları bu kadarla sınırlı olmamış, insanın önce kendisine sonrada diğer insanlar ile doğaya düşman olmasının ve böylelikle tüm bu çatışmalar içerisinde mutsuz bir yaşam sürmesinin temelinde yer almıştır. Russell, insanın yaradılışı gereği sürekli bir çatışma halinde bulunduğunu düşünmekte olup, insanın ister istemez girdiği bu çatışmaları üç grupta ele almaktadır:

- 1- İnsanın doğayla çatışması
- 2- İnsanın insanla çatışması
- 3- İnsanın kendisiyle çatışması¹⁸⁷

İnsanın doğası gereği düştüğü çatışmalardan ilki ve en eskisi olarak doğayla çatışmasını gören Russell, bu konuda bizlere ilkel insanların yaşam mücadelesini örnek vermektedir. Russell'a göre, insan varlığını sürdürebilmek adına tabiatla sürekli bir çatışma halindedir ve teknik ustalık ve fizik bilimleri sayesinde bu çatışmanın üstesinden gelmektedir. Salgın hastalıklar, deprem, yangın, sel gibi afetler geçmişte olduğu gibi günümüzde de her an

---

¹⁸⁴ Russell, *Religion and Science*, s. 105; *Din ile Bilim*, s. 67.

¹⁸⁵ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 72.

¹⁸⁶ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 110.

¹⁸⁷ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 80.

insanoğlunun yaşamını tehdit etmeye devam etmektedir ve insanoğlu gelişen bilim ve teknoloji ile tabiata karşı savaşında her yıl biraz daha başarı kazanmaktadır. İnsanlık, bu savaşta başarı sağladıkça daha rahat, daha sağlıklı ve daha uzun yaşayabilmektedir.

Russell'a göre, insanlık tabiatla mücadele etmeyi öğrendikçe, enerjisini birbirine yöneltmiştir ve politika ve savaş insanın insanla mücadelesinde takip ettiği metottur.¹⁸⁸ Bu mücadelenin temelinde ise insanların diğer insanları yeterince sevmemesi, kendisini diğerlerinden üstün tutması yer almaktadır. Mesela erkeğin kendisini kadından, beyaz ırkın siyahlardan üstün olduklarını düşünmeleri gibi.¹⁸⁹

İnsanın içine düştüğü çatışmaların en önemlisi ve en tehlikelisi olarak Russell, insanın kendisiyle olan çatışmasını kabul etmektedir. O'na göre insanın insanla olan mücadelesinde de, doğayla olan düşmanlığında da insanın kendi içindeki bu savaşın dışa yansımaları söz konudur. İnsanın içine düştüğü bu içsel savaşın nedeni ise insan ruhunun bir tarafını diğer tarafa günah adını verdiği bazı eylemlerden onu alıkoymak ya da günah olarak nitelendirilen bu fiilleri arzuladığı için kendi kendini kınaması ve sürekli olarak onu yenmeye çalışması yer almaktadır.¹⁹⁰

Russell, kendi hoşnutsuzluğunun nedeni kendisi olan kişiyi, içi günahkârlık duygusu ile dolu olan adam olarak isimlendirmektedir. Bu kişinin hayalinde yarattığı bir ben vardır ve hayalindeki ben ile gerçek ben uyuşmadıkça kendisiyle çatışma içine girmekte ve tabii ki mutsuz olmaktadır. Kişinin kendisiyle böyle bir çatışma içine girmesinde ise annesinden aldığı eğitimin etkisiyle yanlış ahlaki değerlere sahip olması etkili olmaktadır. Genel ahlak sövmeyi, içki içmeyi, sıradan iş kurnazlıklarını kötü saymaktadır. Bireyin günlük hayatta bu davranışlardan kendisini uzak tutması mümkün olmayınca, birey kendisiyle çatışmaya düşmekte ve kendi kendine düşman bir hale gelmektedir. Bu ise yaşamı onun için mutsuz bir hale getirmektedir.¹⁹¹

Görülüyor ki, günah kavramının, günahın cezalandırılmasını haklı gösteren bir din anlayışı ile birlikte insanlığa benimsetilmesi neticesinde günahın cezalandırılmasının gerekliliğine inanan insan, sadece başkalarına değil aynı zamanda kendi kendisine de düşman

---

¹⁸⁸ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 81.

¹⁸⁹ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, 77.

¹⁹⁰ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 81, 82

¹⁹¹ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 10, 11.

hale gelmiştir. Dini inanca göre, Tanrı günahkârları sevmemekte ve onları cehennem ateşi ile cezalandırmakla tehdit etmektedir. Hâlbuki günah olarak kabul edilen pek çok davranış insanın sahip olduğu doğanın bir sonucudur ve bireyin günah olarak adlandırılan bazı şeyleri arzulanması ya da kimi zaman yapması oldukça normaldir. Ancak din, insanı katı ve kuralcı yapısı ile her an sarmakta ve bu kuralları sayesinde kendi kendisine düşman, Tanrı karşısında ezik ve böylelikle dini otoritelere kul köle bir hale getirmektedir. Kendisini sevmeyen ve kendisine düşman olan bir kişinin diğer insanları ya da doğayı sevmesi elbette ki beklenemez. İnsanın bu dünyada aradığı huzur ve mutluluğa ulaşabilmesi için Russell, insanın kendi içindeki savaşa son verip günah olarak nitelendirilen fiilleri arzulayan yanını düşman olarak görmekten vazgeçmesi gerektiğini belirtmektedir. Russell'a göre, insan kendi kendisiyle barıştığı takdirde içindeki huzur ve mutluluk diğer insanlarla olan ilişkisine de yansıtacak, onları ve doğayı yenilmesi gereken bir düşman olarak görmekten vazgeçecek, onlarla uzlaşma yoluna gidecektir.¹⁹²

Elbette bazı fiillerin günah olarak nitelendirilmesinin altında yatan sebeplerin araştırılması gerekmektedir. Russell, bu sebeplerin başında toplumun bu davranışı istemeyişini ya da bu davranışın iyilikten ziyade kötülük getireceğine olan genel inancı göstermektedir. Buna örnek olarak ise ilkel kabileler de kabile reisinin tabağından yemenin, Hintlilere göre inek eti, Müslümanlara göre ise domuz eti yenilmesinin günah olarak kabul edilmesini göstermektedir. Russell, bu tür fiillerin yasaklanışının nedeni olarak tabu ahlakını göstermekte ve bu yasaklamaların akılla temellendirilemeyeceğini belirtmektedir.¹⁹³ Russell'ın anlatımlarına dayanarak, dinlere bakıldığında ya da bir dinin farklı zamanlardaki uygulamalarını ele alındığında, günah olarak kabul edilen davranışların değiştiği görülmektedir. Hıristiyanlıkta cadılık günah kabul edilmekteydi ve sadece bu suçlama nedeniyle binlerce insan yakılarak öldürülmüştü. Günümüz Avrupa'sında ise büyü diye bir şeyin varlığı bile kabul edilmemektedir. Anlaşıyor ki, günah kavramı insanları kötülüklerden alıkoyma da beklenen etkiyi gösterememiştir.

Russell'a göre günümüzde insanları suç işlemekten alıkoyan şey günaha girme ve Tanrısal adalet gereğince bu günahın karşılığında cehennemde azap görme inancından çok yakalandığı takdirde hukuk kurallarına göre bu dünyada çarptırılacağı ceza düşüncesidir.¹⁹⁴

---

¹⁹² Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 82.

¹⁹³ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 84.

¹⁹⁴ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 164.

Russell, Tanrısal adalete dayanarak ölümsüzlük inancının benimsenmesini oldukça Aristokrat bir tutum olarak görmektedir. Bu Aristokratça tutumun benimsenmesinde inanan bireylerin kendilerini cennete gidecek azınlığın içinde görürken, düşmanlarını da cehennemde ebediyen kalacak olan o zalim çoğunluğun içinde görmelerinin etkili olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁵

Russell, insanı cehennem varlığına inanmaya sürükleyen bireydeki kinci cezalandırma istekleri iken, cennetin varlığına olan inancının ortaya çıkmasında ise iyi yaşam isteğinin olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁶ Russell'a göre, bireysel kurtuluş inancı iyi hayat idealinin gerçekleşmesi için yeterli değildir. Toplumsal bir kurtuluş olmadan insanoğlunun arzuladığı iyi yaşama kavuşması mümkün değildir.¹⁹⁷

2. 4. 3. İnsanın Kendisine Olan Düşkünlüğü

Bütün felsefelerin insanın kendisine verdiği değerden doğduğunu söyleyen Russell, bireyi ölümsüzlük inancına yönelten duygulardan biri olarak da *insanın kendini beğenmişliği* göstermektedir.¹⁹⁸ İnsanın kendisine olan düşkünlüğünü daha iyi anlayabilmek için geçmiş felsefelerde insanın değerine ilişkin kat edilen aşamaları bilmekte fayda vardır. Bunun içinse Tanrı karşısında insanın durumuna ilişkin dini görüşlere bakmak yerinde olacaktır. Mesela ilkel kabilelerin yaşam tarzına ve dini inançlarına baktığımızda, Tanrılar tarafından dünyaya fırlatılmış, Tanrılar ile herhangi bir iletişim kuramayan ve yaptığı fiillerle kimi zaman Tanrıların öfkesini kazanan bir zavallı konumundadır. Tanrılar ise insanlara karşı memnuniyetlerini ya da öfkelerini ifade etmede doğa olaylarını ve evreni kullanmaktadır. Depremler, ay ve güneş tutulmaları, ürün ve av hayvanlarının azlığı Tanrısal öfkenin, bereketli geçen hasat ya da av da Tanrısal memnuniyetin bir ifadesidir. İnsanlar Tanrıların memnuniyetini kazanmak ya da öfkelerini kendilerinden uzaklaştırmak için onlara kendi içlerinden kurbanlar sunma yoluna gitmişlerdir.

Çok Tanrılı inancın devam ettiği dönemlerde insanlar, kendilerini Tanrıların yeryüzündeki halifeleri olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca Tanrılar kendileri gibi yiyip içmekte, öfkelenip nefret edebilmektedir. İnsan ile Tanrılar arasındaki tek fark insanın ölümlü Tanrıların ise ölümsüz ve insana nazaran biraz daha güçlü olmalarıdır. Dini inancın bu şekli

¹⁹⁵ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 26.

¹⁹⁶ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 32.

¹⁹⁷ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 55.

¹⁹⁸ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 39

almasında insanoğlunun doğayla baş etmeyi ve diğer halklara karşı üstünlük sağlamayı öğrenmesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu tür bir dini inancın benimsendiği dönem olarak Homeros'un yaşadığı dönemleri örnek göstermek mümkündür.

İlerleyen zamanlarda insanlar, politeist inançtan monoteist inanca yönelmiştir. Bu inanç sisteminde ise Tanrı ile insan arasında aşılması güç mesafeler konulmuş, sadece Tanrı tarafından seçilen ve peygamber olarak isimlendirilen kişilerin onunla iletişim kurabildiğine inanılmıştır. Musa'nın Tanrısı, bu tür aşkın bir Tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görülen o ki, ilkel kabile dönemine nazaran Homeros döneminin Tanrı inancında insan ile Tanrı arasındaki uçurum kısmen kapanmışsa da Musa'nın getirdiği yeni dini anlayış ile Tanrı tekrarı ulaşılmaması mümkün olmayan Aşkın bir Varlık olarak temellendirilmiştir. Tanrı ile insan arasına konulan bu mesafe bir sonraki teist Tanrı anlayışı olan Hıristiyanlıkta kısmen aşılmıştır. Tanrı göklerdeki ulaşılmaz mekânında inerek; ete kemiğe bürünmüş, İsa olarak insanların arasına karışmıştır. Böylelikle hem ulûhiyet anlayışı kurtarılmış hem de insanın kendisine verdiği değer Tanrı'nın İsa olarak kendisini göstermesi ile tekrar ortaya konulmuştur.

Hıristiyan teolojisindeki *gövdeleşme* ve *adanma* inançları ile insanın kendisine verdiği değer zirveye çıkmıştır. Tanrı, evreni insan için en iyi olacak şekilde yaratmıştır ve gerek vahiy yoluyla insanoğluluyla iletişim kurması gerekse insanları Âdem'in işlediği suç nedeniyle ebediyen sürececek cehennem azabından kurtarmak için yine bir insan olan İsa suretinde dünyaya gelerek onların günahlarına bedeli olarak çarmıha gerilmesi, Tanrı'nın insana verdiği önemi gösteren güzel örneklerdir.

Denilebilir ki, Hıristiyan teoloji insanın egosuna olan düşkünlüğünü körüklemiş, ona dünyayı istekleri doğrultusunda kullanma hatta yok etme yetkisi vermiştir. Dünya insanın konaklama yeri olarak ahiret ise asıl mekânı olarak gösterilince, insanlık dünya üzerindeki yaşamının geçiciliğine inanarak, onu tüketme hakkını kendisinde bulmuş, kestiği ağaçların yerine yenilerini dikme ya da doğal kaynakları iktisatlı kullanma gibi dünyayı imar edici yollara başvurmamıştır. Bu psikoloji neticesindedir ki atom bombası atıldığı takdirde hem insan hem de doğal yaşama vereceği zararlar ya da nükleer istasyonların çevreye yayacağı radyasyon sonucu zarar gören canlılar hiç dikkate alınmamıştır.

Dünya, insanın asıl mekânı olmadığı için ona değer veren kişiler hiçbir zaman dini otoritelerce saygı ve takdir görmemiştir. İlkel toplumlardaki doğa olaylarının ve salgın hastalıkların Tanrı'nın bir cezalandırması olarak kabul görmesi Hıristiyan teoloji tarafından da destek bulmuş ve devam ettirilmiştir. Doğa insana karşı bazen bir lütuf bazen ise bir ceza aracı olarak kabul edilmiş, doğa olaylarına ya da hastalıkların teşhis ve tedavisine ilişkin bir müdahale Tanrısal yasalara başkaldırı olarak görülmüştür.¹⁹⁹ Hastalıklar, ağır vergiler ve bitmek bilmeyen savaşların etkisiyle de halk bu dünyadaki yaşamında mutluluğu yakalamaktan ümidini kesmiş, gözlerini Tanrısal adalet ve merhametin bir gereği olarak varlığına inandığı cennet yaşamına yöneltmiştir.²⁰⁰ Tanrı İsa'yı Mesih olarak göndermiş ve inananlara cenneti vaat etmişti. Tanrı bunca lütufla şereflendirdiği insanı hayvanlarla bir tutup, acı ve sefalet içinde yok olup gitmelerine göz yumamazdı.

Ölümsüzlük inancına yönelik insanın kendisini yüceltiş yolunda başvurduğu mitlerden birisidir. Tanrı, insanı özenerek yaratmış, ona kendi ruhundan üflemiştir. İnsana verilen kıymet nedeniyle ortaçağ Hıristiyan inancına göre insanın yaşamını sürdürmesi için yaratılan dünya evrenin merkezinde yer almaktadır ve güneş ile diğer gezegenler dünyanın etrafında dönmektedir. Hatta evren, insanlığın iyiliğine olacak şekilde yaratılmıştır, öyle ki evrende kıl kadar bir değişiklik olsa dünya insan için yaşanılmaz bir yer haline gelir.²⁰¹ Tanrı Kendisi için bunca emek verdiği insanın yok olup gitmesine göz yummayacaktır. Birmingham Piskoposu evrenin zeki bir şekilde biçimlendirildiğinin ve yok olup gitmesine izin vermenin pek zekice bir iş olmayacağını söylemektedir.

Russell, piskoposun bu sözlerine dair pek çok şeyin söylenebileceğini ifade etmekte ve ahlaki ve estetik değerlerin, bilimsel araştırmaların ilerlemesine her zaman engel olduğunu belirtmektedir. Russell, dairenin en mükemmel şekil olarak kabul edilerek, yıldızların hareketlerinin dairesel olduğunun düşünülmesini²⁰² nedeniyle, evrene dair yasaların tespitinin gecikmesine; salgın hastalıkların, günahlarımızdan kaynaklandığı ve onlara karşı koymayıp nedametle katlanmamız gerektiği şeklindeki dini inancın da tıp ilmindeki gelişmelerin

---

¹⁹⁹ Russell, Çiçek hastalığının önlenmesi amacıyla bulunan aşının “ Tanrısal adaleti atlatmaya yelteniş ” olarak görülmesi örneğinde olduğu gibi. Bkz, *Din ile Bilim*, s. 66.

²⁰⁰ Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. II, s. 37.

²⁰¹ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 68.

²⁰² Russell, *Religion and Science*, s. 29; *Din ile Bilim*, s. 23

gecikmesine²⁰³ sebep olduğunu düşünmektedir. Böylelikle dini ve ahlaki değerlerin tesiriyle, insan yaşamının daha huzurlu bir hal almasının engellendiği sonucuna varmaktadır.²⁰⁴

Birmingham Piskoposu ayrıca sözlerinde insan zihninin iyi ve kötüyü birbirinden ayırt eden ince bir alet olduğunu belirtmekte ve Tanrı'nın bu mükemmel aletin yok olmasına göz yummayacağını dile getirmektedir. Russell ise iyi ve kötünün rölatifliğini belirterek iyi ve kötü bilgisi ölümsüzlük için bir kanıt teşkil edecekse önce İsa'ya mı yoksa Nietzsche'ye mi inanmamız gerektiğini bilmemizin önemine dikkat çekmektedir.²⁰⁵ İnsanın kendisine olan bu düşkünlüğü sayesinde ki o, din ile kendisini Tanrısal hitaba muhatap ve ölümsüzlük lütfüne mazhar olarak kabul etmiştir.²⁰⁶

Russell, insanın kendisine olan düşkünlüğünün altında yatan sebep olarak ise *mutlu olma arzusunu* göstermektedir. İnsanoğlu mutlu olabilmek için gururunu okşayıcı dayanaklar aramakta ve yaradılışın amacı olarak kendisini görmektedir.²⁰⁷ Tüm evren insanoğlu ve onun mutluluğu için Tanrı tarafından yaratılmıştır ve Tanrı insanın ölümle mutluluğunun bozulmasına izin vermeyecek, sonsuz bir ikinci yaşamla yine onu yüceltecektir. Ancak ne var ki insanın mutlu olabilmek adına kendisine dört elle sarıldığı dogmalar, ona mutluktan çok mutsuzluk getirmiş gibi görünmektedir. Russell'a göre öbür dünya inancının verdiği mutluluk ve huzur cehennem anlayışının verdiği korku ve ürperti ile ortadan kalkmaktadır.

Russell insanların bu dünyada mutluluğa ulaşabilmeleri için dört şeyin gerekliliğine inanmaktadır. Bunlar: sağlık, yoksulluğa düşmeyecek kadar para, yakınlarımızla iyi geçinme ve işte başarıdır.²⁰⁸ Russell'a göre ilgilerimiz ne ölçüde kişisel olmaktan çıkar ve bizi aşarsa hayatımızın yakında son bulacağı endişesi de o nispette azalacaktır.²⁰⁹

---

²⁰³ Russell, *Religion and Science*, s. 103–106; *Din ile Bilim*, s. 66, 67.

²⁰⁴ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 68.

²⁰⁵ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 68.

²⁰⁶ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 29, 67.

²⁰⁷ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 77.

²⁰⁸ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 6.

²⁰⁹ Russell, *Dünyamızın Sorunları*, s. 14.

2. 4. 4. İnsanın Kaybettiği Yakınlarıyla Birlikte Olma İsteği

İnsan, her an sevdikleriyle birlikte olma arzusu içerisinde. Sevdiklerine olan düşkünlüğü, onu hastalıkların teşhis ve tedavisine, aradaki mesafelerin kapatılması için ulaşım ve iletişim alanında yeni keşiflere yöneltmiştir. İnsan büyük arzulara sahiptir ve bu arzularını gerçekleştirmek için elinden geleni yapmaktadır. Bu dünyada ölümün kollarına bıraktığı sevdiği içinse yapabileceği tek şey bir gün onların ve kendisinin Kadir'i Mutlak tarafından tekrar yaratılacağı ve cennette sevdikleriyle sonsuza dek mutlu bir yaşam süreceği şeklinde bir inanç benimsemekten öteye gidememektedir. Bu nedendir ki Russell, insanı ölümsüzlük inancına iten sebeplerden birisi olarak da insanların sevip saygı duydukları insanlarla orada birlikte olma arzusunu göstermektedir.²¹⁰

Russell, *Neden Hıristiyan Değilim* adlı eserinde ise dinlerin inanç temeli üzerine kurulu olduklarını ve dinleri hem zararlı hem de hakikat dışı bulduğunu ifade etmekle birlikte, bir dinin zararsız olabilmesi için “şüphe, korku ve nefret” ten arınmış olması gerektiğine inandığını vurgulamaktadır. Hatırlanırsa Russell’a göre ölümsüzlük inancının ortaya çıkış nedenleri arasında ilk sırada “korku” yer alırken, adalet düşüncesinin ortaya çıkışında etkili olan duygular da “kin” ve “nefret” idi. *Şüphe* ise inanan bireyde ölümsüzlük inancının etkili olamayışının nedenleri arasında yer almaktaydı. Sonuç olarak; Russell’ın bir dinde bulunmaması gerektiğine inandığı üç duygunun, ölümsüzlük inancını benimsemesinde inanan birey üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak Russell’ın, içerdği duygulara bakılarak da ölümsüzlük inancının benimsenmesi taraftarı olmadığını söylemek mümkündür.

Russell’ın, ölümsüzlük inancının benimsenmesinde etkili olan durumlara ilişkin düşüncelerini inceledikten sonra ölümsüzlük inancının geçerliliğine dair teist teologlar ve filozoflar tarafından ileri sürülen kanıtlara ilişkin değerlendirmelerinden bahsetme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

---

²¹⁰ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 72. Russell’ın insanı ölümsüzlük düşüncesine iten nedenlerden biri olarak sevilen ve saygı duyulan insanlarla tekrar bir arada olma özlemini göstermektedir. Ancak Sokrates’in son sözlerini ele alan Platon’un diyaloglarına bakarsak Tanrılarla birlikte olma inancının da bu isteğin şekillenmesinde etkili olduğunu görmekteyiz. Türk İslam Mutasavvıflarından Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi ölüm anını Şeb-i aruz’a benzetmeye götüren de bu istek olsa gerek.

2. 5. RUSSELL'İN ÖLÜM KAŞISINDAKİ TUTUMU VE TAVSİYELERİ

Doğanın bir parçası olarak doğaya hâkim olan yasaların kurbanı olup öleceğimizi söyleyen²¹¹ Russell, yok olma düşüncesi karşısında hayli alaycı olduğunu belirtmekte ve bir gün sona erse de yaşanmış olan mutluluğun yine de mutluluk olduğunu, sonsuz olmadığı için ne düşüncenin ne de aşkın değerinden bir şey kaybetmediğini ifade etmektedir.²¹² Çin'e yaptığı ziyaret sırasında yakalandığı zatüre hastalığı nedeniyle ölümün eşğine gelene kadar her şeyi küçümseyen ve değer vermeyen bir yapıya sahip iken sağlığına kavuştuğunda bunun ne kadar yanlış olduğunu anladığını, hayatı kendisi için tatlı hayallerin olduğu yer olarak gördüğünü belirtmektedir.²¹³

Daha önce bahsedildiği gibi Russell, insanı ölümsüzlük inancına yönelten dört sebebin varlığına inanmakta olup, bunlar sırasıyla “ Korku, bu dünyadaki mutsuzluklar, insanın kendisine olan düşkünlüğü ve insanın kaybettiği yakınlarıyla birlikte olma isteği”dir ve ölümsüzlüğe inanan bireyler, dünya saadetine ulaştıkça bu inanca olan bağlılıkları azalmaktadır. Bu durum ise bizlere ölümsüzlük inancının rasyonel temellere değil duygusal temellere dayandığını göstermektedir. Anlaşılan o ki; din gibi din tarafından ortaya konulan bu inanç da zararlıdır. Birey akılcı bir eğitim ve iyi bir yaşamla ölüm karşısındaki korkusunu yenebilir ve ölümsüzlük inancına kapılmadan huzurlu bir yaşam sürebilir.

İyi bir hayata ulaşmak için bu dünyada akıl, bilim, iyi bir meslek ve çevrenizde bulunan insanların sevgisi gerekmektedir. Bilgi bizlerin kanser gibi hastalıklar nedeniyle ölmemizi ya da bir yakınımızı kaybetmemizi önleyecektir. Bu ise hükümetlerin ve milyonların sahip oldukları imkânları bilimin gelişmesi için sarf etmeleri ile mümkündür. İyi bir yaşama sahip olmak için gerekli olan iyi bir eğitim, dostluk, iyi bir eş ve çocukların olması, yokluktan ve ciddi kaygılardan uzak kalmamızı sağlayacak kadar iyi bir gelirinin olması ise derece derece topluma bağlıdır.²¹⁴ Birey sadece kendi kurtuluşunu düşünüp diğer insanlara ve yaşama sırtını döndüğü müddetçe iyi bir yaşamın sağlanması mümkün değildir.²¹⁵ Bireyin yaşamında mutluluğa ulaşabilmesi için şunlar dikkat etmesi gerekmektedir.

---

²¹¹ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 39.

²¹² Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 38.

²¹³ Russell, *Anılar*, s. 17.

²¹⁴ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s.40–45

²¹⁵ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 10.

2. 5. 1. Ölüm İsteğinin Yenilmesi

Hayatın her anı çeşitli zorluk ve sıkıntılarla doludur ve Russell'a göre ne yazık ki bu sıkıntı ve zorluklar karşısında aciz kalışı insanı ölümü arzulamaya yöneltmektedir. Russell, ölüm arzusunu çağımızın en endişe verici hastalığı ve insanlığı felaketin eşiğine sürükleyen arzuların en önemlisi olarak görüp temelinde de inanç düşkünlüğünün yer aldığını belirtmektedir.²¹⁶ O'na göre din insanlara hiç sıkıntı ve kederin olmadığı, tüm arzuların gerçekleştiği, ebedi bir yaşamı telkin etmekle, onların dünyaya karşı ilgilerinin azalmasına neden olmakta ve zorluklar karşısında mücadeledense zorluklara teslim olmayı öğütlemektedir, Bunun neticesinde ise dünyadan elini eteğini çekerek, ölecekleri anı sabırsızlıkla bekleyen bir topluluk oluşmaktadır.²¹⁷

Russell, bireylerin dünyaya dair sevgi ve bağlarının kaybolmasında dinin önemli bir role sahip olduğunu, insanı yaşama bağlayan aile bağları, cinsellik ve vatanseverlik gibi arzuların din tarafından kötü sayılarak, bireyin bu dünyada yalnız ve çaresiz bir ruh hali içerisinde bırakıldığına inanmaktadır.²¹⁸ Ayrıca Russell' a göre dünya ilk ortaya çıkmasından bu yana görülmemiş ölçüde mutluluk getirebilecek her tür bilgiyle dolu olmasına karşın eski uyumsuzluklar, aç gözlülük, haset ve dinsel zulüm yolu kapatmaktadır.²¹⁹ Daha önceleri dindarlık ruh ile Tanrı arasında bir diyalog olarak görülürken sonraları dünyadan yüz çevirme ile orantılı görülmüş,²²⁰ böylelikle bitleri Tanrının hediyesi olarak görüp onları öldürmekten kaçınan, ya da yıkanmayı şeytana yakınlık olarak gören azizler ortaya çıkmıştır.

2. 5. 2. İlgilerin Arttırılması

İlgilerimizi tüm dünyayı içine alacak şekilde genişletmediğimiz takdirde etrafı düşman tarafından sarılmış, kaçış yolu kapalı olduğu için sonunda teslim olmanın kaçınılmazlığını bilen, bir kaledeki birliğe benzeyeceğimizi söyleyen Russell, böyle bir yaşamda barışın olmayacağını, isteklerin direnişi ile istencin güçsüzlüğü arasında sürekli bir çelişmenin olacağını da belirtmektedir.²²¹ Ayrıca O'na göre insan ne kadar çok şeye ilgi duyarsa o kadar çok mutluluk olanağına kavuşur ve o derece az kaderin insafına bağlı olur ve ilgilerinden birini yitirse, öbürüne dönebilir. Günlerimizi kendimizi, hata ve çılgınlıklarımızı düşünerek

²¹⁶ Russell, *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, s. 110,111.

²¹⁷ Russell, *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, s. 110.

²¹⁸ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 23,24.

²¹⁹ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 244.

²²⁰ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 53-55

²²¹ Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul 1994, s. 126.

geçirmekten ve içimize kapanmaktansa, dikkatimizi ilgilerimize yönelterek geçirmek bizim için daha sağlıklı ve mutlu edici olacaktır.²²²

Russell her bireyde içe kapanma hastalığına bir meyil olduğunu, tüm ilgisini kendisine yönelten bir kişinin mutluluğunda herhangi bir yücelik bulamadığını belirtmektedir.²²³ Kanaatimizce onu böyle bir sonuca yönelten, tüm dikkatini kendisinde toplayan bir kişinin, toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarından ve toplumun mutluluğunu kendi mutluluğundan üstün tutmasının beklenilemeyeceğini düşünmesidir. Hatırlarsak Russell “İnanmadığım ve ilgilendiğim bireyin mutluluğu değildir. Beni ilgilendiren tüm insanlığın mutluluğudur.”²²⁴ diyerek toplumsal refaha verdiği değeri ortaya koymaktaydı.

Russell’a göre kalıcı mutluluğun temelinde her şeyden çok insanlara ve etrafa dostça ilgi duyma yer almakta olup,²²⁵ mutluluğun sırrı ise ilgilerinizi alabildiğine genişletmekte, bizi ilgilendiren insan ve şeylere karşı tepkilerinizin düşmanca değil, alabildiğine dostça olmasındadır.²²⁶ Ne var ki dindar insanlar bunun tam aksine düşüncelerini günahları, çılgınlıkları ve eksiklikleri üzerine yoğunlaştırmaktadırlar.²²⁷ Bunun neticesinde ise dindar bireyler bencil ve mutsuz insanlar olarak dünyadan ilgi ve sevgilerini kesmekte gözlerini ölüm sonrasında ulaşacaklarına inandıkları ebedi yaşama dikmektedirler. Russell’ın bu yaklaşımları bizi ister istemez günah bilincinin, dinin getirmiş olduğu ahlak anlayışı ve diğer yaptırımların insanın mutluluğunun önünde yer alan en büyük engeller olduğu sonucuna götürmektedir.

2. 5. 3. Kendi Küçüklüğünün Farkına Varılarak Ruhi Yüceliğe Erişilmesi

İnsanlık varlığını anlamlı kılmak istemiş, çoğu kez de evrenin merkezine kendisini koyduğu var oluş felsefeleri oluşturmuştur. İnsanın kendisine olan düşkünlüğü Russell’a göre onun mutluluğunun önündeki en büyük engellerden birisi gibi görünmektedir. Çünkü insanın ulaşacağı yücelik büyüklüğünü değil küçüklüğünü anlamakla mümkündür. Bizler yeryüzündeki yerimizi de yaşamımızı da fazla büyötmekteyiz. İnsanın kendisine düşkünlüğü mutlu bir yaşam için daha çok çalışmasını sağlayıp, dünya yaşamının her an daha rahat daha sağlıklı bir yaşam olmasına yardımcı olmuştur. İnsanlık kendisini ve işlerini fazla

---

²²² Russell, *Mutluluk Yolu*, s.9,10.

²²³ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 88.

²²⁴ Russell, *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, s. 106.

²²⁵ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 85.

²²⁶ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 86.

²²⁷ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 10.

önemsemektedir. Bu durum Russell'a göre onu taassuba düşme tehlikesine sürüklemektedir. Taassup, istenilen bir iki şeyi akla takıp geri kalan her şeyi unutmak ve bu iki şey peşinde koşarken uğranılacak zararı önemsiz saymak anlamına gelmektedir. Taassuba kapılmamak için insanın yapması gereken şey, hayatı ve evrendeki yeri hakkında geniş bir görüşe sahip olmaktır.²²⁸ Bu konuda insana yardımcı olabilecek yollardan birisi de felsefi düşünceye dalmadır. Çünkü Felsefi düşünceye dalma katışıksız olması nedeniyle evrenin kalanının insan için olduğunu kanıtlamaya kalkışmaz Felsefi düşünce evreni dost-düşman, iyi-kötü gibi iki farklı kampa bölmeden bütüncül olarak ele alır.²²⁹ Bilgi edinme ben ile ben-olmayan arasında birliktir ve felsefi düşünce bu birlikte Ben'in Ben-olmayan üzerinde egemen olmasını yani bencilliği önler.²³⁰ Gerçek özgür düşünce dünyaya içinden değil Tanrıca dıştan, korkusuz, şimdiniz ve sonrasız, ön kabuller olmadan, dingin, tutkusuz, yalnızca bilme arzusu ile yaklaşarak elde edilebilir. Böylesi bir zihinle evrene yönelen kişi evreni kavradıkça evrenin büyüklüğü nispetinde zihinsel büyüklük ve sonsuzluğuna erişip yücecektir.²³¹

Russell ön kabullerin hizmetine sunulmamış olan felsefi düşünüşü zihinsel özgürlüğe ulaşmanın yollarında birisi olarak görürken, insanın kendisine olan düşkünlüğünü tetikleyici etkenlerin başında ise dinin yer aldığına inanmaktadır. Dini söyleme göre Tanrı evreni ve içindekileri insana ve onun mutluluğuna hizmet etmesi için yaratmıştır. Hatta Tanrı insanoğlunun kurtuluşu için İsa olarak bir insan suretinde kendisini göstermiştir. Tüm bunlar insanın yüceliğini gösteren bir delil olarak addedilmiştir. Ancak Russell dinin diğer kabulleriyle birlikte bu konudaki söylemlerinin de yanlışlığına inanmakta ve insanın evrendeki konumunun düşünülmesi kadar büyük bir önem arz etmediğini belirtmektedir. Termodinamiğin ikinci kanunu gereğince dünyada ve evrende olan her şey yok olmaya mahkûmdur. Evren büyük bir patlama ile ortaya çıkmıştır ve güneşin içindeki patlamalar sürmekte, biz fark etmesek de güneş zamanla sönmekte ve sahip olduğu enerjiyi kaybetmektedir. Güneş bir gün soğuyacak ve insanlığın evrendeki varlığı sona erecektir.²³² Anlaşılan o ki din ölümsüzlük inancı ile insana geçici bir rahatlama sunmakla bu gerçeklere karşı kör ve sağır olmasına neden olmaktadır.

---

²²⁸ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 122.

²²⁹ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 126.

²³⁰ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 127.

²³¹ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 127, 128.

²³² Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 22.

Russell, insanlar tarafından icat edilen sistemlerin zararsız ve rahatlatıcı olmaları nedeniyle onlara dokunulmaması gerektiğinin düşünülüğünü; hâlbuki bu mitlerin getirdiği rahatlığa rağmen insanlara, önlenilecek zararlara katlanmayı öğütlediği için pahalıya mal olduğunu;²³³ Hıristiyanlık, sosyalizm, vatanseverlik gibi tüm düşünsel düzenlerin, tıpkı yetimhaneler gibi esaret karşılığı insana güven sağladıklarını; böylelikle insana dışarıda kış fırtınaları hüküm sürerken içeride sıcacık bir ateşin yanında oturduğu hissini verdiğini belirtmektedir. Zihninin bu tür esaretlerden uzak tutan özgür düşünceli bireylerin yaşamının inanan bireylerin ki kadar huzurlu, sıcak ve rahat olmadığını da eklemektedir.²³⁴

Russell'a göre dünyadaki gerçek konumun farkında olan birey için, mit duvarlarının arkasına saklananların görebileceklerinden çok daha canlı bir dram vardır. Düşünce dünyasında kendi fiziksel güçsüzlükleriyle yüzleşmeye hazır olanların açılacakları engin denizler vardır. Bütün bunlardan daha önemli olarak da gün ışığını karartan, insanları kavgacı ve acımasız yapan Korku'nun zulmünden kurtuluş vardır. Dünyadaki konumunu olduğu gibi görme yürekliliğini göstermeyen hiç kimse bu korkudan kurtulamaz; kendisine kendi küçüklüğünü görme imkânı vermeyen hiç kimse muktedir olduğu ruhi yüceliğe erişemez.²³⁵ Ruhunu neyin yücelttiğini keşfeden kimse, kendisini bencilliğe küçüklüklere önemsiz aksilikler yüzünden üzüntüye kaptırmaz ve alınyazısından korkmaz. Ruhun yücelme yeteneği bulunan bir kimse, evrenin her köşesinden esecek rüzgârlara zihnin tüm berraklığı ile korkusuzca açar. Kendisini hayatı ve dünyayı mit duvarlarının puslu gözlükleriyle değil doğru bir biçimde görür; insan ömrünün kısalığını idrak eder ve her insanın aklını, bilinen evrende mevcut değerler üzerinde topladığının da farkına varır. Ayrıca zihni dünyaya ayna olan bir insanın dünya kadar büyük olacağını bilincine varır. Koşulların kölesi olanları saran korkulardan sıyrılmış olmaktan derin bir haz alır ve dış hayatının bütün çalkantıları ortasında benliğinin derinlikleri mutlu bir insan olarak kalır.²³⁶

Görülüyor ki insanın ruhi yüceliğe erişmesi için öncelikle kendi küçüklüğünün farkına varması ve evreni tüm gerçekliği ile algılayarak zihni sadece kendisini yansıtan, ya da gerçekleri yansıtmayan bir kör ayna olmaktan uzaklaşıp dünyayı yansıtan bir ayna olması gerekmektedir. Yani birey tüm düşüncelerinde olayları kendisi ya da diğer bir kişi açısından değil tüm insanlık hatta tüm varlıklar açısından değerlendirebilecek şümulde ve objektif bir

²³³ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 28.

²³⁴ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 62.

²³⁵ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s.28, 29.

²³⁶ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 124.

şekilde değerlendirebilmeli, hal ve hareketlerinde duygusallıktan uzak rasyonel ve realist bir tutum sergilemelidir. Tüm bunları başaran kişi ruhen yüceliğe ulaşmış olan ve yaşamında mutluluğu yakalayan kişidir. Bireyin ruhi yüceliğe ulaşmasında felsefi düşünüş yardımcı olabileceklerden biri iken, bu konuda bireyin önünde yer alan ve aşılması gereken engeller ise mitler ve korkudur.

Korkuların çoğu ise öğrenme yolu ile çevreden edinilmektedir. Bu nedenle Russell, gençlik yıllarında bireyde yer etmiş olan korkuların, yenilmesinin gerekliliği üzerinde durmakta,²³⁷ korkuyu insanı köleleştiren²³⁸ ve gerçek tehlikelerle yüzleşmek konusunda isteksiz kılan bir ruh hali olarak göstermektedir. Buna örnek olarak ise gecenin bir vakti yangın var çığlıklarıyla uyanan kişinin yanarın kendi evi değil komşusununki olduğunu düşünmesini göstermekte ve korkunun, doğru davranış şeklinin düşünme yoluyla bulunabileceği durumlarda felakete yol açacağını da eklemektedir. Bizlere korku duymadan önce kötü olasılıkları görebilmeyi ve kaçınılmaz olandan da kaçabilmek için zekamızı kullanmayı tavsiye etmekte, gerçekten kaçınılmaz olan kötülöklere karşı ise cesaretle karşılamayı önermektedir.²³⁹ Yaşam birey için tehlikelerle doludur ve kişi bunlardan kaçınılmaz olanları dert etmeyerek ve kaçınılabılır olanlar karşısında da fazla heyecana kapılmadan tedbirli bir şekilde hareket ederek bilgece bir tutum sergileyebilmelidir. Ölüm kişi için kaçınılmaz olan olaylardan birisidir ve ölümden kurtulmak mümkün değildir, ancak vasiyetnamenizi yazmadan ölmekten kurtulmak mümkündür. Kişi vasiyetini hazırlamalı ve ölümlü olduğunu unutmalıdır. Kötü olaylara karşı önceden hazırlıklı olmak korkudan çok farklı bir şey olup, bilgeliğin bir parçasıdır ve bireyde yer etmesi gereken şey korku değil bilgeliktir.²⁴⁰

2. 5. 4. Günlük Mutsuzluğa Neden Olan Hatalardan Uzak Durma

Modern insanın yüz ifadesine baktığımızda çoğu zaman soğuk, gergin bir ifade vardır. Sokakta karşılaştığımız insanların çoğu telaş içinde bir yerlere yetişme çabasındadır. Modern insanın görünür herhangi bir nedene dayanmayan günlük mutsuzluğunun altında yatan nedenler olarak Russell, “Hatalı dünya görüşü ve hatalı ahlak kuralları ile yanlış yaşam

---

²³⁷ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 229

²³⁸ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 98.

²³⁹ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 229.

²⁴⁰ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 98.

alışkanlıkları” kabul etmekte ve tüm bunların, insan mutluluğunun temelinde yer alan şeylere karşı heves ve iştahın zayıflamasına neden olduğunu düşünmektedir.²⁴¹

Dünyada yaygın olan görüşe göre akıllı olan insanlar geçmiş zamanın girdisini çıktısını öğrenmiş ve dünyada yaşamaya değer hiçbir şey kalmadığı sonucuna varmışlardır. Bu düşüncede olanlar mutsuzdurlar ancak bu mutsuzluğun evrenin doğası gereği olduğu ve aydın bir kişinin başka bir hal üzere olamayacağı görüşündedirler. Russell, bu yaklaşımla mutsuzluk içinde olanların kendilerini üstün ve derin görüşlü hissederek avuntu sağladıklarını ancak gerçekte akıllı kişinin elinden geldiğince mutlu olup evreni anlamaya çalışırken acı hissetmeye başladığında dikkatini başka noktalara çevireceğini düşünmektedir.²⁴²

2. 6. RUSSELL’A GÖRE ÖLÜMLE İLGİLİ OLARAK EĞİTİMDE DİKKAT EDİLMESİ VE YAPILMASI GEREKENLER

Ölüm korkusunun insanda dış güçlerin kölesi olduğu düşüncesini oluşturduğunu²⁴³ düşünen Russell ölümün var olduğu bir dünyaya gençleri hazırlarken gerçekleştirilmemesi gereken üç hedeften bahsetmekte olup, bu hedefler şöyledir.

1. Ölüm Karşısında itidalli yaklaşım: Tıpkı cinsellik konusunda olduğu gibi gençlerin yanında ya da onlarla ölüm hakkında konuşmaktan kaçınmamalı ve ölümü düşünmeye özendirici bir tutum da sergilememeliyiz. Ölümün konuşmak istemediğimiz bir konu olduğu izleniminin bırakırsak, bu kaçış ölüme gizemli, dikkat çekici bir anlam yükler ve gençlerin ölümle daha çok ilgilenmelerine neden olur

2. Konuşma ve davranışlarımız gençlerin ölüm üzerinde sık sık ya da uzun uzun düşüncelerine neden olmamalıdır. Ölüm hakkında uzun düşünceler onların gelişimlerini olumsuz etkiler ve gerek kendileri gerekse başkaları için yanlış davranışlara sevk eder.²⁴⁴

3. Bir kişi de ölüm karşısında bilinçli düşünce de olumlu bir tutum oluşturmaya çalışmamalıyız. Ölümün ölümsüzlükten daha iyi olduğu gibi inançları yerleştirmek içinse

---

²⁴¹ Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 9.

²⁴² Russell, *Mutluluk Yolu*, s. 14.

²⁴³ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 183.

²⁴⁴ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 184.

hiçbir şey yapmamalıyız. Çünkü bu yöndeki tüm çabalar boşadır, başarıya ulaşması mümkün değildir.

Çocuklarla ölüm hakkında konuşurken doğal bir ses tonuyla ve olağan bir durumdan bahseder gibi konuşmalıyız. Ölümü oyuncakların eskimesine benzeterek²⁴⁵ ve insanların hiç uyanmadığı bir uyku olarak anlatmalı,²⁴⁶ ölümün onlardan çok uzak olduğunu göstermeye çalışmalıyız. Eğer çocuk “Ben de ölecek miyim?” diye sorarsa “Evet ama herhalde çok uzun bir süre sonra” diyerek cevap vermeliyiz.

Çocuğun önem verdiği bir kişi öldüğünde ise hissedilen üzüntü çocuktan gizlenilmemelidir. Örneğin erkek kardeşinin öldüğünü düşünürsek anne baba hissettikleri üzüntüyü çocuğa yansıtmaktan kaçınırlarsa çocuğun “Ölsem umurlarında değil.” diye düşünmeleri mümkündür. Bu durum ise çocukta bazı ruhsal hastalıkların gelişmesine neden olabilir.²⁴⁷ Bu nedenle çocukla kardeşinin ölümü hakkında konuşmaktan kaçınmadan konu üzerinde fazla da durmayarak konuşmalı ve yeni ilgi ve sevgiler yaratılmaya çalışılmalıdır.

Şayet çocuk yakınında bulunan bir kişide bulamadığı sevgiyi diğerinde tatmin yoluna gitmiş ise o kişiyi ölümü onda sevdiği herkesi kaybetme korkusu yaratır. Bu nedenle çocuğa karşı haşın ve sert olmaktan kaçınılmalı, sevgi ve mutluluk bakımından tatmin edilmelidir. Elbette ki normal bir gelişim içinde yer alan çocuğun kaybettiği bir yakınının acısını unutmaması daha kolaydır.

---

²⁴⁵ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s.185.

²⁴⁶ Russell, *Eğitim Üzerine*, s. 96.

²⁴⁷ Russell, *Aylaklığa Övgü*, s. 185.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSSELL'IN ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİNE İLİŞKİN DELİLLERİ ELEŞTİRİSİ

Ölümsüzlük inancını temellendirmek için gerek felsefi gerekse teolojik açıdan pek çok kanıt ileri sürülmüştür. Bu kanıtlarla ispata çalışılan ölümsüzlük düşüncesinin üç farklı şekilde olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki *Platon'un düşüncelerinde hayat bulan "Ruhun Ölümsüzlüğü"*, ikincisi *St. Thomas Aquinas'ın ortaya koyduğu "Gölge Adam" doktrini* ve üçüncüsü ise *Teist teolojinin kabul edip ileri sürdüğü "Diriliş" tir.*

Diriliş inancı da kendi içerisinde üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

I- Bedenli diriliş

- Aynı bedenli diriliş
- Asli parçaya bağlı bedenli diriliş
- Benzer bedenli diriliş

II- Hem bedenli hem de ruhi diriliş

III- Sadece ruhi diriliştir.

Russell, Platon tarafından sistemleştirilen *ruhun ölümsüzlüğü* inancını ya da Thomas Aquinas tarafından ileri sürülen *gölge adam* doktrinini kabul etmediği gibi başta Hıristiyan din adamları olmak üzere teist teologlarca ileri sürülen "diriliş" inancının da geçerliliğini kabul etmemektedir. Russell'ın ölümsüzlük inancının geçerliliğini kabul etmeyişinin altında yatan temel sebeplerden ilki ve en önemlisi; bu inancın doğruluğunun bilimsel yöntemlerle yani deney ve gözleme dayanarak ispatlanamayışıdır. Diğer neden ise Russell'ın insanın doğası konusunda ruh ve beden bir araya gelmesiyle oluşan düalist bir insan anlayışına değil de alışılmış ruh ve beden anlayışlarından uzak, monist bir insan anlayışına sahip olmasıdır. Russell'ın ölümsüzlük inancını nelere dayanarak reddettiğini delillere yönelttiği eleştirilerle birlikte ele alıp incelemek, onun bu konudaki düşüncelerini daha doğru kavramamıza yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

3. 1. BEDENLİ DİRİLİŞ DÜŞÜNCEİ VE RUSSELL

Bedenli diriliş, dini inanç içerisinde ileri sürülen bir delil olup, dirilişin gerçekleşmesi Tanrısal müdahaleyi gerektirdiği için Tanrı inancı ile birlikte ele alınmalıdır. Bu inanca göre; Tanrı nasıl ki Âdem'i yoktan, Havva'yı da Âdem'in kaburga kemiğinden yaratmış ise insanları da öldükten sonra çürüyüp toprağa karışan bedenlerinden ve hiç çürümediğine inanılan insan bedenine ait bir kemikten tekrar ancak öldükleri an olduklarından daha genç bir yaşta yaratacaktır.

3.1.1. Diriliş ve İnsanın Yapısının Mahiyeti Sorunu:

Russell, ister benzer bedenle isterse göksel bir bedenle olsun tüm diriliş teorilerini kabul etmemekte, geçerliliklerini çeşitli nedenlerle reddetmektedir. Russell'ın bu tutumunun temel nedeni, daha önce de bahsettiğimiz gibi diriliş teorilerinin genellikle insanın ruh ve beden olarak iki ayrı cevherden oluştuğu inancına dayanmasına karşın O'nun insanın yapısı konusunda yansız-birci bir tutuma sahip olmasıdır. Russell'a göre bedenin ölüp ruhun varlığını devam ettirmesi ve diriliş sayesinde ruhun ölümle terk ettiği bedene geri dönmesi diye bir şey söz konusu olamaz. Ruh ve bedeni birer cevher olarak kabul eden Teistik inancın aksine Russell, cevher kavramının geçerliliğini, fizik biliminin verilerine dayanarak reddetmekte, evrende kesin olarak madde ya da kesin olarak ruh diye adlandırılacak bir şeyin varlığını onaylamamaktadır. O'na göre bilimdeki gelişmeler göstermiştir ki madde eskiden zannedildiği gibi katı bir yapıda olmayıp ince bir yapıya sahiptir ve ruh da hiçte düşünüldüğü gibi soyut değil maddi özelliklere sahip bir yapıdadır. Hatta ruh ve beden aynı olayların farklı açılardan isimlendirilmesidir. Bedenden ayrı bir ruh ya da ruhtan ayrı bir beden düşünülemez. O kadar ki Russell düşüncesine göre taşların bile bir ruhu vardır diyebiliriz. Çünkü bizlerin ruhun bir fonksiyonu olarak gördüğümüz bilinç, içsel ve dışsal olaylara tepki verişimiz ve bunun farkında oluşumuzdur. Nasıl ki biz dıştan aldığımız bir darbe ile canımız yandığında tepki veriyorsak, taşlarda dışsal olaylara tepki vermektedirler. İnsanlarla taşlar arasındaki fark onların biraz daha şiddetli olaylara tepki vermesidir.²⁴⁸

Russell, bilinç kavramının ikinci basamağı olarak kabul ettiği "algı" konusunda da taşlarla aramızda bir derece farkı'nın varlığına inanmaktadır. Bizler dışımızdaki olaylara tepki verdiğimizizin farkındayızdır, taşlarsa tepki verdiklerinin farkında değildirler. Bu nedenle

²⁴⁸ Russell, *Religion and Science*, s. 130-133; *Din ile Bilim*, s. 81-82.

“bilinçsiz” sayılırlar. Hâlbuki burada da küçük bir ayırım söz konusudur. Çünkü bir şey gördüğümüzü bilmek olan algı Russell’a göre bir şey görmekten pek farklı değildir. Bir şey görür sonrada gördüğümüz şeyi düşünürsek de anı olur ve anı algıdan biraz farklıdır. Anılar bellek sayesinde gerçekleşir ve bellekte bir alışkanlık biçimidir; tıpkı katlanan bir kâğıdın açıldıktan sonra tekrar kıvrılması gibi algıda sinir dokusuna ait bir özelliktir. Algı, bilme, anı, bellek bunlar Russell için bilinç’in çözümlenmesi halinde karşımıza çıkan unsurlardan bilinenleridir ve bilincin tam anlamıyla kesin bir çözümlenmesinin yapılabilmesi için ruhbilimcilerin yeni terimlere ihtiyaçları vardır.²⁴⁹

Görülen o ki, Russell insan ruhunun modern dünyadaki karşılığı olan bilinç kavramını, insan bedeninin bir fonksiyonu olarak görmekte ve diğer varlıklara da insandaki kadar olmasa da belirli bir derecede bilinç sahibi olabileceklerini kabul ederek, var olan her şeye ruhsal bir boyut yüklemekte ya da başka bir deyişle ruhsal olayları maddeye indirgemektedir. Bunun sonucunda ise ölümden sonraki dirilişle hayata dönen ben’e ait kişiliğin aynılığı, ben’e ait beden aynılığına bağlı olmaktadır. Buna dayanarak denilebilir ki dirilişle hayat bulacağına inanılan beden bu dünyadaki bedenimiz olmazsa tekrar dirilen kişi dünyada yaşayıp ölen kişi değil farklı bir kişi olacaktır.

Russell’a göre öldükten sonra parçalara ayrıлып, kurtçuklara ya da doğanın başka herhangi bir unsuruna dönüşen gövdenin tekrar bir insan vücuduna dönüştürüldüğü kabul edildiği takdirde, bu yeni göksel beden bir zamanlar dünyada yaşadığımız sürece kendisine sahip olduğumuz bedenimiz olduğunun düşünülmesi, mantıken tutarlı bir yaklaşım değildir. Nasıl ki kendisine bağlı elektronlarla birlikte sürekli değişime uğrama eğiliminde olan atomun, elektronları değiştiği takdirde kendisinin hiç değişmeden aynı kaldığı söylenemezse; bir bedeni oluşturan unsurlar değiştikten sonra bedenin aynılığının devam edeceği de söylenemez.²⁵⁰ Beden bazı değişmelerden geçince, bedensel olanın farklı bir açıdan isimlendirilmesi olan ruhun yani kişiliğin de değişmiş olması gerekir. Buradan dünyada yaşayan ben ile dirilişten sonraki benin hiçbir zaman aynı ben olmayacağı ve dirilişin aslında yeniden yaratılış olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu ise dinin insanlara vaat ettiği ve inananların Tanrısal iradenin gerçekleştirmesini beklediği ölümsüzlük ile aynı şey değildir.

²⁴⁹ Russell, *Religion and Science*, s. 133; *Din ile B ilim*, s. 82.

²⁵⁰ Russell, *Religion and Science*, s. 117, 118; *Din ile Bilim*, s. 74.

3. 1. 2. Diriliş ve Tanrı:

Russell'a göre dirilişin gerçekliğini kabulün önündeki diğer bir neden ise bu inancın Tanrı inancı ile temellendirilmiş olmasıdır. İnsanlar, yaratıcı bir gücün çaba ve gayreti neticesinde var olduklarını düşünmekte ve dirilişin de bu gücün müdahalesi ile gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Zaten onları ölümsüzlük inancına yönelten etkenlerden birisi bu dünyadaki adaletsizlik ve mutsuzluklar karşısında Tanrısal adaletin gerçekleşmesi ve mükâfat ve cezanın karşılığı olarak cennet ve cehennem varlığının kabul edilmesiydi. Hâlbuki Russell inananların Tanrı'nın varlığına ya da yaradılış'a dair ileri sürdükleri delilleri ya geçersiz ya da çok zayıf bulmaktadır.

İnsanlar bu dünyadaki kötülöklere ve adaletsizliklere bakarak, Tanrısal adaletin gerçekleşmesi için kötölöklere ve acılardan uzak başka bir dünyanın varlığına inanca yönelmişlerdir. Hâlbuki Tanrı bu dünyada gösterdiği başarısızlığı diğerinde de gösterebilir. Ya da bu dünyadaki kötölöklere iyiliklerden fazla olduğuna bakılarak Tanrı'nın hiç de düşünöldüğü gibi sonsuz iyi olmadığı sonucuna varılabilir.

Russell'a göre bu dünyanın haline bakılarak Tanrı hakkında bir çıkarım da bulunulacaksa, bu O'nun kötü olduğu şeklinde bir çıkarım olmalıdır. Kutsal Kitapta "İnsanla geldi dünyaya ölüm," denilmektedir. Bilim ise insanoğlu dünyaya gelmeden nesli tükenen hayvanların varlığını haber vermektedir. İnsanlar arasında da hayvanlar arasında da sürekli bir savaş, hastalık ve acı söz konudur. Şayet bu dünya Tanrı'nın eseri ise bu Tanrı ya çok beceriksiz ya da çok acımasızdır. Söz konusu beceriksizliğini ya da acımasızlığını diğer dünya yaşamında göstermemesi için de hiçbir neden yoktur. Bizler bir portakal sandığının üzerindeki portakalların çürüdüğünü gördüğümüzde mutlaka alttakiler sağlamdır şeklinde değil alttakilerin de çürük olduğunu düşünürüz.²⁵¹ Aynı durum Tanrı ve O'nun işleri için de söz konusudur. Ancak insanlar ölümsüzlük inancının verdiği rahatlık ve bu konudaki arzuları ve Tanrı hakkındaki iyi niyetleri nedeniyle tüm bu tutarsızlıkları görmezlikten gelmeyi tercih etmekte ve dinin söz konusu dogmalarına dört elle sarılmayı sürdürmektedirler.

---

²⁵¹Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 72. "Burada Russell,"Yanlış zan hatasına ve yanlış analogiye" neden olduğu kanaatindeyiz. Bkz. İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, Ankara 2004, s. 219-223."

3. 1. 3. Russell'ın Dirilişin Gerçekleşmesiyle İlgili Düşüncelere Eleştirisi

Russell'ın bedenli dirilişle ilişkin eleştirilerinin ilki, anası ve babası da yamyam olan bir yamyamın durumuna ilişkindir. Diriliş gününde, anne babası ve kendisinin yediği insanların bu yamyamın etine sahip çıkacaklarını ve yamyamın etsiz kalacağını belirtmektedir. Bu durumun bedenli diriliş açısından gerçekten büyük bir sorun olmasına rağmen teistlerin bu dogmaya dört elle sarılmaya devam ettiklerini belirtmektedir.²⁵²

Russell, bedenli diriliş inancını ele alırken St Thomas'ın sistemine değinmekte ve Thomas'ın anası ve babası yamyam olan kişinin dirilişine ilişkin sözlerinin bir şakadan ibaret olduğunu söylemenin hoş görülecek son şey olduğunu belirtmektedir.²⁵³ Russell burada Thomas'ı bu örneği alaya alıp ortaya koyduğu problemleri görmezlikten gelmekle suçlasa da Thomas'ın *gölge adam* doktrinini ortaya koymaktaki amacının yamyamın dirilişi sorununun doğurduğu problemleri aşmak olduğu görülmektedir. Russell, bedenli dirilişle eleştirmekte ancak bunu yaparken bedenli dirilişten farklı bir dirilişle savunan kişiyi örnek verip tenkit etmektedir.

Russell, bedenli diriliş inancına yönelttiği eleştirilerden birisini de inanan bireylerin ölümlere uyguladıkları defin sistemine dayanarak yapmaktadır. Katolik ve Protestan ülkelerde ölümlerin gömülmesi geleneğinin yaygın olup yakılmasına izin verilmeyişini, her şeye gücü yeten bir Kadir'i Mutlak için her tarafa dağılmış külleri birleştirmenin, Kilisenin avlusunda kurtçuklara ve toprağa dönüşmüş bir bedeni birleştirmekten daha zor olacağını düşünüldüğünün bir göstergesi olarak sunmaktadır. Böylelikle, diriliş inancının geçerliliğini kendi içinde taşıdığı tutarsızlıklara dayanarak reddetmektedir.²⁵⁴ Ayrıca defin sistemine olan bu düşkünlük bedenli dirilişle gerçekleştireceğine inanılan Tanrı'nın kudretinin sonsuzluğuna olan inancın tam olmadığına bir delil olarak kabul edilmiştir.

Russell'a göre bedenli diriliş inancındaki diğer bir eksiklik ise dirilişte insanların öldükleri an olduklarından daha genç bir yaşta olacaklarına dair inançtır. Russell, aklı başında hiçbir kimsenin sonsuza dek sürecek bir yaşamda, bu dünyadaki deneyimlerinden yoksun biri

²⁵² Russell, *Religion and Science*, s. 113, 114; *Din ile Bilim*, s. 72. "Burada Analojiyi kötüye kullanma yanlışı yapıldığını düşünmekteyiz. Bkz. Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, s. 223, 224."

²⁵³ Russell, *Religion and Science*, s. 113, 114; *Din ile Bilim*, s. 72.

²⁵⁴ Russell, *Religion and Science*, s. 114; *Din ile Bilim*, s. 72.

olarak dirilmek istemeyeceğini düşünmektedir.²⁵⁵ Russell'a göre insan zihni anı, alışkanlık, deneyim ve hatıraları ile bir bütündür ve zihnin işleyişi beynin kıvrımlarına bağlıdır.²⁵⁶ Yani insanın bedeninden ayrı bir kişiliğe sahip olması ve bu kişiliğin ölümle çürüyüp yok olan bedenden soyutlanarak dirilişle yeni üstelik daha genç ya da bazı dini inanışlara göre bu dünyadakinden daha üstün özelliklere sahip olan semavi bir bedene aktarılması mümkün değildir. Dirilişteki beden dünyadakinden daha genç olacaksa kişilik özelliklerinin de o yaştaki kişiliğimize ait özellikler olması gerekir ve insan yaşlandıkça hayatı daha iyi anlamakta ve yaşamdan daha çok zevk alıp daha mutlu olmaktadır. Yaşlılığın verdiği avantajları yaşadktan sonra sonsuza dek sürecek bir gençlik, Russell için hiçte bir mükâfat değildir.²⁵⁷

Russell'ın açıklamalarına bakıldığında diriliş inancının önündeki en büyük engel dirilişe konu olacak olan insanın yapısının mahiyeti problemidir. Ölümden sonraki yaşamın bedenli mi yoksa ruhen mi ya da hem ruhi hem de bedenli bir diriliş mi olacağına dair ileri sürülen düşünceler, filozof ve teologların benimsedikleri insanın yapısına ilişkin anlayışlar ile şekillenmektedir. Sadece ruhi bir diriliş daha çok filozoflarca özellikle St. Thomas Aquinas tarafından, bedenli ya da hem bedenli hem de ruhi bir dirilişe yöneltilen eleştirilerden diriliş inancını koruyabilmek, dinin bu konudaki dogmalarının geçerliliğini ispat edebilmek için ileri sürülmüştür.

3. 1. 4. Diriliş İnancında Cevher Anlayışının Yeri ve Önemi

Diriliş inancını temellendirmek için ortaya konulan düşüncelere bakıldığında insanın ruh ve beden olmak üzere iki cevherden oluştuğu esasına dayandığı görülmektedir. Diriliş inancında bedenin yeniden dirilmesi, bir zamanlar onu canlı kılan cevherin yani ruhun bedenle birleşmesi anlamına gelmektedir. Cevher'in sahip olduğu özellikler değişse de değişmeyen bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir.²⁵⁸ Ancak cevher anlayışı modern bilimdeki gelişmelerle rafa kaldırılmış, insan bedenindeki hücreler birkaç yılda tamamıyla yenilenirken, yaşadığımız olaylar ve çevrenin etkisiyle kişiliğimiz her an değişirken, değişmeyen hatta ölümden sonra bile varlıklarını devam ettiren özlerden bahsetmenin pek anlamı kalmamıştır.

---

²⁵⁵ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 35, *Dünyamızın Sorunları*, s. 71.

²⁵⁶ Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, s. 35.

²⁵⁷ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 35, *Dünyamızın Sorunları*, s. 71

²⁵⁸ Russell, *Religion and Science*, s. 117; *Din ile Bilim*, s. 74.

Cevher kavramının gerçekliğine olan inancın ortadan kalkmasıyla önce Tanrıbilimsel güçlüklerden kaçınmak amacıyla “zihin” sözcüğü sonra ise “özne“ sözcüğü ruh kavramının yerini almıştır. Özne, insanı diğer öznelere ve nesnelere ayıran onu kendi yapan “ben” dir. Ancak bu yaklaşım öznenin her zaman çevresinde olan şeyleri kavrayan kişi olduğu anlamına gelmekle birlikte ister canlı ister cansız olsun kavranılan konumunda olan varlıklara da nesne denilmesini gerekli kılmıştır. Algılayan ve algılanan arasındaki bu ayrım öznenin hiçbir zaman kendisini algılayamayacağı ve bu nedenle de öznenin hiçbir zaman bilinmeyeceği olarak yorumlanmış, Hume tarafından öznenin varlığının reddedilmesiyle de ruhun varlığına olan inanç tarihe karışmıştır. Cevher ve ruh kavramına olan inanç etkisini kaybedince insanların ölümsüzlük inancına olan bağlılıkları da zayıflamış hatta beden ölümle yok olacağına, bedeni oluşturan atomlardan başka hiçbir şeyin ölümsüz olmadığına dair materyalist düşünceler türemiştir.²⁵⁹

Russell, insanın beden ve ruh olarak isimlendirilen iki farklı unsurdan oluştuğunun ya da söz konusu bu iki unsurun cevher olduğunun bilimsel olarak kabulünün mümkün olmadığını,²⁶⁰ hatta ölümsüzlüğe inananlarca kabul edilen ruhun metafizik bir boş inanç olduğunu düşünmektedir. Ayrıca zihin ve maddenin uygun amaçlar için kullanılan birer terim olduğunu, ne ruhun ne de maddenin tek başına sürekli bir varlık olmayıp bir bütünün zincir halkaları olduğunu kabul etmektedir.²⁶¹

3. 1. 5. Diriliş ve Kişilik Problemi

Russell, insan kişiliğini oluşturan unsurlar arasında geçmişe ait bilgi ve tecrübelerin, arzu ve zevklerin merkezi olan zihni beynin kıvrımlarına, zihnin işleyişi için gerekli olan enerjiyi de bedene yani insanın yiyip içmelerinden aldığı enerjiye bağlamaktadır.²⁶² Buna delil olarak ise iyot eksikliğinin zeki insanlarda bile aptallık yapmasını göstermektedir. Russell’a göre kişiliğimiz, doğuştan getirdiğimiz bazı özelliklere, aldığımız eğitime ve bulunduğumuz ortama, beynimizin işleyişine ve buna bağlı olarak da beslenme alışkanlığımıza bağlıdır. Örneğin Hitler aldığı dini eğitimin özünde taşıdığı acımasızlık, zalimlik ve suçlu olanın cezalandırılmasının ahlaki kabul edilişi gibi nedenlerle tarihte geçen acımasızlıkları yapan o zorba kişiliğe sahip bir fert olmuştur.

²⁵⁹ Russell, *Religion and Science*, s. 119–124; *Din ile Bilim*, s. 75–78

²⁶⁰ Russell’ın bu konudaki düşüncelerine I. bölümde değinilmişti.

²⁶¹ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 37.

²⁶² Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 35.

Russell, zihni oluşturan en belirgin özellik olarak da belleği görmekte ve kişinin ölümünden sonra belleğinin canlı kalacağını kabul etmek için geçerli bir nedenimizin olmadığını belirtmektedir. Bellek beyin yapısıyla bağıntılı olduğuna göre ölümle beyin çürümesi nedeniyle belleğin de var olmaktan çıkacağını düşünmek için yeterince delilimiz olduğunu ileri sürmektedir.²⁶³

Kişiliğin bedene bağlı olması nedeniyle diriliş gerçekleştiği takdirde tekrar yaratılan beden, eskisi ile aynı olamayacağı için dirilişe konu olan insan hiçbir zaman bu dünyada yaşayan kişi ile aynı birey olmayacaktır. Tıpkı bu dünyada akan bir nehrin hiç değiştirilmeden öbür dünyaya aktarılıvermesinin mümkün olmaması gibi bu dünyadaki doğanın bir parçası olan ve bu dünyaya ait yasalara tabi olan bedenin, tamamıyla farklı kanunlara tabi bir dünyaya aktarılması mümkün değildir. Bedenin değişikliğe uğramadan öbür dünyaya aktarılması mümkün olmayınca bedenle bir bütün olan kişiliğin aktarılması da mümkün olamaz.

3. 2. RUSSELL'IN ÖLÜMSÜZLÜK İNANCININ DOĞRULUĞUNA İLİŞKİN BİLİMSEL SONUÇLARI ELEŞTİRİSİ

Russell, ölümsüzlük düşüncesini bilimsel metotlarla ispatlamaya çalışanlara değinmekte,²⁶⁴ amaç yönüyle bilimsel olduklarını kabul etmekle birlikte, onlara üç nedenle karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışlardan ilki, kanıtların olsa olsa ölümden sonra da kalabileceğimizi ifade ettiği, bunun ise dinin savunduğu ya da insanların beklentilerinde yer alan ölümsüzlük inancı ile aynı olmadığıdır. İkinci karşı çıkış nedeni de Russell'ın ölümsüzlük düşüncesinin gerçekliğine ilişkin bilimsel çalışmalarda, arzuların karıştığı durumlarda insanın yansız kalabilmesinin güç olduğu inancı nedeniyle objektifliğin sağlanamayacağına dair düşünceleridir. Russell'ın üçüncü eleştirisi ise kişiliğin bedenle birlikte ölmeyebileceğine ilişkin kanıtların varsayımlara dayandığı ve yeterince kesinlik taşımadığıdır.

Bertrand Russell, insanın ölümsüzlüğünü bilimsel yöntemlerle ortaya koymaya çalışan kişilerin ulaştıkları sonuçları üç nedene dayanarak eleştirmesine ve çalışmaların sonuçlarını kabul etmemesine rağmen, söz konusu sonuçların alanda yetkili kişileri ikna edecek güçte olduğunu da itiraf etmektedir. Ancak kendisinin özne ya da ruh denilen şeyin olgusal bir gerçeklik taşıması nedeniyle yukarıda yer alan düşünceleri benimsediğini ve ölümsüzlük

²⁶³ Russell, *On God and Religion*, s. 149.

²⁶⁴ Sanırız Russell burada 1882 de Londra'da Henry Sidwick'in başkanlığında, 1885'te Amerika'da William James önderliğinde kurulan Psikik Araştırmalar Derneği'nin çalışmalarından bahsetmektedir. Bkz Mehmet S.Aydın, *Din Felsefesi*, İFYYV, İzmir, 1999, s. 248.

inancının gerçekliğine dair bilimsel sonuçları reddettiğini ifade ederek kendisini savunmaktadır.

Russell, ruhun ölümden sonra yaşamaya devam edeceğini iddia eden psişik delillerin yanı sıra bedenın ölümden sonra varlığını devam ettireceğini gösteren fizyolojik kanıtların da varlığına dikkat çekmekte, psişik kanıtlardansa fizyolojik kanıtları daha kuvvetli bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bedenın varlığını sürdürmesinin psişik ölümün gecikmesi olduğunu, ölümsüzlüğe inananların bu tür fizyolojik delillere karşı çıkacaklarını ifade etmekte ve ölümsüzlük inancını savunanlara göre beden ve ruhun müstakil bir varlığa sahip olduklarının düşünülüp, ruhun bedenın içinde bulunan organlardan oluşmuş ampirik belirtilerden farklı bir şey olduğunun ileri sürüldüğünü de eklemektedir.²⁶⁵

Russell, önceleri ölümsüzlük inancının bilimselliği kabul edilirken şu an yeterince destek bulmayışının nedenini ise madde ve ruh konusundaki düşüncelerin cevher anlayışındaki değişikliklere bağlı olarak eski değerini kaybetmesine ve bilimdeki karşılığını bulamamasına bağlamaktadır.

Maddenin değişmeyen belirli bir yapıya sahip olduğunun düşünüldüğü yani maddeye cevher gözüyle bakıldığı dönemlerde tıpkı madde gibi değişmeyen kalıcı olan bir ruhun varlığını savunmanın bilime aykırı olduğu düşünülüyordu. Ancak bilimdeki gelişmeler maddenin ölümsüzlüğü düşüncesini reddetmiş ve atomu da bir olaylar dizisine indirgemıştır. Ruhbilimciler de nesneyi algılamak zorunda olan “özne” diye bir şeyi tasarlamamız için hiçbir neden olmadığını, ruhun beden içinde belirli bağlarla bir araya getirilmiş bir olgular dizisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Russell, böyle bir durumda ölümsüzlüğün, bu iç ilgileri yaşayan bir bedene bağlı olgular arasında mı yoksa beden öldükten sonra ortaya çıkacak başka olgular arasında mı gerçekleşeceği sorununun ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁶⁶

Russell, bu sorunlara dair düşüncelerini ifade etmeden önce kişiliği maddi ya da zihinsel temellere dayandıran iki yaklaşımdan bahsetmekte ve belirli olayları bir kişinin zihinsel yaşamı haline getiren bağların neler olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağların en önemlisi olarak belleği kabul etmekte ve bireyin başından geçtiğini hatırlayabildiği şeylerin belleği oluşturduğuna inanmaktadır. Belirli bir olay hatırlandığında o olayla ilgili olarak

²⁶⁵ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 37.

²⁶⁶ Russell, *Religion and Science*, s. 138, 139; *Din ile Bilim*, s. 85.

bireyde olan etkiler de hatırlanıyor demektir. Bazıları iki kişinin aynı olayı anımsayamayacaklarını söylese de buna karşı çıkmakta ve zaten kişilerin görme, dokunma, tat alma duyularındaki farklılık nedeniyle olayları aynı algılayamayacaklarını, her kişinin yaşantısının kendisine özel olduğunu belirtmektedir. Zihinsel yaşamın temeline belleği koyarak ve bellekte yer alan olayları ise duyu algılarına indirgeyerek zihinsel yaşamı bedenle bütünleştirmekte ve kişiliği maddi bir temele dayandırmaktadır.²⁶⁷

Russell, kişiliği maddi bir temele dayandırdıktan sonra “kişiyi” belirli bir bedene bağlı zihinsel olgular dizisi olarak tanımlamaktadır. Kişiliği bedenden ayrı, zihinsel bir yapı olarak kabul eden yaklaşımın yeterince bilimsel olmadığını belirtmekte, buna örnek olarak çift kişilikli bireyleri örnek vermektedir. Psikolojik bir rahatsızlık olan bu durumlarda aynı bedende iki farklı kişilik söz konusu olup, kişilikler farklı anlarda ortaya çıkmaktadır. Kişiliği bedenden ayrı tamamıyla zihinsel bir temele dayandıran iddialar açısından bakıldığında böyle bir durumda tek bedende iki ayrı kişi ortaya çıkmaktadır Hafıza kaybı gibi durumlarda ise kişiliği belleğe dayandıran düşünceler açısından bakıldığında belleğin kaybının kişinin ölümü anlamına gelmesi gerekir. Ayrıca hafıza kaybı gibi bir durumda yapay uyutma ya da psikanaliz yoluyla kaybolan hafıza tekrar kazandırılabilir. Bu ise bedenden ayrı bir kişilik tasavvurunda bulunanlar için oldukça büyük bir güçlük arz etmektedir.

Anımsamanın dışında alışkanlıklarda kişiliğin bir parçasıdır. Alışkanlıklar ise bedene bağlı olarak kazanılmaktadır. Russell, bedenin ölümünden sonra kişiliğin devam edeceği düşünülürse, anıların ve alışkanlıkların devamını da düşünmememiz gerektiğini, ancak beden üzerinde alışkanlık ve anıları yaratan etkenler ölümden sonra ortadan kalkınca, bu alışkanlıkların ve anıların yeni bir gövdeye aktarılmasını ve yeni baştan ancak bıraktığımız yerden yaşamaya devam etmemizi bir mucize olarak kabul etmektedir.²⁶⁸

Russell, kişiliği belli olayların belli bağlarla bir araya gelmesiyle oluşan bir kuruluş olarak görmekte ve bu bir araya gelişin, içlerinde belleğin de bulunduğu alışkanlıklara bağlı nedensel yasaların etkisiyle oluştuğunu düşünmektedir. Bu nedensel yasaların ise bedenle ilgili olduğunu, bu durumda kişiliğin ölümden sonra yaşayacağını ummanın tüm üyeleri ölmüş bir kriket kulübünün yaşayacağını ummak anlamına geldiğini söylemektedir. Ancak bu konuda söylediklerinin mevcut bilimsel sonuçlara dayandığını belki de ileride ruhbilimdeki

²⁶⁷ Russell, *Religion and Science*, s. 140-142; *Din ile Bilim*, s. 86, 87.

²⁶⁸ Russell, *Religion and Science*, s. 142, 143; *Din ile Bilim*, s. 86, 87.

gelişmelerle ruhun bedene bağlı olarak düşünölmekten kurtulacağını ve ölümsüzlük inancının bilimselliğini kabul etmek zorunda kalacağımızı da sözlerine eklemektedir.²⁶⁹

Russell'a göre bedenden ayrı tamamıyla ruhsal bir ahiret anlayışı ise bedenli diriliş inancından daha da büyük problemler içermektedir. Her şeyden önce modern madde anlayışı bedenden ayrı bir ruhun varlığını kabul etmemektedir. Ayrıca madde olayları birleştirmenin bir yolu iken olayların varlığını ancak maddenin yokluğunu düşünmek tutarlı bir yaklaşım değildir. Kişinin yaşamını olduğu gibi sürdürebilmesi anı ve alışkanlıklarının devamına, bu da bedeninin varlığının sürekliliğine bağlıdır. Bunun içinse kişinin ölümünden hemen sonra bedeninin hiç bozulup değişmeden cennete aktarılıvermesini gerekli kılmaktadır.²⁷⁰

3. 3. ZAMANDIŞI OLUŞU NEDENİYLE ÖLÜMSÜZLÜĞE KARŞI ÇIKIŞ

İnsanlık kendisine verdiği değer gereğince yaşamının ölümlle son bulmamasını dilemekte ve ölümsüzlük inancı ile ebediyen sürecek mutlu bir yaşam arzulamaktadır. Zaman acıların unutulması için en büyük ilaç olmakla birlikte her an insanı ömrün sonuna sürükleyen bir nehir görevi de görmektedir. Her gün, insana yeni mutluluklar kazandırmakla birlikte onu acı sonuna biraz daha yakınlıştırmaktadır. Bu nedenle insanlık zamanı aşan bir yaşam arzulamakta; günler birbiri ardınca ilerlese bile gençliğinden ve güzelliğinden hiçbir şey kaybetmeden sonsuza uzanan bir yaşamla varlığını devam ettirmeyi istemektedir.

Evren ve içindekileri yaratan ve kendisi de ezeli ve ebedi olan Tanrı, diriliş ile insanoğluna sunduğu ikinci yaşamda ona sonsuza kadar sürecek ve içerisinde mükemmellikten yoksun hiçbir şeye yer olmayan bir yaşam sunmaya kadirdir. İnsanlık sonsuza dek sürecek ancak içerisinde hastalık ve sefaletin, güçsüz ve acizliğin olduğu, yaşanan her anın ölümden daha beter acılarla dolu olduğu bir yaşam arzulamamaktadır. İnsanlık cennette sonsuza dek sürecek mükemmel yaşamı arzulamaktadır. Bir gün son bulacağı düşüncesi cennetin güzelliklerine gölge düşürecektir ve son bulacak olan bir yaşam ne kadar muhteşem olursa olsun insan için yine de acı kaynağıdır. Ayrıca yaşam ancak ölümlle son bulmaktadır ve son bulacak bir ikinci yaşam ne kadar muhteşem olursa olsun insanlık için yeterince teselli verici değildir. Belki de böylesi muhteşem bir âlemde hissedilen ölüm kaygısı bu dünyadaki yaşamda hissedilenden daha büyük ve şiddetli olacaktır. Din onlara ölümsüzlük vaat etmektedir

²⁶⁹ Russell, *Religion and Science*, s. 143; *Din ile Bilim*, s. 87.

²⁷⁰ Russell, *Religion and Science*, s. 143; *Din ile Bilim*, s. 87.

ve ölümsüzlüğün olması için zaman olgusunun olmaması gerekmektedir. Ancak Russell, tüm yaşantımızın zamanla bağlantılı olduğunu, zamanı aşan bir yaşamın söz konusu olamayacağını belirtmekte ve geçmişte olağanüstülüğü ortaya çıkmayan bir durumun gelecekte oluşacağını ummanın yanlışlığına dikkat çekmektedir.²⁷¹ Bedenlerimiz evrenin temelinde yer alan uzay-zaman ile ilişkilidir ve bu gerçeklerden bağımsız olarak var olabilen bir beden mevcut bedenimizden farklı olacaktır. Diriliş sonrasındaki bedenin mevcut bedenden farklı olması ise hatırlanacağı gibi kişiliğin de farklı olması anlamına gelmektedir. Bu durum ise dirilişin anlamını kaybetmesi anlamına gelmektedir.

3. 4. İNANÇ İLE OLGU ARASINDAKİ KARŞILIKLILIK PRENSİBİNE DAYANARAK ÖLÜMSÜZLÜĞÜN REDDİ

Hepimiz limonun ekşi, papatyanın sarı olduğunu biliriz. Ancak papatya ve limona dair herhangi bir deneyimimiz yoksa ve içerdiği bilgilerde hata olmadığına inandığımız bir kaynaktan, bunlar hakkında herhangi bir bilgi edinmemişsek papatya ya da limona dair bir bilgimiz olduğu söylenilemez. Bilgilerimiz iki türdür. Biri algılama yolu ile edindiğimiz doğrudan bilgiler, diğeri zihnin duyular aracılığı ile dış dünyadan edindiği bilgilerden yola çıkarak onları çeşitli şekillerde sentez ve analiz ederek edindiği dolaylı bilgilerdir. Doğrudan bilgiler kendi algılarımıza dayandığı gibi başkalarının algılarına da dayanabilir. Örneğin; bizler Neron'u görmediğimiz, onunla konuşmadığımız halde tarihte böyle birisinin yaşadığını bize haber veren kaynaklar aracılığıyla biliriz. Her ne kadar söz konusu şahısla karşılaşmamışsak da onu tanımış olan kişilerin kaleme aldıkları yazılara dayanarak Neron'un varlığından haberdar oluruz. Burada bilgimiz bizim algımıza dayanmasa da başkalarının algılarına dayanmaktadır ve bilginin doğruluğunu ortaya koyan yeterince kesin delil vardır. Dolaylı olarak elde edilen bilgilerde ise duyum yolu ile elde ettiğimiz bilgileri temele alarak yeni bilgilere ulaşmaktayız. Burada yeni bilgilere ulaşma da öncüllerimizin doğruluğu kadar akıl yürütmemizin doğruluğu da büyük önem taşımaktadır. Yanlış öncüllerden ya da aklın doğruluğunu kabul etmediği yollardan elde edilen sonuçlar doğru bile olsa bilgi değeri taşımamaktadır.

Russell zihnin çeşitli yollarla elde ettiği sonuçlara inanç(belief) adını vermekte ve bu inançların bilgi değerini taşımasını iki şeye bağlamaktadır. Bunlardan ilki inancın yanlış

---

²⁷¹ Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, s. 72.

önergelerden çıkarılmamış olması iken diğeri, inancı karşılayan bir olgunun var olmasıdır.²⁷² Ona göre; “Bir inancın doğruluğu ya da yanlışlığı kendisi dışında bir şeye bağlıdır.”²⁷³ ve bir önermeye inanmak için doğruluğuna dair kesin kanıtlara sahip olmamız gerekir.²⁷⁴ Doğru ise inançla olgu arasındaki karşılıklılığa dayanmaktadır.²⁷⁵

İnancın olgusal olmadığı ve zanlar üzerine inşa edilişi ile ilgili olarak Russell, bizlerin varlığına dair kesin delillere sahip olmadığımız durumlar için bilme değil inanma fiilini kullandığımızı; eğer kesin delillere sahipsek inançtan bahsedemeyeceğimizi ifade etmektedir. Russell, hiç kimsenin “Ben iki kere ikinin dört ettiğine inanıyorum.” diyemeyeceğini; çünkü bunun apaçık bir gerçek olup, ispatı mümkün kesin delillere dayandığını; bizlerin sadece duygularımızı delil yerine koyduğumuz durumlar için inanç fiilini kullandığımızı da eklemektedir.²⁷⁶ Gökkuşağının altında, altından bir sepetin bizi beklediğine inanabiliriz, ama gidip görmedikçe bunu bilemeyiz, gördüğümüz an ise inanç ortadan kalkar bilgi hâsıl olur. Kanaatimizce Russell’ın ölümsüzlüğü kabul etmeyişinin temelinde yer alan sebeplerden birisi de bir olgu olarak ölümsüzlükten bahsedemeyişimizdir. Bu nedendir ki biz “ölümsüzlük” inancı ya da “ölümsüzlük düşüncesi” ifadelerini kullanabilirken ölümsüzlüğü “bilmek” ya da “öğrenmek, tanımak” ifadelerini kullanamamaktayız.

Elbette ki bilim hızla ilerlemekte bugünün doğruları yarının yanlışları olabilmektedir. Russell, bu durumu göz önüne alarak, bilim alanında tam kabul görmüş bir sonucu “kesin doğru” olarak değil ama rasyonel bir eylem için yeterince olası bir temel olarak kabul edilebilir olduğunu ifade etmekte ve hareketlerimizin bilimsel gerçeklere dayandırmamız gerektiğini dile getirmektedir.²⁷⁷ Gelişen ve değişen dünyada kuşkuculuktan yana olduğunu ancak kuşkuyu amaç edinen Phyron kuşkuculuğu gibi değil kuşkuyu gerçeklere ulaşmada amaç edinen Kartezyen kuşkuculuğunu kastettiğini söyleyen Russell, uzman olmayanların uzmanların görüş birliği içinde buldukları bir savın doğru olmasını olmamasından daha olası kabul etmeleri gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁸ Ayrıca uzmanlar bir görüşte hem fikir ise bunun tersinin doğruluğundan emin olunamayacağını; uzmanların hem fikir olmadığı bir görüşün uzman olmayanlarca kesin doğru olarak kabul edilememesi gerektiğini ve tüm

---

²⁷² Russell, *Felsefe Meseleleri*, s. 105.

²⁷³ Russell, *Felsefe Meseleleri*, s. 98.

²⁷⁴ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 1.

²⁷⁵ Russell, *Felsefe Meseleleri*, s. 98.

²⁷⁶ Russell, *Seçme Yazılar*, s. 29, 30

²⁷⁷ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 2.

²⁷⁸ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 2.

uzmanların doğru olması için yeterince neden olmadığını düşündükleri bir konuda sıradan bir kişinin çekingen davranması gerektiğini de eklemektedir.²⁷⁹

Russell'ın bu kriterleri açısından ölümsüzlük inancını ele aldığımız takdirde bu inancın doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda bilim adamlarının hem fikir olmadığını görmekteyiz. Uzmanların hem fikir olmadığı bir konunun ise kesin doğru olarak kabul edilemeyeceğini ve uzman olmayanların böyle bir konuda çekingen davranmaları gerektiğini ifade eden sözlerine bakarak Russell'ın bizlere ölümsüzlük inancı ile ilgili olarak Agnostik bir tavır sergilemeyi tavsiye ettiği sonucuna ulaşabiliriz.

Russell'a göre insanlığın uğrunda savaşmayı ve zulmetmeyi göze aldığı fikirler kuşkuculuğun reddettiği yukarıda bahsedilen konulardan birisine girmektedir. İnsanlar rasyonel temele dayanan bir fikri savunuyorlarsa sebepleri ortaya koyup, etkilerini beklemektedirler. Böyle durumlarda ateşli bir şekilde savunma yoluna gitmeyerek, sükûnetle beklemekte ve nedenleri soğukkanlılıkla açıklamaktadırlar. Ateşli bir şekilde savunulan görüşler-politika ve din gibi-asla rasyonel temellere dayanmamaktadır.²⁸⁰ Politik söylemlere ya da din adamlarının kendileriyle hem fikir olmayan kişilerle tartışmalarına baktığımızda Russell'ın tespitlerini doğrulayıcı nitelikte olduğunu görmekteyiz. Tarihte yapılan savaşların büyük çoğunluğu politik ve dini anlaşmazlıklar nedeniyle yapılmış ve her iki taraf kendi haklılığını savunurken karşı tarafın haksızlığını savunmuş, savaşta ölen asker kendi cephesinden ise şehit olarak kabul edip yüceltmıştır.

Russell 1952 yılında *Illustrated* dergisinin kendisi yaptığı ancak hiç yayınlamayan “Bir Tanrı var mı?” adlı makalesinde Dünya ve Mars arasında eliptik bir yörünge de güneşin etrafında dönen, en güçlü teleskoplarla dahi görülemeyen küçüklükte olan Çin seramiği bir çaydanlıktan bahsetmektedir. Bu iddianın aksini ispatlamanın ne kadar güç olduğunu ve böyle bir düşünce Kiliselerde, evlerde ve okullarda bireye tekrar edildiği, bunun aksini düşünmenin ne kadar saçma olduğu vurgulandığı takdirde, sanki o gözle görülmesi mümkün olmayan çaydanlık görülmüş gibi kesin var olarak kabul edilip inanıldığını ifade etmektedir.²⁸¹ Ölümsüzlük inancı da tıpkı bu gözle görülmesi mümkün olmayan çaydanlık gibi bilgiye değil habere ve duygu etmenine dayanmaktadır. Bu haberin konusunun içerdiği özellikler

²⁷⁹ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 3.

²⁸⁰ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 3.

²⁸¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Russell'in_çaydanlığı, “Russell’ın burada yanlış delil getirdiği kanaatindeyiz. Bkz. Emiroğlu, *Mantık Yanlıları*, s. 187.(İspat edilmemiş olanı delil yerine kullanma/Arg. Ad. Ignorantion).

nedeniyle, günümüz dünya koşullarına göre doğruluğunun ispatlanması mümkün değildir. Ölümsüzlüğe ulaşmadıkça, doğruluğuna ne kadar çok inanılırsa inanılsın bu haberin doğruluğu bilinemez.

Görülüyor ki, ölümsüzlük iddiası tecrübe dünyamızı aşmaktadır ve eskatolojik bir doğrulama olmadan yani ölüp de sonunda ölümsüzlüğün olduğu ikinci bir yaşama kavuşmadan ölümsüzlüğün insanlar için inanç olmaktan çıkıp, bilgi olması mümkün değildir. Dinin vat ettiği gibi ölümden sonra tekrar diriltilecek de bu yaşamın sonsuz olduğu söylendiğine göre insanoğlu son denilen aşamaya hiçbir zaman ulaşamayacak ve ben ölümsüzüm diyemeyecektir. Zaman durdurulsa, insanların ihtiyarlaması önlenirse bile bu ikinci yaşamda ölümün kapımızı aniden çalmayacağına dair hiçbir delil söz konusu değildir. Bir olayın şimdiye kadar vuku bulmaması gelecekte de vuku bulmayacağı anlamına gelmemektedir. İnsanlık dirilişten sonra milyonlarca yıl yaşasa da bu yaşamın bir an son bulmayacağı kesin değildir. Anlaşılan o ki ölümsüzlük ne bu dünya da ne de dinin vat ettiği diğer dünya da hiçbir zaman inanç olmaktan çıkıp bilgi seviyesine yükselemeyecektir. Tüm bu sorunlar ancak dinin varlığını savunduğu her şeye gücü yeten ve vadinden dönmeyen bir Kadiri Mutlak'ın varlığı, inanç olmaktan çıkıp bilgi seviyesine ulaştığında ve Tanrı, sadece peygamberlerin değil tüm insanlığın duyacağı bir söylemle insana ölümsüzlüğün verildiğini ifade ettiğinde inanç olmaktan çıkabilir gibi görünmektedir.

SONUÇ

Fikir ve inanç dünyamızı derinden etkileyen *ölümsüzlük düşüncesi*, neredeyse insanlık kadar eskidir ve bunu felsefi düşünce içerisinde sistemli bir şekilde ilk kez ele alan filozof Platon olmuştur. Dini bir inanç olarak ölümsüzlük ise, daha çok teist dinlerde yer almakta olup, ölümden sonra Tanrı'nın müdahalesi ile gerçekleşecek olan dirilişle başlayacak sonsuz bir yaşamı ifade etmektedir. Gerek felsefi düşüncede gerekse dini inançta ölümsüzlük, ölümden sonra da varlığını sürdüren bir cevher olduğuna inanılan ruh düşüncesi ile temellendirilmiştir. Galileo, İncil'de sabitleştirildiği ifade edilmesine rağmen dünyanın döndüğünü ispat edince, dini dogmaların geçerliliğine olan güven sarsılmış; akılcılık ve gerçekçilik ön plana çıkarak dini akidelerin sorgulanmasına neden olmuştur. Müminler inançlarını akılla temellendirmek ve sahip oldukları dini inanca yöneltilen eleştirileri bertaraf etmek isterken, ateistler de dini reddedişlerinin altındaki sebeplerin makullüğünü ortaya koymayı arzulamış ve dini inancı irdelemeye başlamışlardır. Bu amaçlarla akıl süzgecinden geçirilen konuların başında ise Tanrı'nın varlığı ve ölümsüzlük inancı yer almıştır.

Ölümsüzlük inancını temellendirmeyi amaçlayan çalışmalarda insanın ruh ve beden olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu; ruhun ölümsüz, bedeninin ise ölümlü kabul edildiğini gördük. Her türlü bozulma ve değişmeden uzak *cevher* adı verilen bir özün varlığına inanıldığı dönemlerde ölümsüzlük inancını temellendirmek mümkün iken, ilerleyen bilimin etkisiyle uzay ve zaman içinde yer alan her şeyin her an değişme ve hareket halinde olduğu dolayısıyla *cevher* adı verilen özlerin gerçekliğinden bahsedilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Deney alanına girmeyen hiçbir şeyin varlığından söz edilemeyeceğini kabul eden ampirizmin etkisiyle soyut olana dayanan ölümsüzlük inancı, bilimsel olarak geçerliliğini kaybetmiştir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen bu inancın varlığını sürdürmesinin altında yatan nedenler olarak Russell, inancın insana verdiği tatlılık ile çevrenin bu inancı inanılmaz olmaktan çıkarmak için sergilediği çabayı göstermektedir.

Çalışmamızla gördük ki Bertrand Russell, ölümsüzlük inancını kaynağı bakımından “Korku, insanın kaybettiği yakınlarıyla birlikte olma arzusu, dünyadaki adalet ve mutsuzluklar ve insanın kendinse olan düşkünlüğü“ gibi nedenlere yani Tanrı’ya değil insanın zayıflıkları ve arzularına dayandırmaktadır. Russell için ölümsüzlük inancı insanın ölüm korkusunu yenmek için başvurduğu yollardan sadece birisi olup, diğerleri ise ölümü bilmezlikten gelme ve sürekli ölümü düşünmedir. Russell, tüm bu yolların bilinçli düşünce alanında bireyin ölüm korkusunu yenmesinde etkili olabilirken bilinçaltında etkili olamadığını düşünmekte ve bireyi her türlü korkudan uzak tutmayı ve cesareti ön plana çıkaran, bireysel mutluluğun değil toplumsal mutluluğun önemini kavratan bir eğitimin yardımı ve yaşam koşullarının iyileştirilerek, yaşamdaki acı ve mutsuzluğun azaltılması ile insanların ölümsüzlüğe olan inançlarının ortadan kalkacağına inanmaktadır.

Bertrand Russell ölüme duyulan korkunun esiri olup tüm yaşamımızı korkularımızın kölesi olarak geçirmektense; ölümün varlığını kabul edip, sahip olduğumuz ömrün her anının tadını çıkararak yaşamayı tavsiye etmekte, insanın yaşlandıkça gençken dert edindiği şeylerin ne kadar boş olduğunun farkına vardığını söylemektedir. Tüm bunların gerçekleşmesi içinse Russell’ın dinin insan yaşamındaki olumsuz etkilerine son verilmesi gerektiğini ve ne yazık ki dinin insan yaşamındaki etkilerinin neredeyse tümünün olumsuz olduğunu ifade eden düşünceleriyle karşılaşmaktayız. O’nun için din, günah, cennet ve cehennem anlayışları ile insana mutluluk veren her şeyi yaşamdan uzaklaştırarak bireyi bu dünyada mutsuz kılarak, öbür dünyada Tanrı’nın kendisine vereceği cennet yaşamını bekler hale getirmiştir. Ayrıca din, cehennem inancı ile de cezalandırmayı haklı görmüş, tüm günahkârları cezalandırma yetkisini kendisinde görerek dünyada zulmün yayılmasına da neden olmuştur. Günah, içini cehaletin ve kişisel çıkarın doldurduğu bir kavramdır ve kaynağı dindir.

Russell ölümsüzlük inancının doğruluğuna dair ileri sürülen delilleri ele alıp incelemiş hepsinin bilimsellikten uzak olduğunu belirtmiş, bilimdeki gelişmelerin bu inancın doğruluğunu ispatlama da yetersiz olduğunu, ileride bir gün ölümsüzlüğün gerçekliğine dair yeterince kesin deliller bulunursa bu inancın doğruluğuna inanmaya

hazır olduğunu belirtmiştir. O, cehennemin varlığını bilimsel ve ahlaki nedenlerle kabul etmemiş, cennetin varlığının ise spirtüalist çalışmalarla bir gün ispatlanabilir olduğuna inandığını belirtmiştir. *What is an Agnostik* adlı makalesinde karşılaştığımız bu ifadeler bizi, Russell'ın kimi zaman bilimsel yeterliliğini kendi duygu ve düşüncelerini doğrulamak için kullandığı sonucuna götürmektedir.

Cennet yaşamının varlığını ispatlayabilen çalışmalar neden cehennemin varlığını ispatlayamamış ki? Cennetin varlık nedeniyle cehennemin varlık nedeni birbirini tamamlamakta değil midir? Ayrıca İslam dinin sunduğu inançta olduğu gibi cehennem cennete girebilmek için bireyin taşınması gereken saflığa onu ulaştıran bir arınma merkezi olamaz mı? Russell ölümsüzlük inancının doğruluğuna dair sunulan delillerin bilimsel açıdan yeterince geçerli olmadığını düşünmekte haklı olabilir. Ancak bir inancın doğruluğuna dair yeterince delil bulunmayışı bu inancın yanlışlığını ve reddedilmesini gerektirmez.

Dini inançların en büyük özelliği bilgi seviyesine ulaşamamış olmalarıdır. Tanrı da ölümsüzlük de somut olmayıp soyut konulardır ve eskatolojik bir doğrulama olmadan bilgi seviyesine ulaşmaları mümkün değildir. Ancak bir mümin bunların farkındadır ve o sezgilerine dayanarak ve iradesini kullanarak inanmayı tercih etmiştir. İnançlı bir insan olduğunu söyleyen herkesin bu inancını tüm davranışlarına yansıtması da gerekmez. Zira bireyin tüm davranışlarında etkisi görülebilir olması gereken inanç değil imandır. İman sahibi bireyin inancı ve iradesi ne kadar kuvvetli olursa bireyin davranışlarındaki etkisi o kadar yoğun olacaktır. Bu nedenle ölümsüzlüğe inandığını söyleyen bireylerin tüm davranışları bu inançla paralel olmayabilir. Ayrıca iman edilen konuların bireyler üzerindeki etkileri farklı olabilir. Bu bireyin imanındaki yoğunluğun ve bireyin iradesinin dışı vurmasıdır. Russell'ın ölümsüzlük inancının inanan bireyde etkili olmadığına dair sözlerini olduğu gibi kabul etmemizin pek mümkün olmadığı görülmektedir. İnanan bireyin davranışlarındaki eksikliği inanca yüklemek doğru bir yaklaşım değildir

Russell ölümsüzlük inancının insanın korku ve zayıflıkları nedeniyle ortaya çıktığını söylemekte ve tüm dinlerin de insan tarafından ortaya konulduğunu ifade

etmektedir. Mısır piramitlerine baktığımızda ölümsüzlük inancının milattan önce dört hatta beş bin yıllarına dayandığını görmekteyiz. Bu da nasıl olup ta insanlar bu kadar sistemli bir düşünceyi oluşturup koruyabilmiştir? Sorusunu aklımıza getirmektedir. Dünyaca bilinen en eski destanlardan birisi olan Gılgamış destanına baktığımızda ise teist dine ait metinlerde yer alan cennet, cehennem, ölümsüzlük inançlarını ve Nuh tufanını andıran öyküleri görmekteyiz. Tüm bunlar teist söylemde yer alan Tanrı, ölümsüzlük, cennet ve cehennem gibi inançların ve bunlara inanma arzusunun kadimliğini olduğu kadar ilk peygamberden son peygambere kadar Tanrı aracılığı ile insanlara bildirildiğinin de bir delili olamaz mı?

Russell peygamberlerinin bilim adamlarının olduğu, her türlü dogmadan uzak bir dini anlayış dışında tüm dinlere savaş açmış görülmektedir. Ancak ne yazık ki böyle bir din insanın inanma arzusunu tatminden uzak olup bilme arzusunu tatmine yakındır ve bilme arzusu inanma arzusuna nazaran daha az kitleye hitap etmektedir. Bilim zamanla değişmektedir ve bazen kendi kendisiyle ters düşen gelişmeler ortaya koyabilmektedir. Dinin içerdiği konular bilimin verileriyle desteklenebilir ve doğrulanabilir olmalıdır dersek bilimin hangi zamandaki sonuçlarına göre sorusu akla gelebilmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki insanoğlunun bu dünyadaki yaşamında mevcut bilimsel yöntemlerle ölümsüzlüğün gerçekliğine dair delillere ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu durum, söz konusu inancın yanlışlığını gerektirir demek yanlış olacaktır. Russell ölümsüzlük inancının bilinemeyeceğini kabul etmiş ve ona inanmayı reddederek ateist bir tutum sergilemiş, ölümünden sonra da cesedinin yakılıp küllerinin savrulmasını istemiştir.

KAYNAKLAR

Akbaş Muhsin, “Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat,” *Felsefe Dünyası*, Ankara 2002, Sayı: 35.

Alger W.R., “Acritical History of the Doktrine of Future Life,” *The Encglopedia of Philosophy*, London 1972, C. IV.

Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Celal Gürbüz, Alfa Yay., İstanbul 1990.

Aydın Mehmet S. *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 8.Baskı, İzmir 1999.

Cevizci Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitapevi, 3. Basım, Bursa 2001

Dalkılıç Bayram, *Yirminci Yüzyılda Bir Ateist Düşünür Bertrand Russell*, Kendiözü Yay., Konya 2000.

Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997

-----*Ruhun İhtirasları*, çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997

Emiroğlu İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yay., İstanbul 2004.

-----*Mantık Yanlışları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1993.

Koç Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yay., 2. Baskı, İstanbul 2005.

Platon, *Phaidon*, çev. Suut Kemal Yetkin, Hamdi R. Atademir, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997.

Russell, Bertrand, *An Outline Of Philosophy*, New American Library, A. Neidon Book,

-----*Aylaklığa Övgü*, çev. Mete Ergin, Cem Yay., İstanbul, 1993.

- Batı Felsefesi Tarihi*, çev. Muammer Sencer, Say Yay., 6. Baskı, İstanbul, 1997.
- Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri*, çev. Devrim Doğan Yüzer, İlya Yay., İzmir, 2004.
- Din ile Bilim*, çev. Akşit Göktürk, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 1997.
- Dünya Görüşüm*, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yay. İstanbul 1977.
- Dünyamızın Sorunları*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Çan Yay., İstanbul, 1963.
- Eğitim Üzerine*, çev. Şebnem Duran, İlya Yay., İzmir ,2005.
- Evlilik Ve Ahlak*, çev. Ender Gürol, Cem Yay., İstanbul, 1999.
- İlim, Cemiyetler ve İnsanlığın Geleceği*, çev. İlhami Kaya, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1974.
- İktidar*, çev. Mete Ergin, Cem Yay., İstanbul, 1994.
- Mistisizm Ve Mantık*, çev. Ayseli Usluata, Varlık Yay., İstanbul, 1972.
- Mutluluk Yolu*, çev. Nurettin Özyürek, Varlık Yay., 8.Baskı, İstanbul, 2003.
- “*My Mental Development*,” *The Basic Writings Bertrand Russell*, Ed. Robert E. Egner- Lester E. Denonn, New York 1961.
- Neden Hristiyan Değilim*, çev. Emre Özkan, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul.
- On God and Religion*, Ed. Al Secked, Prometheus Boks, New York, 1986.
- Rölativite'nin ABC si*, çev. Vahap Erdoğan, Sarmal Yay. 2. Baskı, İstanbul 1995.

-----*Seçme Yazılar*, çev. Rabia Nilgün Aydoğan, Dost Yay., Ankara, 1994.

-----*Sorgulayan Denemeler*, çev. Nermin Arık, Tübitak Yay., 16. Basım, İstanbul, 2000.

-----*Religion and Science*, Signet Science Book Library, 4. Printing, New York, 1962.

-----*The Analysis Of Mind*, George Allen-Unwin Ltd. 9, Impression, London, 1968.

-----*The Basic Writings Of Bertrand Russell*, Ed. Robert E. Egner-Lester E. Denonn, New York 1961.

-----*The Scientific Outlook*, Norton Library, 1. Published, New York, 1962.

-----*Unpopular Essays*, George Allen-Unwin Ltd. 2, Impression, London, 1951.

-----“What is an Agnostik?”, *The Basic Writings Bertrand Russell*, Ed. Robert E. Egner- Lester E. Denonn, New York 1961.

Shaffer Jerome A., *Bilinç, Ruh ve Ötesi*, çev. Koç Turan, İstanbul 1991.

Weber Alfred, *Felsefe Tarihi*, çev. Eralp H. Vehbi, Sosyal Yay., İstanbul 1998.

Yıldız Murat, “Ölüm Kaygısıyla Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Yorum,” *Düşünen Siyaset*, Ankara 1999, Sayı 4.

